

“Scripture Application & Leadership Training”

SALT Outlines & Posters
SALT Outlines & Posters

SALT

THE SALT PROJECT
Revision 2013

SALT Topic Outlines

GOT TOPO'E LENGE MIYE' TUWEINGE**PAGE**

1. Tehei kin ta'e la ɻai ti, ya mahai'e wusyep mise?	4
2. Got kin ɻende nihararme poi ta'e ɻaiye yai bwore	7
3. Got kin ta'e la?	10
4. ɻoihmbwaip tикиn Got ta'e la?	13
5. Nahwigin mune ɻaiye ya tuhur ɻemei bwore tикиn Got	17
6. Got ɻende poi ta'e yipihinge kitikin, tehei ɻaiye Got ɻende poi	22
7. Got ɻende nihararme poi pe, kin pwal poi wusyep erjeme	26

DOIHMBWAIP PUPWA POI TOPO'E SATAN

8. Got ɻende nihararme poi pe, kin pwal poi wusyep erjeme	29
9. Poi ya mamba'e yitini me pupwa poi	30
10. <i>Satan kin lahmende topo'e wah ɻaiye kin ɻende ta'e la ɻai?</i>	32

GOT NUNGWISME POI DAIYE NONGOHE PUPWA POI

11. Yaŋah ɻaiye Got nungwisme poi pe, ki pasam ɻoih mi'mi' Got	36
12. Yaŋah mune ɻaiye Got nungwisme lenge miye' tuweinge	44

KRISTEN LAIP TOPO'E YADAH TIKIN MIYE' ONDOH

13. Wutu' tittinge lenge Kristen miye' tuweinge	49
14. Yaŋah ɻaiye ya tupwaihme wachaih	53
15. Deta'e lai ti ya murp holi bwore mise supule?.....	57
16. Yaŋah sye' ɻaiye ya mininge pakai ɻaiye ya mende hwap	62
17. Tehei ɻaiye ya musme hwap lahmende ɻaiye ɻende me poi	66
18. Yarp bwore lenge Kristen bamtihei ka tu'e la?	72
19. Marp poi ɻaiye mindemboi	76
20. Yaŋah ɻaiye na ende mi'mi' yer no, na ininge alanjatme wusyep mise	79

*GOT TOPO’E
LENGE MIYE’ TUWEINGE*

Lesen 1: TEHEI KIN TA'E LA DAI TI, YA MAHAI'E WUSYEP MISE?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Daimune ɳaiye ɳoihmbwaip poi teñeime pe, ki bepeteme laip poi. Yukur mitiŋ lalme sisyeme ɳai e'e. Ta'e luku pe, poi ya miyar'e bilip poi. Wusyep tikan Got pe, ki bwore mise supule. Ta'e luku pe, poi ya gonose wusyep tikan Got ɳaiye sai nato Tup Baibel pe, ya miyar'e bilip poi. Yanah uku pe, wusyep mise tikan Got ka bepeteme laip poi. Jisas miye' esep ilyeh tikan kekep e'e ɳaiye narp topo'e wusyep mise supule.

1. Lenge miye' tuweinge ɳaiye si yamba'e wusyep mise, topo'e ɳaiye pakai pe, ka lalme yahai'e ɳaiye ka yamba'e wusyep mise pe, ka junde.

1.1. Lenge haiten pe, bilip molohe tinge wula wula.

Gonose Rom 1:18,21, 2 Tes 2:9-11, [Sng 14:1]

1.2. Doihme ɳoiheryembe hombo'e tikan kekep e'e

Pol ɳana lenge Kristen miye' tuweinge tikan Kolosi ɳaiye yukur ka junde ɳoiheryembe molohe tikan kekep e'e. Detale, ki ɳende ɳoiheryembe tinge teñeime ɳai'e ɳai'e ɳaiye yukur mise.

Lenge Kristen miye' tuweinge topo'e tatame ɳaiye ka plihe junde ɳoiheryembe hombo'e tikan kekep e'e.

Gonose Kol 2:8, [1Jon 2:26]

1.3. Na ahra'e naŋ tikan Got bwore mise topo'e ɳoihmbwaip mise

Got nahai'e lenge miye' tuweinge ɳaiye yahra'e naŋ kin topo'e ɳoihmbwaip mise. Ki pupwa ɳaiye tinge yahra'e naŋ tikan Got topo'e ɳoihmbwaip hombo'e.

Gonose: Jon 4:23-24

1.4. Ya gunde wusyep mise, yukur ya gunde wusyep hombo'e

Poi Kristen mende wah ɳaiye ya mamba'e sisyeme Got, topo'e ya murp Kristen tu'e la. Got ka ungwisme poi ɳaiye poi ya sisyeme bilip hombo'e ɳaiye sai me poi. Ta'e luku pe, poi ya gunyenme bilip hombo'e luku pe, ya mahai'e yanah ɳaiye ya gunde, topo'e ya mamba'e wusyep mise tikan Got ɳilyehme.

Gonose Kol 1:9-10, 2 Pit 3:17-18

1.5. Wusyep mise sai nato Tup Baibel

Poi lenge Kristen miye' tuweinge pe, ya mende wah nihe ɳaiye ya mahai'e wusyep mise tikan Got pe, ka ungwisme poi ɳaiye ya gunyenme ɳoiheryembe hombo'e.

Gonose: 2 Tim 3:16-17.

2. Miye' ɳaiye wusyep mise yukur tahai' kin pe, ka ahai'e wusyep mise tikan Got. Pe "Yip pa sisyeme wusyep mise pe, wusyep mise luku ka ende yip pa yurp hlaininge." Jon 8:32

- Lenge miye' tuweinge ɳaiye yukur Kristen pe, tinge yukur yarp hlaininge, pakai. Detale, tinge jande bilip hombo'e.
- Lenge Kristen ambaran pe, bilip molohe wula teter sai pe, luku ta'e ɳaiye tinge yukur hlaininge supule, pakai.
- Topo'e lenge miye' tuweinge ɳaiye somohon Kristen yenge yat, kom ɳup sye' tinge jande bilip hombo'e. Jisas kin ilyeh gah kekep ɳaiye kin miye' mise ɳaiye bwore bwarne supule.

3. Ki ɳai embere supule ɳaiye na ahai'e wusyep mise tикиn Got. Detale, ɳaisep se ka tenei ɳoiheryembe nin.

Tehei	→	Lou	→	Daisep
Doiheryembe	→	Dasande	→	Na ende

3.1. Lou tehei pe, ki naja'e bongol nalme lou ɳaiye ka tenei ɳaisep. Dahilyeh uku pe, marp poi pe, ki gande ɳaimune ɳaiye poi bilip me Got.

3.2. Bilip mise topo'e bilip hombo'e pe, ɳaisep ki hoi:

Ya gunde wusyep mise → poi marp hlaininge → poi marp ɳumwaiye

Jon 10:10

Ya gunde wusyep hombo'e → poi yukur marp hlaininge → poi mamba'e nihe syohe

2 Tesal. 2:9-12

- **Mive' ɳaiye yukur nimbilme ɳoihmbwaip** – Poi lalme si sisyeme lenge miye' ɳaiye yukur yarp bwore. Tinge yende yumbune laip tinge, topo'e tinge yende yumbune lenge sye'. (Na eteke'e Yipihinge 1: lou nal syep yaŋgam)
- **Kristen ambaran** – Dup ɳaiye poi si tahar Kristen, kom poi teter gwande bilip hombo'e wula, topo'e me ɳaimune ɳaiye kin ɳende me lenge miye' tuweinge. (Yipihinge 1: lou ɳaiye sai bumbumbe).
- **Kristen ɳaiye bilip kin si tahar bongol** – Lenge miye' tuweinge ɳaiye si tahar Kristen yerkeime yenge yat, kom bilip hombo'e sye' tinge teter sai. Miye' ende yukur sisyeme ɳai'e ɳai'e ɳaiye ki bwore bwarne supule, pakai. Poi lalme pe, bilip molohe sye' sai topo'e poi. Got ɳilyehe sai pe, kin sisyeme ɳai'e ɳai'e ɳaiye bwore mise supule. Lenge Kristen jonose wusyep tикиn Got ɳaiye ka ginyenme bilip hombo'e. (Yipihinge 1: lou ɳaiye sai syep non).

4. Wusyep mise pe, ki nimbilme ɳoihmbwaip poi.

Wusyep mise Jisas pe, ki tatame ɳaiye ka imbilme miye' ende pe, ki tatame ka imbilme lenge miye' tuweinge wula wula. Kin si nimbilme moi wula supule topo'e kantri wula.

- Wusyep bwore mise tикиn Jisas ka imbilme miye' ende.
- Kristen ambaran uku ɳana lenge miye' tuweinge me Jisas. Pe kin ɳende lenge sande teke'e ɳaiye ka junde Got. Luku tinge yanange ɳaiye kin ɳende tinge tahar jetalah (disaipel). Matyu 28:18-20.
- Lenge jetalah tinge yungwisme lenge miye' tuweinge ɳaiye ka junde Got.

5. Yarp lenge miye' tuweinge dom ende pe, tinge ka jonose tup rop ende. Pe ka yungwisme isilih uku:

Gonose: Jon 8:31-32, Jon 14:6-7, Galesia 5:7-10, [Jon 8:44-45, Hosea 4:6]

- Wusyep tикин Got ɳaiye sai nato tup ɳanange ɳaimune ɳaiye ki mise?
- Wusyep tehei kin ɳaiye na sisyeme Jisas pe, ki ta'e la?
- Wusyep tикин Got uku ɳanange ta'e la ɳai me laip nin? Wusyep uku ka imbilme laip nin tu'e

la ɳai?

6. Wusyep mise pe, kin ɳaimune? Wusyep mise ki ɳanange ɳai'e ɳai'e bwore bwarome pe, ki pasam poi ɳai'e ɳai'e sai ta'e la.

7. Tup tикиn Got pe, kin embere sekete. Ki ɳembere ɳaiye na gonose Tup tикиn Got bworerme. Luku tehei ɳaiye poi ya sisyeme wusyep mise.

- Ya mende mi'mi' ɳaiye ya mamba'e sisyeme (tu'e lenge Kristen miye' tuweinge nato Beria). Deta'e la ɳai ti lenge miye' tuweinge Beria yiyan'e wusyep ɳaiye Pol nanange, kin bwore mise lakai pakai? Apo 17:10-12
- Nin na miye' wah mise ɳaiye na ende lenge sande teke'e, topo'e na ininge wusyep mise tикиn Got woringlise el halhale. 2 Tim 2:15
- Wusyep lalme ɳaiye sai nato Baibel pe, ki natme Got. 2 Tim 3:16-17
- Wusyep mise tикиn Got ɳaiye sai nato Baibel pe, ki bongol supule. Hibru 4:12
- Yohe Yirise ka ungwisme nin (ka el yer me nin ɳaiye nin na sisyeme ɳaimune ɳaiye ki mise). Jon 14:26, Jon 16:13
- Ende sande' teke'me lenge mitiq sye' me wusyep mise. No tinge ka plihe yende sande teke'me lenge miye' sye'. 2 Timoti 2:2

8. Doiheryembe bwore ki ɳaimune?

Daiye na sisyeme wusyep mise pe, nin na ende gunde e oto laip nin. Ka pupwa supule ɳaiye yukur ni gande wusyep mise tикиn Got.

8.1. Ki sasambe ɳoiheryembe bwore ɳaiye ni gande wusyep mise tикиn Got me laip nin.

Gonose Luk 8:16-18

8.2. Gonose wusyep ɳaiye Jisas ɳanange me miye' ɳaiye ɳoiheryembe bworerme topo'e miye' ɳaiye pupwa kwote sai nato tup Matyu 7:24-27.

Lesen 2: GOT KIN DENDE NIHARARME POI TA'E DAIYE YAI BWORE

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Got bepeteme poi ta'e naiye yai bwore. Luku ki nai embere naiye poi ya sisyeme. Wusyep e'e ki njanange naiye Got njasande ka orp sehei me lenge talah kin. Topo'e kin njasande naiye lenge yai gah kekep pe, ka yurp tu'e naiye yasamb nioihmbwaip bwore me poi. Lenge yai poi ka pasam poi Yai Got ki miye' ta'e la. Kom lenge yai poi naiye pe, se ka pul poi nioiheryembe naiye yukur bwore bwarne nalme Got. Ta'e luku pe, poi yukur tatame ya sisyeme nioihmbwaip tikan Yai Got bworerme, pakai. Poi si manange bilip hombo'e sye' mal Got nato wusyep hra' embep 1. Poi ya musme bilip hombo'e topo'e nioiheryembe hombo'e poi me Got.

1. Yai Got nende nihararme poi nembere sekete (Yipihinge 2a) Gonose: 1 Jon 3:1

Wusyep hra'embep: Nato tup e'e pe, nioihmbwaip ♥ ki nalayatme yai hoi. Nato yipihinge 2 nioihmbwaip ♥ ki nalayatme niharar. Nato yipihinge 9a topo'e 9b pe, nioihmbwaip ♥ ki nalayatme nato mele'e miye'.

2. Le'e wah tikan yai: Ka asambe lenge talah naiye ka sisyeme Yai Got kin ta'e la.

Gonose: Efesus 6:4, [Lo 6:4-7]

Yaimam nup sye' naimune naiye tinge yende, ki pupwa. Dup naiye poi tahar Kristen pe, poi nioiheryembe Got ta'e naiye yai poi lakai mam poi. Dendehei poi nioiheryembe nahlilyeh ta'e naiye poi nioiheryembe lenge miye' tuweinge naiye yarp ya yanah hla' me poi. Luku yukur ki bwore bwarne, pakai. Ta'e luku pe, ya musme Got ka ihyulme nioiheryembe poi no, ya sisyeme Got bworere. Topo'e poi ya sisyeme nioihmbwaip tikan Got bworere guh hi'.

Tukwini poi ya nioiheryembe naimune naiye lenge yai poi gah kekep yende no, ki bunjenge nioihmbwaip poi naiye nalme Yai poi nanah moihla'.

2.1. Yai naiye nioihmbwaip nihe: Luku ki nende poi nioiheryembe naiye yukur kin hrifhrip me poi.

2.2. Yai naiye yukur nupwai'e nai'e nai'e talah nisilihme: Kin na ja'e talah nai'e nai'e lalme naiye talah nisilihme, kom talah yukur sisyeme wah bwore nai uku. Mi'e pe, talah ka nioiheryembe naiye nye nyermbe ka amba'e nai'e nai'e naiye kin njasande.

2.3. Yai naiye narp wohe: Nyermbe nyermbe kin nioiheryembe nai'e nai'e sye', kut yukur kin njasande nisilih talah, topo'e naimune naiye talah sehei'e.

2.4. Yai kin nonombe talah nende kin naiye ka orp bwore bwarne supule: Talah si nende nai'e nai'e sye' bwore, kom yai yukur hrifhrip me kin.

3. Poi ya musme nioiheryembe hombo'e poi nalme Got. Poi ya musme nioihmbwaip uku nup naiye ya gonose topo'e nioiheryembe wusyep tikan Got sai nato tup. (Yipihinge 2b)

3.1. Nato Luk 15 pe, Jisas nende sande teke'e me poi me lemame tikan Got. Jisas nana poi wusyep tapimbilme hun naiye poi ya mamba'e sisyeme lemame tikan Got. Lemame tikan Got

pasam poi ɻoihmbwaip bwore bwore tикиn Got. Poi ya meteke'e wusyep tapimbilme hun pe, ɻoinde kin. Wusyep ɻaiye Jisas ɻanange sai nato Luk 15:11-32 pe, ki pasam poi ɻoihmbwaip bwore tикиn Yai Got. Poi tatame ɻaiye ya meteke'e ɻai'e ɻai'e luku:

- Got kin ɻende nihararme poi supule.
- Got kin ɻasande ka osme pupwa poi.
- Got kin narp keteme poi.
- Got kin hriphrip ɻaiye poi ɻoihginiр me pupwa poi.
- Got yukur ka ɻoihsipe poi.
- Got kin ɻoihginiрme poi, topo'e kin ɻoih mi'mi' me poi.

3.2. Nato Rom 8:15-17 pe, poi tatame ɻaiye ya meteke'e poi marp ɻemei mise tикиn Got pe, luku tehei ɻaiye poi gwalme kin Yai.

4. Nungwisme hoi. Gonose Luk 15:11-32 pe, na ungwisme isilih oto ɻup ɻaiye pa juh ilyeh.

Nato Luk 15:11-32 pe, ya meteke'e nungwisme hoi nalme ɻup ɻaiye to' nat. Yai pe, ɻoinde nungwisme, tatai pe, ɻoinde tикиn.

4.1. Wusyep rop ende le'e pe, ki ɻanange ɻoihmbwaip bwore tикиn yai. Ungwisme isilih e'e:

- Yai kin miye' ta'e la?
- Kin ɻende ɻaimune?
- Tatai, nungwisme kin ta'e la?
- Tatai kin miye' ta'e la?
- Kin ɻende ɻaimune?

4.2. Nin ɻoiheryembe ta'e la ɻai me Got?

- Got kin ɻoihmbwaip nihe lakai?
- Got kin yale ɻai'e ɻai'e sekete tahar'e wutu' kin?
- Got kin narp wohe lakai?
- Got kin ɻasande ya murp bwore bwarne supule lakai?

4.3. Nato Luk 15 Jisas ɻanange wusyep me ɻoihmbwaip ɻaiye ɻende niharar. Nato ɻoiheryembe nin pe, niharar uku tикиn Got pe, ki ɻoinde tикиn ɻaiye nin gonose sai nato Baibel? Daiye ki ɻoinde tикиn pe, gonose bworerme Luk 15 pe, na sisyeme, deta'e la ɻai ti Jisas ɻanange wusyep uku.

5. Got ɻende nihararme poi ta'e ɻaiye yai bwore.

5.1. Got si nalaŋatme poi. 1 Pita 2:9 ɻanange ta'e le'e, "Poi marp miye' tuweinge tикиn Got ɻaiye kin si nalaŋatme..."

5.2. Got si namba'e poi ta'e ɻaiye talah mise kin. Efesus 1:5 ɻanange ta'e le'e, " Got si namba'e poi Kristen ta'e talah mise kin." Pe luku yaŋah ɻaiye lenge Kristen ka yamba'e ɻai'e ɻai'e sye' tикиn Got.

5.3. Daiye na uhyulme mitiŋ sye' pe, luku ki sasambe mise ɻaiye nin ɻende nihararme ting. Hibrus 12:6-11 ɻana poi ɻaiye yukur ya musme marp bwore poi. Laip poi ki nihe, kom

ya murpe yarp bworere poi. Got kin ɳuhylme lenge talah mise kin pe, ɳup ɳaiye ya mamba'e ɳondol'me sye' pe, ya sisyeme na, kin ɳuhylme poi.

Got si ɳeteke'e poi topo'e kin sisyeme poi. Sng 139:13-16 ɳanange na, "Got ɳende ɳam nato tapam mam..."

5.4. Got kin ɳembepteme lenge mitiŋ ɳaiye yukur tatame ɳaiye ka yungwisme tititinge. Got kin yai lenge talah ɳaiye yai pakai, topo'e kin nungwisme lenge tuweinge ɳope. (Sng 68:5)

5.5. Got yukur ɳoihsipe poi. [Got ɳanange na], "Tatame ɳaiye mam ta ɳoihsipe talah ɳaiye ti wara'e, topo'e ɳaiye yukur ti ɳoihgirme talah uku ɳaiye ti waŋa'e ɳimbirip ti? Tatame ɳaiye mam ende ta wende tu'e luku, kom ɳam pe, pakai, yukur ma ɳoihsipe yip. Pakai supule. (Aisaia 49:15)

5.6. Got kin ɳoiheryembe ɳaiye mindemboi ka ende ɳainde me laip poi. "Dam de ma mende bwore wula wula me yip..." (Jeremaia 29:11)

Wusyep hra'embep: Tup e'e ɳaiye lenge miye' yainge pe, ka ungwisme lenge ilyeh , o wula wula ɳaiye ka jonose wusyep tикиn Got no, ka sisyeme gondoume. Kut wusyep sye' yukur ya se gonose ɳupe ɳaiye ya murp guhlyeh mamba'e sande teke'e. Topo'e wusyep tикиn Got ɳaiye sai nato lem mele'e [...] pe, ki sasambe nange wah teter sai ɳaiye ya mende sande teke'e. Lenge mitiŋ ɳaiye yamba'e sande teke'e le'e pe, tinge ka sisyeme sande teke'e bworerme pe, ka ende bongolme tinge. Ta'e luku pe, yukur pa yusme ɳoihmbwaip ɳaiye pa jonose tup tикиn Got yil ɳembep lenge miye' tuweinge. Pol ɳana me Timoti ta'e le'e, "**Na aŋa'e nin supule el ɳaiye na gonose wusyep mise tикиn Got. Pe na ininge asamb lenge, topo'e alaŋatme wusyep uku bworerme elme tinge.**" (1Tim 4:13b)

Nato tup sye' pe, na eteke'e wutu' hun ka tu'e le'e (...) pe, le'e ki sasambe nange wusyep sye' teter sai, yukur ki sai nato tup e'e.

Lesen 3: GOT KIN TA'E LA?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Nato wusyep e'e pe, ya meteke'e Got kin miye' mune. Tup Baibel ki ɣana poi Got kin miye' mune. Kin yukur tahar topo'e kin yukur mi'e. Kin ɣende ɣai'e ɣai'e lalme. Kin bongol tahar'e ɣai'e ɣai'e lalme. Kin sisyeme ɣai'e ɣai'e lalme. Got kin narp luh iki lalme. Yukur miye' ende tatame ɣaiye ka eteke'e kin. Kin bepeteme lenge miye' tuweinge bworerme. Nato wusyep hra'embep uku pe, ya meteke'e ɣaiye Tup Baibel sasambe ɣaiye Got kin ɣilyeh, kom tinge miye' hun: Yai, Talah topo'e Yohe Yirise. Ya gwilme tu'e le'e, "Got Hun Ʉilyeh" (Wusyep Inglis Trinity). Le'e pe, ki ɣai ɣembere supule. Miye' tuweinge wula wula yanange le'e pupwa hombo'e pe, tinge yende sande teke'e hombo'e yalme Got.

Got kin Lahmborenge nanah hla' supule. Daiye poi yukur sisyeme Got kin lahmende pe, luku ɣoiheryembe poi se ka tuhyul'.

- Jisas ɣanange me bongol tикиn Got. Matyu 22:29
- Lenge miye' tuweinge ɣaiye yat luh ɣaiye kin narp, tinge yahra'e naŋ kin, topo'e yanya'e naŋ embere yalme kin. Rev 15:3-4 [topo'e 1Tim 1:17, Rom 11:33-36, Sng 96:5-10, Sng 104:31-33, Aisaia 40:12-18]
- Poi meteke'e Got kin Lahmborenge bongol sekete. Rev 1:12-18, Rev 4 [Apos 4:31; Aisaia 6:1-5; Kisim Bek 33:18-23]

1. Got yukur kin tahar, lakai kin mi'e. (Yipihinge 3a).

Got narp nye nyermbe. Kin yukur tahar, lakai kin mi'e.

Gonose: Rev. 22:13; Rev. 1:8; 1 Timoti 1:17; [Sng 90:2-6; Sng 93:2]

2. Got ɣende ɣai'e ɣai'e lalme. Miye' ende yukur ɣende Got.

Gonose: Kolosi 1:15-16; [Jon 1:1-3; Stat 1:1]

3. Kin bongol tahar'e ɣai'e ɣai'e lalme. Kin tatame ɣaiye ka ende ɣai'e ɣai'e lalme.

Abram, wahtaip kin 99 pe, Lahmborenge natme kin pe, kin ɣana me na, "Dam Got, ɣam tatame ɣaiye ma mende ɣai'e ɣai'e lalme..." (Stat 17:1)

Gonose: Rom 1:20; Matyu 19:26

- Wusyep sye' sai nato Tup Ambaran tикиn Got (Nupela Testamen)

Gonose: Luk 8:22-25; Luk 11:14-23; Luk 5:17-26

- Wusyep sye' sai nato Tup Telei tикиn Got (Olpela Testament):

Josua: Josua 10:12-13. *Hesekaia*: 2 King 20:9-11. *Moses*: Kisim Bek 14:21-31.

4. Got kin sisyeme topo'e ɣeteke'e ɣai'e ɣai'e lalme ɣaiye ɣembep ɣeteke' topo'e ɣaiye ɣembep yukur ɣeteke'e.

Gonose: Rom 11:33-34; Hibru 4:13; [1 Korin 1:25; Sng 139:1-4]

5. Luh luh iki Got narp lalme. Nal'e nal'e lalme liki kin narp nye nyermbe. Got narpe ɣai'e ɣai'e lalme nenge gahilyeh.

Gonose: Sng 139:7-12; Hibru 4:13; [Jeremaia 23:23-24]

- Wusyep sye' sai nato Tup Telei tикин Got (Olpela Testamen): ***Jona***: Jona 1:3; Jona 2:1-2a.

6. Miye' ende Yukur tatame ka eteke'e Got. Got kin yipihinge.

Gonose: Jon 6:46; Jon 1:18; [Jon 4:24; Kol. 1:15, 19; Hibru 1:3]

7. Got kin bepeteme lenge miye' tuweinge. Kin da orp ɳemei poi oto ɳoihmbwaip, ɳoiheryembe topo'e ɳasande poi.

Gonose: Mak 1:11; Jon 15:15; Galesia 4:4-7.

8. Got kin Got ilyeh, kom miye' hun. (Yipihinge 3b)

Baibel ki ɳanange nal halhale ta'e le'e, Got kin ɳilyeh kom, tinge miye' hun. Miye' hun uku pe, Yai, Talah, Yohe Yirise. Wusyep ɳaiye sai nato Baibel lalme pe, ki ɳanange wusyep mise ilyeh uku. Nye nyermbe Jisas ɳanange me Yai kin, kin ɳanange wusyep mise luku. Nato Hibru 1:5-9 Yai Got ɳanange me Talah kin ta'e le'e, "Got, nin na orp kij nye nyermbe..." (Hibru 1:8) Wusyep uku pe, Yai Got galme Jisas ta'e Got. Wusyep mune ɳaiye Got ɳanange pe, ki bwore mise. Luku pe, ki ɳai embere. Mitij wula tinge yende sande teke'e hombo'e me Got ilyeh miye' hun. Yaŋah uku pe, tinge yasme bilip tititinge lenge Kristen.

Wusyep tapimbilme ende ɳanange lou ende: Lou uku pe, lou nam ki sai, topo'e lou lombo, topo'e lou tup. Dai hun uku sai, kom lou ki ɳilyeh. Daiye lou tup ilyehme pe, luku yukur ta'e lou ende. Daiye lombo ilyehme pe, luku yukur ta'e lou, topo'e ɳaiye nam ilyehme pe, luku yukur ta'e lou ende. Daiye ka lou ende supule pe, ɳai hun uku: lou nam, lou lombo, topo'e lou tup, ka hunme si pe, luku lou ende supule.

8.1. Wusyep hra'embep me Got ilyeh, Miye' hun nato Kontrak Telei (Olpela Testamen)

(Doihme: Tinge yerje wutu' ___ sai tuwihme wusyep sye' ɳaiye Yukur kin ɳilyeh):

- "Yip Israel, yusyunde bworerme. Lahmborenge (Jehovah), kin Got poi (Elohim), kin ilyeh Lahmborenge (Jehovah)" (Lo 6:4)
- "Mi'e pe, Got ɳanange ta'e le'e, "Tukwini ya mende lenge miye' tuweinge ɳaiye ka tu'e potopoi." (Stat 1:26)
- Mi'e pe, Got Lahmborenge ɳanange na, "Miye' si sisyeme ɳaimune ɳaiye bwore, topo'e ɳaimune ɳaiye pupwa pe, kin si ɳahilyeh ta'e poi." (Stat 3:22)
- "Ta'e luku pe, ya mi gwah mende wusyep ɳimeser tinge ka turmbetoto no, ilyeh ilyeh tinge Yukur ka sisyeme wusyep ɳimeser lenge mitij sye'." (Stat 11:7)
- "Mi'e pe, ɳam masande di' tикин Lahmborenge ɳisilih, "Ya member lahmende? Lahmende ka enge wusyep poi el?" (Aisaia 6:8)

8.2. Wusyep ɳaiye ɳanange nowor'e nember nal halhale Got ilyeh miye' hun nato Wusyep Ambaran tикиn Got (Nupela Testamen):

8.2.1. Nato Matyu 28:19-20 Jisas ɳanange ta'e le'e, "Ta'e luku pe, ɳam member yip ɳaiye pa yil yende lenge miye' tuweinge lalme pe, ka yurp tu'e jetalah ɳam. Pe pa jihye' lenge pinip yoto naŋ tикиn Yai, topo'e Talah, topo'e Yohe Yirise. Pe pa yininge yasamb lenge wusyep lalme ɳaiye ɳam si mana yip pe, ka junde wusyep ɳam..."

8.2.2. Jisas ɳana lenge jetalah kin ɳaiye ka gihye' pinip lenge miye' tuweinge yi yoto naŋ tикиn

- Yai
- Talah
- Yohe Yirise (Matyu 28:19)

8.2.3. Iyar'e wusyep e oto Aisaia 48:11. Wusyep rop ilyeh e'e pe, Got ɳanange ta'e le'e, "Dam ɳoiheryembe naŋ embere ɳam pe, ɳam gwarnge ɳaiye lenge miye' ka tule ɳam, topo'e ka yende yupupur naŋ ɳam. Kut ka yangange naŋ embere yil lenge got sye', napakai."

Ki pupwa supule ɳaiye ka yangange naŋ embere tикиn Got yil lenge got sye' lakai miye' sye'. Jisas ɳanange ɳaiye ka gihyeh lenge pinip oto naŋ tикиn Yai Got, Talah topo'e Yohe Yirise. Tinge Got ilyeh, miye' hun. Wusyep rop ende ɳaiye 'naŋ ɳam' pe, ki sasambe bongol topo'e ɳoihmbwaip tикиn miye'. Jisas se ka ininge wusyep uku, detale, kitikin naŋa'e naŋ embere nalme Got. Daiye Yai, Talah, Yohe Yirise, tinge hun uku yukur Got pe, Got yukur ka amba'e naŋ embere.

8.2.4. Dup ɳaiye Jisas namba'e pinip, Yai topo'e Yohe Yirise yarp luh uku. Tinge hunme luku yarp ilyeh. Matyu 3:16-17.

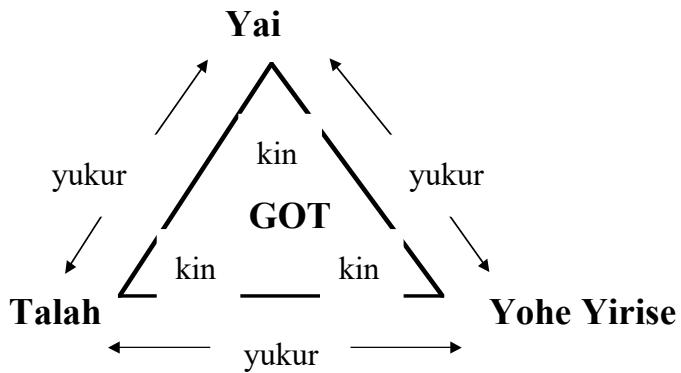
8.2.5. Jisas ɳanange Got hun sai nato Jon bop 13 topo'e bop 14.

Jisas ɳanange ɳaiye ka el. Topo'e kin ɳanange ɳaiye lenge jetalah kin yukur tatame ɳaiye ka junde kin. Jon 13:36.

Filip ɳaname Jisas ta'e le'e, "Lahmborenge, na pasam poi Yai." Jisas nungwisme wusyep kin ta'e le'e, "Lahmende ɳaiye kin ɳeteke'e ɳam pe, kin si ɳeteke'e Yai topo'e." Jon 14:8-9

- Jisas ɳanange na, "Ma misilihme Yai ɳaiye ka yul yip nungwisme ende ɳaiye ka orp otop yip supule. Kin Yohe Yirise..." Jon 14:16-17
- Jisas ɳana lenge ɳaiye miye' nungwisme luku kin Yohe Yirise. "Yai ka ember Yohe Yirise kin oto naŋ ɳam ɳaiye ka ungwisme yip." Jon 14:26
- Jisas ɳana lenge miye' tuweinge ɳaiye jande kin na, "... ɳam topo'e Yai Got, poi ya hindi muta murp motop kin." Jon 14:23

Dendeheiye ɳaiye ya ɳoihceryembe wusyep uku, poi ɳoihceryembe ɳaiye wusyep uku ki kwote. Yai Got, Talah topo'e Yohe Yirise, naŋ tinge ilyeh ilyeh tongonose, kom tinge Got ilyeh. Dupe ɳaiye Yohe Yirise ka ote oto ɳoihmbwaip Kristen ende pe, Got hun ilyeh gahilyeh narp nato ɳoihmbwaip kin. Jisas ɳanange wusyep gondoume sai nato Jon bop 13 topo'e 14.

8.2.6 Got hun ilyeh kin gande ɻahwakin hun ɻaiye jahilyeh:

- * Wah kin
- * Bongol
- * Dende niharar

Gonose: 1 Korin 1:18, 24-25

Lesen 4: DOIHMBWAIP TIKIN GOT TA'E LA?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Nato Wusyep Tupwai Ambaran tикин Got (Nupela Testamen) pe, ki ɳana poi ta'e le', lenge Kristen miye' tuweinge pe, tинге talah tикин Got. Lenge talah tикин Got pe, tинге ka tu'e Yai tинге. Nato wusyep hra'embep 3 pe, ki ɳana poi ɳai'e ɳai'e ɳembere me ɳoihmbwaip tикин Got. Dai'e ɳai'e luku ɳaiye sai nato Got pe, poi yukur tatame ɳaiye ya mamba'e. (Poi mamba'e ɳemei topo'e lenge miye' tuweinge sye' ta'e ɳaiye Got ɳende me poi). Ta'e luku pe, poi ya mende tu'e la ɳai ti, poi ya tu'e Yai poi ɳaiye narp nanah moihla'? Poi ya mimbilme ɳoihmbwaip poi ti, ɳoihmbwaip poi ka tu'e Got pe, ɳup ilyeh ilyeh ɳoihmbwaip poi ka tuhur tu'e ɳoihmwaip tикин Got.

1. Got kin papararme ɳoihmbwaip niharar.

1.1. Got kin pasam poi ɳoihmbwaip niharar nato ɳai'e ɳai'e ɳaiye kin ɳende.

Gonose: 1 Jon 4:9-10, [Jon 3:16-17]

1.2. Doihmbwaip ɳaiye ɳende niharar ki nungwisme lenge mitij bworerme mi' supule.

Gonose: Filipai 2:2-8, [1 Korin 13:4-7]

1.3. Got ilyeh miye' hun, tинге ilyeh ilyeh sasambe ɳaiye yende niharar. 2 Kor 13:14 (Buk Baibel vs 13)

- **Yai:** Gonose: Jon 3:16; [2 Korin 13:14; 1 Jon 2:15]
- **Jisas:** Gonose: Jon 10:11; [Jon 15:9; Efesus 3:17b-19; Rom 8:35-39]
- **Yohe Yirise:** Gonose: Rom 5:5; [Rom 15:30; Galesia 5:22-23]

2. Lenge miye' tuweinge ka junde ɳoihmbwaip tикин Got ɳaiye yende ɳihararme lenge mitij.

Gonose: Efesus 5:1-2; 1 Jon 4:16-20; [1 Kor 13:1-8, 13; 1 Kor 16:14; 1 Jon 4:8-10]

3. Dende niharar tикин Got tas halhale ta'e le'e.

3.1. Doihmbwaip bwore bwore tикин Got

Doihmwaip bwore bwore tикин Got ɳaiye ɳende niharar nate tas halhale me ɳai'e ɳai'e sye' ɳaiye kin ɳende.

3.1.1. Got kin ɳanange wusyep mise nye nyermbe: Kin ɳanange wusyep mise me ɳai'e ɳai'e lalme.

Gonose: Jer 10:10a, Jon 14:16-17 [Malakai 3:6; Sng 89:34]

3.1.2. Doiheryembe tикин Got ki bwore supule: Kin ɳende wah topo'e ɳoiheryembe bwore kitikin ɳaiye sasambe ɳende niharar.

Gonose: Jems 3:17 [Jeremaia 51:15; 1 Korin 2:7-8; Mak 6:2]

3.1.3. Got kin bwore bwarme: Nye nyermbe kin ɳende ɳai'e ɳai'e lalme ɳaiye bwore bwarme.

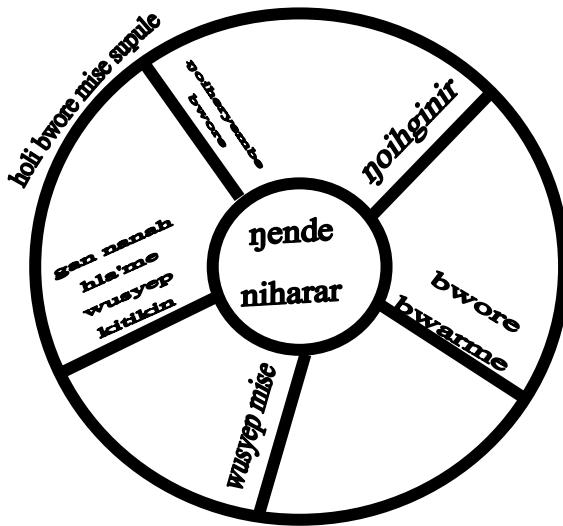
Gonose: Hibru 1:8-9; [Rom 2:6-8; Lo 32:4]

3.1.4. Got kin papararme ɳoihginir: Kin ɳende ɳoihmbwaip bwore nal lenge mitij ɳaiye yukur bwore.

Gonose: Efesus 2:4-5; [Taitus 3:4-5; Jems 5:11; Sng 86:5]

3.1.5. Got gan ɻanah hla' me wusyep kin pe, kin gande: Nye nyermbe ɻoihmbwaip topo'e ɻoiheryembe poi ka tejeime kin.

Gonose: Jems 1:17; 2 Timoti 2:13 [1 Korin 1:9; Aisaia 49:15-16]

4. Ya mende wah nihe ɻaiye ya murp tu'e Got.

Efesus 5:1-2 ɻana ɻaiye ya mende wah nihe ɻaiye ya murp tu'e Got.

4.1. Got kin narp nal'e nal'e lalme nye nyermbe.

Doiheryembe, poi tatame ya tu'e Got gunde yanah uku? Pakai supule.

4.2. Got kin sisyeme ɻai'e ɻai'e lalme.

Think about whether we can know everything. The answer is no.

Doiheryembe, poi tatame ya sisyeme ɻai'e ɻai'e lalme? Pakai supule.

4.3. Ya mende wah nihe ɻaiye ya murp tu'e Got.

Ya ɻoiheryembe yanah sye' ɻaiye poi tatame ya gunde Efesus 5:1-2. Poi yukur tatame ya gunde ɻoihmbwaip mise tикин Got ɻaiye sai nato kitikin, pakai. Kom ya gunde ɻoihmbwaip kin.

5. Niharar tикин Got 1 Jon 4:7-8; Rom 5:8; Efesus 3:16-19

Niharar tикин Got pe, ki tehei ɻaiye ɻoihmbwaip bumbe kin. Got holi bwore mise supule nejel'e nal ɻoiheryembe bwore kin, topo'e ɻoihginir kin, topo'e ɻai'e ɻai'e bwore supule kin. Kin bwore supule mi'e pe, kin gan wusyep mise kin nye nyermbe. Dai'e ɻai'e bwore bwore luku ɻende wah gahilyeh pe, ki sasambe nange Got kin bwore bwarne supule. Got ɻasande ɻaiye ka tuhur ɻemei lenge miye' tuweinge. Detale, Got ɻende niharar lenge miye' tuweinge. Kom hwap ende sai. Got kin bwore bwarne supule nye nyermbe, kom lenge miye' tuweinge yukur yarp bwore bwarne nye nyermbe. Deta'e la ɻai ti Got holi ka ɻemei lenge miye' tuweinge ɻaiye yende hwap?

Got kin ɻende niharar lenge miye' tuweinge, topo'e kin holi bwore mise supule. Doihginir kin topo'e kin bwore bwarne supule, tinge hindi ɻahilyeh supule. Pe Got nasme pupwa ɻaiye poi

mende. Dai'e nai'e lalme bwore luku kin njende wah ilyeh. Detale, kin holi bwore mise supule. Nato sande teke'e le'e pe, poi ya mininge naimune naiye kin njende no, kin nasme pupwa poi.

6. Got kin holi bwore mise supule. Tup Baibel njanange na, Got kin yirise. Le'e yipihinge naiye njanange noihmbwaip kin bwore bwarne supule.

Gonose: 1 Jon 1:5

Doihmbwaip naiye holi bwore mise supule ki njende niharar supule.

Doiheryembe bwore, njende niharar topo'e kin holi bwore mise supule, tinge yejel'e jahilyeh.

Gonose: Jems 3:17

6.1. Holi bwore mise supule ki njoinde tikin. Na aja'e teket me nai'e nai'e kekеп no, na orp el wohme pupwa.

Gonose: Reveselen 21:1-2, 22-23, 27

6.2. Holi bwore mise supule ki prihe, yukur pupwa ende sai.

Gonose: Matyu 17:1-7 [Efesus 1:4, Sng 24:3-4]

6.3. Got njasande ya murp holi bwore mise supule. Got kin holi bwore mise supule. Kin njasande naiye poi ya tuhur tu'e kin.

Gonose: 1 Pita 1:15-16, Hibru 12:14, Matyu 5:48

6.4. Got nupwai'e wusyep naiye ka ende poi ya holi bwore mise supule.

Gonose: 1 Tesalonaika 5:23-24, Hibru 10:10

6.5. Poi ya musme Got ka ende wah oto noihmbwaip mele'e poi pe, kin nahr'a'e noihmbwaip poi, naiye ya tuhur gunde njasande kin.

Gonose: Filipai 2:12-13, [Rom 8:28-29]

6.6. Jisas njanange yanah naiye yende wah jahilyeh:

Gonose: Matyu 11:28-30. Jisas njanange nange wah jahilyeh pe, yukur ki nihe. Detale, kin njende wah topo'e poi naiye ya gunde kin. "Yip pa junde njam pe, njam ma mikirh mane topo'e yip. ... Ki yukur nihme yip naiye pa yende naimune naiye njam misilah yip naiye pa yende..." Daiye na ende wah ka bwore nsumwai'e pe, pa hindi yil nahuwakin ilyehe si.

Lesen 5: DAHWIKIN MUNE DAIYE YA TUHUR DEMEI BWORE TIKIN GOT

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Ya malaŋatme ɳup ɳaiye ya guhilyeh topo'e Got no, ya murp ɳemei kin. Yaŋah uku pe, ka ende bongolme ɳemei poi topo'e Got. Ya mininge wusyep topo'e Got, topo'e ya gwonoſe wusyep sai nato tup Baibel. Ya misilihme Yai, topo'e ya guhilyeh topo'e lenge Kristen miye' tuweinge. Nato sande teke'e le'e pe, poi ya mamba'e sande teke'e topo'e ya meteke'e yaŋah mune ɳaiye poi ya gunde ya tuhur ɳemei bwore tikan Got.

1. Tehei ɳaiye Got ɳende poi: Kin ɳasande ɳaiye ka ɳemei poi ɳaiye ka amba'e naŋ embere.

1.1. Jisas ɳanange nange kin ɳemei bwore supule topo'e Got.

Gonose: Jon 15:9, 13- 15, 17; Jon 10:30; [Mak 1:35; Mak 6:46]

1.2. Yai Got ɳanange nange kin ɳemei bwore topo'e Jisas.

Gonose: Matyu 3:16-17; [Matyu 17:1-6; Jon 12:27-28; Luk 3:21-22]

1.3. Got ɳasande ɳaiye poi miye' tuweinge ya ɳemei kin.

Gonose: Jon 15:13-15; Matyu 11:19; [Jon 6: 57; Jems 2:23; Kisim Bek 33:11]

1.4. Gonose wusyep Maria hindi Mata. Tinge hindi ɳemei tikan Jisas.

Gonose: Luk 10:38-42; [Jon 11:14-15, 34-36]

1.5. Laip tikan Jisas: Dupe ɳaiye ya meteke'e laip Jisas pe, ya meteke'e ɳoimbwaip tehei kin ɳaiye kin ɳende ɳai'e ɳai'e ɳaiye Yai ɳasande. Detale, Jisas si sisyeme Yai kin pe, ɳohmbwaip kin teŋeime Yai Got.

Gonose: Jon 5:19, 30; Jon 8:28; [Jon 10:17-18; Jon 12:49; Jon 14:10; Mak 1:35-38]

2. Dai'e ɳai'e luku ka ende poi ya tuhur ɳemei bwore tikan Got. (Yipihinge 5a)

2.1. Dupe ɳaiye poi misilihme Got pe, poi manange wusyep topo'me Got. Matyu 6:5-13

2.2. Dupe ɳaiye poi masande wusyep ɳaiye Got ɳanange natme poi. Jon 10:27

2.3. Dupe ɳaiye poi gwonoſe wusyep tikan Got gondoume pe, le'e ɳahwakin bongol embere ɳaiye Got ɳanange wusyep topo'me poi. Filipai 4:8-9; Sng 1:1-3 [Kolosi 3:1-3,16-17]

2.4. Dupe ɳaiye poi mahra'e naŋ risukwarme Got. 1 Tesalonaika 5:16-22; Matyu 12:7

3. Dupe ɳaiye poi manange wusyep topo'e Got pe, poi mende beten. (Yipihinge 5b)

3.1. Jisas pasam poi yaŋah ɳaiye ya top Got mininge wusyep. Kin ɳanange ta'e le'e:

- Dup ɳaiye pa top Got yininge wusyep pe, yukur pa ɳoiheryembe ɳaiye lenge miye' tuweinge ka yahra'e naŋ yip. Gonose: Matyu 6:5-6
- Dup ɳaiye pa top Got yininge wusyep pe, yukur pa yininge wusyep paka pakaiye. Gonose: Matyu 6:7-8.

3.2. Jisas ɳanange na, ɳaiye ya top Got mininge wusyep pe, ya mininge tu'e le'e: Gonose: Matyu 6: 9-13

1) Ininge wusyep hriphrip el me Got topo'e ahra'e naŋ kin. (*ves 9)

2) Isilihme Got ɳaiye ya mende gunde ɳoimbwaip kin. (*ves 10)

- 3)** Isilihme Got me ɳaimune ɳaiye na sehei'e tukwini. (*ves 11)
- 4)** Ya misilihme Got ɳaiye ka osme pupwa poi. Topo'e ya misilihme lahmende ɳaiye poi si mende hwap malme tinge pe, ka yusme hwap poi. (*ves 12)
- 5)** Isilihme Got ɳaiye ka ungwisme topo'e ka ende bongolme ɳai'e ɳai'e oto Kristen laip poi. (*ves 13)

3.3. Dai ɳembere kin ɳaiye ya top Got mininge wusyep pe, ya mininge wusyep mise. Le'e wusyep tикиn Dewit ɳaiye kin ɳanange wusyep topo'me Got nato Tup Telei tикиn Got (Olpela testamen).

“Lahmborenge, wusyep mune ɳaiye ɳam de ma mininge pe, wusyep uku nin si sisyeme. Nin gan ɳoyer'me ɳam. Nin gan nal tekete ɳam. Nin gan nat bepmohro ɳam. Syep nin si nanah ɳam. Nin si sisyeme ɳam supule. Ki ɳembere sekete nengelyembanahe sisyeme ɳam. Iam tatame ɳaiye ma minise ɳam me nin tu'e la? Daiye ma mil moihla', nin narpa moi uku. Daiye ma mi guh ɳeheh minise ɳam pe, nin narpa moi uku topo'e. Daiye ma mil kantri wohe ɳaiye ɳau na gah, lakai ɳau na anah pe, syep nin narpe teter nenge sai ɳam seheime nin. Daiye ma mininge, ‘Yepelmbe ka inise ɳam pe, ma mil ɳup. Kut yepelmbe topo'e yirise pe, ki ɳahilyeh me nin!’”

“Iyar'e ɳam bworere pe, wusyep hombo'e sye' se ka da si ɳoiheryembe ɳam pe, na pasam el halhale ɳaimune ɳaiye ɳende nin ɳoihmbwaip mane. Mi'e pe, na pasam ɳam yaŋah ɳaiye nal laip ɳaiye ma murp nye nyermbe.” (Song 139:4-12, 23-24)

4. Got ɳanange wusyep natme poi nat yaŋah mune: (Yipihinge 5c)

Dup ɳaiye poi ɳemei tикиn Got pe, ya mininge wusyep topo'e ya musyunde kin. Daiye kin si ɳemei poi pe, poi ya mende tu'e le'e. Gonose: Jon 10:27

Le'e yaŋah sye' ɳaiye Got ɳanange wusyep natme poi:

- 1)** *Got ɳanange wusyep natme poi nato Tup Baibel.* Yaŋah uku pe, ki bongol sekete ɳaiye Got ɳanange wusyep natme poi. Gonose: 2 Timoti 3:16-17
“Wusyep nin pe, ki ta'e nih ɳaiye ki nungwisme ɳam meteke'e yaŋah no, ɳam mal bwore.” (Sng 119:105)
- 2)** *Dup sye' Got se ka pul poi ɳoiheryembe sye'.* Aposel 8:29
- 3)** *Ambar'e ɳoihmbwaip bwore ot lenge Kristen ɳaiye yende niharar me Got.* Lenge miye' tuweinge luku pe, se ka yungwisme poi. Lenge miye' tuweinge ɳaiye yende nihararme Got topo'e tinge ɳemei bwore tикиn Got:
Aposel 8:34-35
- 4)** *Dai'e ɳai'e ɳaiye ki tas laip poi.* Got nember mane natme poi ɳaiye ka pasam poi ɳai'e ɳai'e ɳaiye kin ɳasande ya mende. 1 Korin 16:8-9
- 5)** *Got yende ɳai'e ɳai'e sye' ɳaiye yukur ya mowor'e mininge mil halhale.* Ka tu'e ɳaiye wah lenge walip hla'. Got ka ininge wusyep otme poi oto yate tange. Topo'e ya meteke'e yipihinge moto ɳoiheryembe poi pe, luku ta'e ɳaiye yate tange ɳoinde tикиn (vision). Poi yukur tatame ɳaiye ya se mininge wusyep tehei kin mowor'e member mil halhale. Kom luku ta'e ɳaiye yaŋah sye' ɳaiye Got ɳanange wusyep natme poi. Le'e wusyep sye' ɳaiye sai nato Tup Baibel ɳaiye ki ɳanange ɳai'e ɳai'e le'e:

Aposel 5:18-20 Walip hla' ende nember lenge aposel yasme mwahupwai'e yal hlaininge.

Aposel 10:9-16 Pita neteke'e ɳai ende ta'e yate tange nat me Got.

Luk 2:8-11 Lenge walip hla' yanange wusyep yal lenge miye' ɳaiye yembepeteme worsip ɳaiye Maria wara'e Krais.

Aposel 16:9-10 Pol ɳeteke'e ɳai ende ta'e yate tange.

Aposel 16:25-30 Got ɳende mirikel ende ɳaiye kin nasme Pol hindi Sailas tas mwahupwai'e yal hlaininge.

Aposel 12:5-12 Pita nasme mwahupwai'e tas nal nal yaŋah ɳoinde tикин.

Aposel 9:3-4 Di' wonge nase moihla' nat ɳanange wusyep nalme Pol.

Kisim Bek 3:2 Walip hla' ende tикин Lahmborenge natme Moses nato syipsyap ɳaiye nih ɳono.

Namba 22:28,32 Got ɳende donki tикин Balam wanange wusyep walme kin.

6) Doihmbwaip ɳumwaiye. Nato ɳoihmbwaip nin pe, nin si sisyeme ɳaimune ɳaiye ki bwore bwarome. Got ka ember ɳoihmbwaip ɳumwaiye e oto yip tip. Jon 14:27, Filipai 4:6-7.

5. Poi ya sisyeme tu'e la ɳai, nange Got ɳilyeh kin ɳanange wusyep nat me poi?

Poi ya miyar'e ɳai'e ɳai'e lalme ɳaiye poi meteke'e topo'e poi masande.

Wusyep lalme ɳaiye Got ɳanange pe, ki tapam ilyeh topo'e wusyep tикин Baibel. Daiye Baibel yukur tapam ilyeh topo'e wusyep ɳaiye poi mamba'e pe, luku ya sisyeme na, Got yukur ɳanange wusyep natme poi. Poi si sisyeme luku bworere.

Gonose: Aposel 17:11, Jems 1:17, [2 Timoti 3:16-17]

- Ta'e ni neteke'e ɳainde ta'e yate tange. Nato nate tange luku pe, ni neteke'e nin namba'e ɳemei topo'e tuwei lakai miye' ɳaiye yukur tuwei lakai miye' nin. Pe nate tange luku natme Got lakai? Pakai supule! Gonose: 1 Tesalonaika 4:3, Efesus 5:3, Jut 1:8.
- Ta'e luku ni ɳoiheryembe ɳaiye Got de ka hrihrip ɳaiye na ungwisme hwap ɳaiye lenge miye' sye' yende yatme nin pe, ni ɳoiheryembe ɳaiye Got ɳanange wusyep uku natme nin lakai? Pakai.

Gonose Rom 12:17-18, 21

6. Ya gwono wusyep moto Baibel pe, ya ɳoihmeryembe wusyep mune ɳaiye sai nato luku.

Poi gwalme luku 'enge ɳoiheryembe wusyep Got e oto tapam' (meditation):

Sng 1:1-3, Josua 1:8 (Yipihinge 5a, rop 3)

6.1. Enge ɳoiheryembe wusyep Got e oto tapam ki ɳaimune?: Nye nyermbe ya menge ɳoiheryembe wusyep tикин Got ɳaiye ɳanange natme poi. Kom yukur ya mamba'e mi munuh hla', pakai. Poi ya mamba'e mise mi moto mele'e.

Gonose: Kolosi 3:1-3, 16-17; Filipai 4:8

6.2. Ya menge ɻoiheryembe wusyep tикиn Got mi moto tapam tu'e la?:

- *Yisilihme Yohe Yirise ɻaiye ka yasam nin wusyep mise.* Isilihme ɻaiye ka ahra'e ɻoihmbwaip nin ɻaiye na ɻoiheryembe wusyep tикиn Got si oto ɻoihmbwaip nin.
- Doiheryembe wusyep mune ɻaiye nin si gonose sai nato Baibel.
Gonose: Jon 16:13; Jon 5:37-39.
- *Isilihme nitei ɻisilih uku ɻupe ɻaiye na gonose wusyep e oto Baibel:*
 1. Wusyep rop ende le'e, ki ɻanange ta'e la ɻai me Got? (Daiye yukur nin sisyeme wusyep rop ende le'e, plihe gonose wusyep mune ɻaiye si sai yerme wusyep e'e.)
 2. Nato wusyep e'e pe, ɻam tatame ma se mamba'e sisyeme ɻai'e ɻai'e sye'? Ki pasam ɻai'e ɻai'e sye' ɻaiye ma se mende? Ki pasam ɻai'e ɻai'e sye' ɻaiye yukur ma plihe mende?
 3. Got pwale wusyep upwai'e natme ɻam lakai pakai?
 4. Got pwale wusyep erjeme natme ɻam lakai pakai?

7. Asar'e ɻimbep ahra'e naɻ tикиn Got (Yipihinge 5a rop 4)

- 7.1. Luku tehei kin ɻaiye poi mahra'e naɻ tикиn Got: Poi ya mininge wusyep hriphrip me Got ɻaiye kin miye' ta'e la ɻai, topo'e ɻaimune ɻaiye kin ɻende me poi.
Kolosi 3:16; Hibru 12:28
- 7.2. Daiye poi ya mahra'e naɻ tикиn Got topo'e ɻoihmwaip mise pe, poi yukur ya mahra'e naɻ kin topo'e wusyep ilyehme. Poi ya mahra'e naɻ tикиn Got topo'e laip poi.
1 Tesalonaika 5:16-18, Filipai 1:11, Hibru 13:15-16; [1 Korin 10:31]
- 7.3. Daiye ya gunde Got bwore mise pe, ɻai'e ɻai'e bwore ɻaiye poi mende mal lenge mitij sye', luku ka ahra'e naɻ tикиn Got. Matyu 12:7, Matyu 5:23-24, Rom 15:5-7
- 7.4. ɻupe ɻaiye poi mahra'e naɻ tикиn Got pe, ɻaimune ki tas? Poi mende nihararme Got topo'e lenge mitij sye'. Poi mende ɻaimune gwande ɻaiye Got ɻasande ya mende. Poi mende wah me Got. Jon 15:14, 17; Matyu 22:36-40

8. Daimune ɻaiye poi tatame ya mende tukwini:

- 8.1. Gonose topo'e ɻoiheryembe wusyep tикиn Got sai nato tup Filipai 4:5-7 lakai Efesus 3:14-21.
Inge el guh tup ɻaimune ɻaiye Got ɻana nin me wusyep uku?
- 8.2. Alaŋatme wusyep bop ende nin ɻaiye pa hindi Got yende beten:
Wenersep 23:

“Lahmborenge kin miye' bepeteme ɻam. Ta'e luku pe, ɻam yukur ma sehei'e ɻai ende.
Kin nember ɻam mate manah luh bwore, ɻaiye wah ka tuhur bwore mi'e pe,
ma mamba'e yohe.
Kin ɻende ɻam bongol. Kin pasam ɻam ɻahwikin bwore.
Got ɻende luku. Detale, kin bwore.
Daiye ɻahwikin ki yepelmbe, ɻam yukur ma hi' girnge.
Detale, nin Lahmborenge narp topo'e ɻam. Nin nenge lou ɻaiye lenge miye' bepeteme
worsip yenge pe, ki ɻende ɻam hi'loluwe.
Nin ɻende ɻai embere me ɻam gah ɻembep lenge wachaih.”

Nin ɳjuru'e pinip winye' gah ɳjondoh ɳam. Nin ɳende mi'mi' me ɳam ɳembere supule. ɳam sisyeme ɳaiye niharar nin topo'e ɳai'e ɳai'e bwore nin ka ot gunde ɳam. ɳai'e ɳai'e luku ka junde ɳam nye nyermbe ɳaiye ɳam marp laip. ɳam ma murp moto yukoh tikin Lahmborenge nye nyermbe."

Le'e ɻahwɪkɪn ende ɻaiye pa hɪndɪ Lahmborenge yɪnɪŋe wʊsyep ɻaiye na ɻonose pe, ki sai tup Wenersep 23: “Lahmborenge, ɻam sɪsyeme ɻaiye nɪn miye’ bɛpeteme ɻam. Ungwɪsme ɻam ɻaiye ma sɪsyeme ɻaiye na pule ɻai'e ɻai'e ɻaiye ɻam sehei'e. Ni pule ɻoihmbwaip ɻumwaiye, topo'e ni ɻende ɻam mamba'e yohe. Ni pule bongol. Ni pasam ɻahwɪkɪn bwore ɻaiye ma mil. Dup ɻaiye yaŋah ka yepelmbe, kom ɻoihmbwaip ɻam ka teŋeime nɪn. Dup ɻaiye nule sai sehei kom, ɻoihmbwaip ɻam ka teŋei me nɪn. Dam yukur ma hi'gwirnge, detaile, nɪn narp seheime ɻam. Dam tatame ma top lenge wachaih mono ɻai embere moyor'me nal'e nal'e. Nin bwore mi' supule, topo'e miye' ɻaiye ɻende nɪhararar, topo'e miye' michukor. Ta'e luku pe, ɻoihmbwaip topo'e laip ɻam ka teŋeime nɪn.

- 8.3.** Inge tup ɳaiye nin ɳende niharar me Got el me kin.
8.4. Inge wusyep ɳaiye nin da ininge topo'me Got ɳup ilyeh ilyeh topo'e Sande ilyeh ilyeh. Isilihme Got ɳaimune ɳaiye na ininge topo'me kin. Mi'e pe, ininge wusyep topo'me Got me ɳaimune ɳaiye Got nember nato ɳoihmbwaip nin. Inge ɳaimune ɳaiye Got ɳana nin ɳoto ɳup le'e. Yainge nin nato tup ka tu'e le'e: Mande: lenge bamtihei, Tunde: ɳemei; Trinde: lenge Kristen miye' tuweinge topo'e sios; Fonde: kantri nin; Fraide: kekep lalme (lakai kantri ende ɳaiye nin ɳasande).

Lesen 6: GOT DENDE POI TA'E YIPIHINGE KITIKIN

Lesen 6 ki nanange nal halhale tehei naiye Got yende poi.

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Wusyep e'e nana poi tehei kin naiye Got nende poi topo'e poi marp njembere malme njembep tикин Got. Got nende poi ta'e yipihinge kitikin. Poi tatame naiye ya sisyme naimune naiye ki bwore lakai pupwa, pe nioiheryembe, nasande topo'e nioihmwaip sai me poi. Got nende poi naiye ya murp nemei kin topo'e nemei lenge mitinj.

1. Nato Baibel pe, ya meteke'e:

1.1. **Got kin nioiheryembe sai.** Pe Lahmborenge nioiheryembe yer ti naiye ka ende kekep topo'e nai'e nai'e lalme naiye sai kekep. "Dendeheiyeh kin pe, Got nende kekep topo'e naitem." (Stat 1:1)

1.2. **Dasande tикин Got sai. Kin tatame naiye ka iyar'e naimune naiye pupwa lakai bwore.**

"Ta'e luku pe, Lahmborenge njanange na, 'Dam si mende miye' naiye narp kekep e'e. Kom ma mongombe lenge miye' tuweinge. Topo'e ma mongombe lenge hro'mbwat..." (Stat 6:7)

1.3. **Doihmbwaip tикин Got sai.**

"Pe Lahmborenge ki nioihmane sekete pe, kin nioihginir. Detale, kin si nende lenge miye' tuweinge yarp kekep." (Stat 6:6)

2. Got ki nende naitem topo'e nai'e nai'e sye'.

A. Got njanange pe, kin nende nai'e nai'e lalme tas ta'e: nau, wundehei, nowas, kekep, yohe, noloh pinip, lenge yuwor! Kin nenge wusyep njanange pe, nai'e nai'e lalme luku tas.

Got njanange na, "Yirise ka tus!" Mi'e pe, yirise tas. Got neteke'e yirise ki bwore pe, kin nuwor'e yepelmbe topo'e yirise. Yirise kin galme nau, yepelmbe kin galme nup. Nup nal mi'e pe, hondonge nat — ki nup nendehei. Mi'e pe, Got njanange na, "Naitem! Lem ende ka tus naiye ka erje pinip no, pinip ka si hoime!" Got nende naitem naiye lem uku. Ki tatme pinip naiye sai nanah hla' topo'e naiye sai gah kekep. Pe lem uku kin galme naitem. Nup nal mi'e pe, hondonge nat, le'e nup hoi kin. (Stat 1:3-8 MSG)

B. **Kom** Got nenge kekep nende miye', kut kin nenge lupu melseh miye' nende tuwei. Lenge miye' tuweinge pe, tinge nai embere supulme njembep tикин Got.

GOT namba'e kekep pe, ki nenge nende miye'. Pe kin nunduhul'e yohe tикин laip nato mohro tикин miye' pe, kin namba'e yohe—pe kin narp laip. (Stat 2:7)

Ta'e luku pe, GOT nende miye' nate posoh nule mahe. Nup naiye miye' nate posoh pe, GOT kete melseh lupu miye' mi'e pe, kin nesesyelmbe map wahri' e mi'e pe, GOT nenge lupu naiye kin si kete tas miye' pe, kin nende tuwei. Mi'e pe, kin nenge tuwei nalme miye'. (Stat 2:21-22 MSG)

GOT njanange na, "Tukwini Ya mende lenge miye' tuweinge tu'e yipihinge potopoi pe, ka tu'e potopoi. Ya member lenge ka bepeteme lenge nuyo' tикин noloh pinip, nijet tикин naitem,

topo'e lenge hro'mbwat, topo'e kekep lalme, topo'e nai'e nai'e tикин kekep lalme." (Stat 1:26)

Miye' topo'e tuwei, tinge hindi ɳembere supulme tahar'e nai'e nai'e sye' naiye Got ɳende. Kin ɳende poi naiye poi ta'e kitikin no, ya bepeteme nai'e nai'e lalme naiye Kin si ɳende. (Stat 1:27)

"Ta'e luku pe, Got ɳende miye'. Kin ɳende hoime, miye' hindi tuwei. Kin ɳende tinge naiye ka yamba'e yiphinge tu'e kitikin."

Gonose: Jems 3:7-9

3. Got ɳende miye' hindi tuwei topo'e ɳoiheryembe, ɳasande topo'e ɳoihmbwaip:

3.1. Doiheryembe Gonose: Rom 12:2, Filipai 1:9

- Ininge owor'e halhale: *Poi tatame naiye ya ɳoiheryembe topo'e ɳoiheryembe poi.*
- Poi tatame naiye ya mende nai'e nai'e ambaran ambaran.
- Got pwal poi ɳoiheryembe naiye ya mamba'e sande teke'e. Pe ya mende sande teke'e luku mil lenge mitij sye'.
- Got ɳende poi naiye ya mininge wusyep topo'e lenge mitij sye'. Poi tatame naiye ya menge wusyep nihe naiye ya mininge wusyep mil lenge mitij sye'.
- Got ɳende poi ya sisyeme naiye kin narp. Kin ɳende ta'e luku naiye poi tatame ya sisyeme Got bworere. Gonose: Rom 1:19-20.

3.2. Dasande (tatame naiye na alanatme gunde bwore lakai pupwa) Gonose: Filipai 1:9-11

- Ininge el halhale: *Poi tatame naiye ya malanatme ɳaimune naiye poi masande ya mende.*
- Got pwal poi ɳoihmbwaip naiye ka ungwisme poi malanatme ɳaimune naiye ki bwore lakai pupwa. Gonose: Aposel 24:16; 1 Korin 4:4-5
- Poi tatame naiye ya malanatme ɳaimune naiye ya mende milme lenge mitij naiye ya murp tu'e nemei tикин Got topo'e mitij sye'. Gonose: 1 Pita 2:15-17; [Matyu 6:33, Matyu 7:7-8, 12]

3.3. Doihmbwaip Gonose: 1 Jon 4:18

- Ininge el halhale: Doihmbwaip poi ki *hriphrip, ɳoihginir, hi'garnge topo'e ɳoihmbwaip nihe.* Filipai 4:4-7

4. Poi malanatme ɳaimune naiye ya mende. Filipai 4:8,9

Poi menge ɳoiheryembe gwahilyeh topo'e ɳoihmbwaip topo'e ɳasande. Nato Kolosi 3:15-16 poi sisyeme meteke'e naiye "nato ɳoihmbwaip" ki ɳanange me ɳoihmbwaip poi. Sande teke'e topo'e wusyep erjeme ki yipihinge ende naiye ya malanatme bworere gunde ɳasande poi.

4.1. Daiye poi mende nihararme miye' ende pe, luku ɳoihmbwaip bwore poi sai nanah hla' me miye' lakai tuwei uku. Poi gwande ɳoihmbwaip bwore naiye ɳende uku tas halhale. Gonose: Matyu 22:37-40

4.2. Nato ɳoiheryembe, ɳasande topo'e ɳoihmbwaip poi, ya tutume naiye ya gunde Got. Kom poi tatame naiye ya mininge pakai me Got.

4.2.1. Poi tatame naiye ya mininge pakai me Got. Gonose: Jon 12:48,49; [2Timoti 4:3-6]

4.2.2. Poi tatame naiye ɳoihmbwaip poi teneime Jisas Krais. Gonose: Rom 3:20-22.

4.3. Got ɳende niharar lenge mitij lalme topo'e kantri lalme. Kin yukur yanange pakai me lenge

mitij̄ sye' lakai kantri sye', pakai. Galesia 3:26-29; [Aposel 10:34-35]

5. Detale ti Got ɻende poi?:

5.1. **Got ɻende poi ta'e yipihinge kitikin no, poi ya mende nihararme kin topo'e lenge mitij̄ sye'.**

Gonose: Mak 12:29-31; Aposel 4:32-33; Kolosi 1:3-4

5.2. **Got si ɻoiheryembe ɻaiye ya mende ɻai'e ɻai'e bwore.**

Gonose: Aposel 17:26-28; Efesus 2:10

5.3. **Lenge miye' tuweinge pe, tinge ɻai embere nalme ɻembep tикиn Got.** Gonose: 1 Pita 1:18-19, Efesus 1:7,8

Nato 1 Pita 1:1,2 ɻana poi ta'e le'e, laip lenge mwanka' poi yukur bwore. Got garnge ɻaiye poi ya murp tu'e tinge. Ta'e luku pe, Got nember Jisas nat ɻaiye kin namba'e poi nenge tupwaihme ɻoihmbwaip pupwa poi. Jisas nulme pupwa poi. Luku ki sasambe nange poi miye' tuweinge pe, poi ɻai embere me ɻembep tикиn Got.

5.4. ***Yitini ɻaiye Got pwal poi.** – Got ɻende poi ilyeh ilyeh tongonose. Got nangange yitini nal lenge Kristen miye' tuweinge lalme. Ta'e luku pe, poi ya mungwisme lenge miye' tuweinge sye' topo'e yitini ɻaiye Got si pwal poi. Dupe ɻaiye ya mende tu'e luku pe, ya tuhur bongol moto Kristen laip poi. Gonose: Efesus 1:13; [1 Korin 12:7-11]

Lesen 7: GOT DENDE NIHARARME POI PE, KIN PWAL POI WUSYEP ERDEME

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Got si pwal poi wusyep erjeme. Wusyep erjeme ka tutme poi ɻaiye ya murp laip ɻaiye Got ɻasande. Ki nungwisme poi ɻaiye ya sisyeme nange Got kin holi bwore mise supule. Got ɻende poi ɻaiye ya murp moto ɻahwakin ɻoinde tикин ɻaiye Got ɻasande. Poi mende wah ɻaiye gwande wusyep erjeme, kom ɻup wula wula yukur poi gwande wusyep erjeme. Wusyep erjeme nember hwap poi nal halhale. Poi yukur tatame ɻaiye ya gunde wusyep erjeme topo'e bongol potopoi.

1. Wusyep erjeme ɻendehei

Miye' ende ɻisilihme Jisas nange wusyep erjeme mune ɻaiye ki ɻembere supule tahar'e wusyep erjeme lalme. Gonose nungwisme Jisas sai nato Matyu 22:36-40.

2. Wusyep erjeme syepumbur umbur (Kisim Bek 20:1-17)

Wusyep erjeme syepumbur umbur ki tикин Got. Wusyep erjeme syepumbur umbur ta'e lem ɻaiye Got pwal poi ɻaiye ka ungwisme poi ya murp moto lem mele'e. Daiye ya gunde ɻasande tикин Got, ya murp bworere topo'e ya murp ɻoimbwaip ɻumwaiye.

2.1. Wusyep erjeme ɻilyeh nal hoye hoye pe, ki pasam poi yaŋah ɻaiye ya mende nihararme Got.

1. Got ɻasande ɻaiye poi ya mende nihararme kin tahar'e ɻai'e ɻai'e lalme. Ta'e luku pe, poi yukur ya masar'e ɻimbep me got hombo'e ende.
2. Poi yukur ya menge syep mende yipihinge Got.
3. Poi yukur ya gwil naŋ Got Lahmborenge pakaiye.
4. Poi ya mamba'e yohe moto ɻup syepumbur hoi. Luku ki pasam poi nange yamba'e yohe ki ɻai embere. Topo'e ki pasam poi ɻaiye Got kin bepeteme poi bworerme.

2.2. Wusyep erjeme syepumbur nal syepumbur umbur pwal poi sande teke'e ɻaiye ya mende niharar lenge mitij.

5. Poi ya murp tewehme lenge yaimam.
6. Yukur ya monombe miye' ka ole.
7. Yukur ya mende niŋ pinip yar topo'e miye' lakai tuwei ende.
8. Yukur ya mende ɻendei me ɻai'e ɻai'e lenge mitij sye'.
9. Yukur ya mininge wusyep hombo'e.
10. Yukur ya wimlal me ɻai'e ɻai'e miye' ende.

Le'e wusyep erjeme syepumbur umbur, kut wusyep erjeme wula wula sai nato Tup Telei tикин Got (Olpela Testamen).

3. Wusyep tehei tикин wusyep erjeme

Lenge miye' tuweinge yukur sisyeme wusyep tehei tикин wusyep erjeme. Pe Jisas ɻende lenge sande teke'e me wusyep tehei wusyep erjeme. Le'e wusyep sasambe wusyep tehei wusyep erjeme sye':

- 3.1. Daiye na ɻoimbwaip nihme to' lakai tatai ende pe, yukur nin gande wusyep erjeme syepumbur ɻilyeh. Ki ɻanange nange yukur na onombe miye' ka ole. Kom Jisas

ŋanange ta'e le'e, "Lahmende ŋaiye ka ŋoihmbwaip nihme to' kin pe, kin ka gin wusyep kot." Gonose: Matyu 5:21-22

- 3.2. Wusyep erjeme syepumbur hoi ŋanange ta'e le'e, "Yukur pa yende niŋ pinip yar topo'e miye' lakai tuwei ŋaiye yukur yip hindi dindi'." Kom Jisas ŋanange ta'e le'e, "Daiye ŋoihmbwaip kin lakai ti ka tuhur me ti lakai kin pe, kin lakai ti si namba'e ŋimei topo'e ti lakai kin nato ŋoihmbwaip mele'e kin lakai ti." Gonose: Matyu 5:27-28
- 3.3. Wusyep erjeme ende ŋanange ta'e le'e, poi ya mende niharar lenge mitij tu'e ŋaiye poi mende nihararme potopoi. [Wok Pris 19:18] Kom lenge Juta jande sande teke'e ŋaiye yukur sai nato Baibel. Pe tinge yanange nange na ende niharar lenge to' tatai nin, kut na ende ŋoihmbwaip nihme lenge wachaih nin. Kom Jisas ŋanange nange luku yukur bwore bwarome. Kin ŋana lenge miye' tuweinge ŋaiye ka yende niharar lenge wachaih pe, ka yisilihme Yai me tinge. Gonose: Matyu 5:43-44

4. Tehei ŋaiye Got ŋende poi ki hoi:

- 4.1. **Daiye yende yipihinge kin ka tus halhalme poi pe, poi ya mende niharar me Kin.**

Gonose: Stat 1:27; Matyu 22:36-38

- 4.2. **Đupe ŋaiye ya mende nihararme lenge mitij pe, luku ki sasambe nange poi maŋa'e naŋ embere malme Got.**

Gonose: 2 Korin 3:18; Matyu 22:39-40

- 4.3. Jisas ŋanange na, wusyep erjeme lalme luku pe, ki sai nato wusyep erjeme hoi e'e.

5. Yukur nihe ŋaiye yuwor'e wusyep erjeme

Daiye miye' ende lakai tuwei ende yukur jande wusyep erjeme rop ende pe, tinge si yengelyembe wusyep. Luku ki ŋahilyeh ta'e ŋaiye kin si nowor'e wusyep erjeme lalme. Luku ki sasambe nange poi yukur tatame ŋaiye ya gunde wusyep erjeme lalme. Luku ya meteke'e tu'e ŋaiye merkinip narpe ŋumbwat. Daiye merkinip ende ka ginir pe, ŋumbwat se ka girnge. Gonose: Jems 2:10.

Lenge miye' tuweinge sye' ŋoiheryembe ŋaiye tinge tatame ka junde bworere wusyep erjeme syepumbur umbur.

Kom Jisas ŋanange ta'e le'e, "Poi yukur holi bwore mise supule ŋaiye ka ende poi ya gunde wusyep erjeme lalme.

Wusyep erjeme tикин Got җана poi җaiye ya gunde җasande tикин Got mi moto laip poi. [Luk 10:30-36]

6. Jisas җanange na, “Dam mat җaiye ma mowor'e member wusyep tehei tикин wusyep erjeme mil halhale.” - Kin bwore bwarme gande lenge wusyep erjeme lalme. Matyu 5:17; Jon 8:46

Jisas җanange na, yajah ende yukur sai җaiye ya se gunde wusyep erjeme lalme bworerme. Bwore mise, wusyep erjeme sai җaiye ya gunde, topo'e ki pasam poi җaiye Got kin holi bwore mise supule. Kut Got yukur namba'e poi nal yajah җaiye jande wusyep erjeme, pakai.

Dahwakin җaiye Got namba'e poi:

- a) Doihmbwaip poi tejeime Jisas. Efesus 2:8-9
 - b) Ki ta'e yitini ende җaiye ya mamba'e pakaiye. Taitus 3:5-6.
 - c) Ta'e ki bwore җaiye ya mende hwap? Rom 6:15-18 [Rom 5:1-6]
 - d) Poi ya gunde җaimune? Jon 15:12,17
 - e) Dupe җaiye poi si tahar Kristen pe, ya gunde җahwakin Got tu'e la? Galesia 3:2-3
 - f) Wusyep җaiye poi plihe mamba'e pe, ki ta'e le'e, ” Miye' җaiye-ŋoihmbwaip kin tejeime Got pe, kin si bwore bwarne nal җembep tикин Got pe, ka orp bwore nye nyermbe.” Galesia 3:11 ki җanange җaiye lenge Kristen (miye'tuveinge bwore bwarne) ka yurp laip nye nyermbe, җaiye ŋoihmbwaip tinge tejeime Krais.
 - g) Krais si җende poi tahar hlaininge. Galesia 5:1
 - h) Yarmbe si mi'e lakai? Pakai. Galesia 5:16-18 [Rom 7:15,19, Filipai 3:12-14]
 - i) Poi ya mengelyembe yarmbe luku tu'e la? Lesen 14 topo'e 16 ka ininge wusyep uku.
7. **Wusyep ilyeh ki napara'e wusyep erjeme lalme: ENDE NIHARAR.** Rom 13:8-10 [1Korin 13]
- 7.1. **Daiye nin җende niharar, ŋoihmbwaip bwore nin sai me tinge. Nin җasande җaiye na ende gunde.** Matyu 22:15-21
- 7.2. Daiye nin җende niharar, nin tatame җaiye na angange nihe syohe, kom yukur na ende yumbune miye' ende. Wusyep tapimbilme ende: Dokta yale sebau ңup җaiye ni җende wahri' epwa. Ni sande syohe, kom yukur ki җende yumbune nin, pakai. Ki nungwisme nin. Hibru 12:5-6,11
- 7.3. Jisas җана poi nange ya mende niharar lenge wachaih topo'e ya misilihme Got me tinge. Matyu 5:44,45.
8. **Poi tatame җaiye ya mende җai'e җai'e luku lalme topo'e bongol topo'e nungwisme Got ilyehme. Jon 15:4**

*DOIHMBWAIP
PUPWA POI
TOPO'E SATAN*

Lesen 8: DETA'E LA DAI TI POI MENDE HWAP?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Lesen e'e pe, ki ɻanange ɻaiye poi miye' tuweinge mende ɻai'e ɻaiye yukur bwore. Wusyep tehei ɻembere kin ta'e le'e, lenge miye' tuweinge ɻoiheryembe topo'e yahra'e naŋ tititinge. Got ɻende lenge miye' tuweinge ɻaiye ka junde kin ɻilyeh si. Luku wutu' tikan Got. Kom ɻup wula wula lenge miye' tuweinge yukur jande wutu' topo'e yaŋah ɻaiye Got ɻasande. Tinge ɻoiheryembe topo'e jande ɻoihmbwaip yerkeime tinge. Ta'e luku pe, tinge yende yumbune laip tinge topo'e lenge mitiŋ sye'.

1. Hwap nat ta'e la ɻai?

1.1. Yaŋah ɻaiye hwap nat pe, ki nat luh ɻaiye lenge yipihinge yarp.

“Nin narp ta'e nowas tikan hondonge ɻaiye nanar'e nanah ɻaitem, kom nin si tambe mi'e nasme moihla'. Nin miye' bongol ɻaiye narmbe pe, nin yohme lenge kantri wula wula, kom nin tambe nasme moihla'. Nin ɻoiheryembe ta'e le'e, “Dam ma musungurhme lenge nowas pe, ma mi munuh hla' supule mi munuh moihla'. Pe ma member luh kiŋ ɻam mi munuh hla' me lenge nowas tikan Got. Topo'e ma murp tu'e kiŋ munuh hwate hla' ɻaiye holi bwore mise supule. Ma mi munuh hla' supule mi munuh mwahit pe, ma murp tu'e Got nanah hla' supule.” (Aisaia 14:12-14)

Got ɻende lenge walip hla'. Tinge lalme yipihinge bwore. Satan kin bwore, kom kin tambe nato hwap. Satan ɻasande ɻaiye kin de ka orp tu'e Got. Lenge walip hla' sye' topo'e, tinge jande Satan. Satan topo'e lenge walip hla' ɻaiye junde kin, tinge lenge yipihinge pupwa.

1.2. Lenge miye' tuweinge ya yoto hwap me yaŋah uku:

Got ɻende yuwor wula. Kom hwaŋ, sande teke'e topo'e molohe kin embere. Pe ɻup ende hwaŋ ɻisilihme tewei na, “Ki mise ɻaiye Got ɻindindirme yip hindi ɻaiye yukur pa hindi yono lousep ende ɻaiye sai nato wah e'e lakai?”

Pe tuwei wungwisme wusyep kin ta'e le'e, “Poi hindi tatame ɻaiye ya mono lousep lalme ɻaiye sai nato wah e'e. Kut lou ɻilyeh ɻaiye sai nato wah bumbumbe pe, kin ɻindindirme poi miye' yukur ya mono lousep uku, na pakai. Kut Got ɻana poi ta'e le'e, ‘Yip hindi yukur pa hindi yono lousep uku, topo'e yukur pa syep yurpe. Daiye pa yende tu'e luku, se pa hindi yule’.”

Pe hwaŋ nungwisme wusyep tewei ta'e le'e, “Pakai! Yip hindi yukur pa yule. Daiye pa hindi yono lousep uku, ɻembep yip hindi ka ginir pe, pa sisyeme ɻai'e ɻaiye bwore, topo'e ɻaimune ɻaiye pupwa, topo'e pa hindi ɻahilyeh tu'e Got.”

Tewei weteke'e lousep uku pe, ki mi' supule ɻaiye yono. Pe ti ɻoiheryembe ta'e le'e, “Ka bwore ɻaiye ma mono lousep uku no, ma mamba'e sande teke'e me ɻaimune ɻaiye ki bwore lakai pupwa.” Ta'e luku pe, ti gwonor lousep uku wono pe, ti waŋa'e sye' wal miye' ti pe, ki ɻono.” (Stat 3:1-6)

Got ɻana lenge Adam hindi Iv ɻaiye yukur ka yono lousep tikan lou ilyeh uku. Yukur ka yono lousep tikan lou tikan sisyeme ɻaimune ɻaiye ki bwore lakai pupwa. Adam hindi Iv yukur yisande wusyep Got. Tinge jande ɻasande tititinge pe, tinge yengelyembe wusyep tikan Got ɻaiye ka ende tinge hindi ka yurp bwore. Adam hindi Iv pe, tinge yai mam ɻendehei lenge miye' tuweinge lalme. Pe lenge talah tinge hindi lalme yamba'e ɻoihmbwaip pupwa ɻahilyeh jande tinge hindi. Rom 5:19a. Lenge miye' tuweinge lalme yende hwap jande ɻasande tinge. Tinge sisyeme lakai tinge jinjame ɻaiye tinge yende hwap, kom tinge yende. Lenge Kristen

topo'e, tinge yende ɳahilyeh ɳup sye'. Tinge yukur jande wusyep erjeme lalme tики Got. Lenge miye' tuweinge lalme, ɳoihmbwaip tinge pupwa. Rom 5:12. Doihmwbaip pupwa tinge ɳende tinge ɳaiye ka yende hwap.

2. Dai'e ɳai'e pupwa lalme ki tahar ɳoto ɳoihmbwaip pupwa. (Yipihinge 8a)

2.1. Doihmbwaip pupwa nate tas pe, luku ɳende miye' pupwa nal ɳembep tики Got.

Daimune ɳaiye miye' ɳono pe, kin nase wicher' nato tapam mele'e mi'e pe, luku yukur ka se ende kin ka pupwa, pakai. Gonose: Mak 7:14-23.

2.2. Got ɳiyar'e ɳoihmbwaip lenge miye' tuweinge. Gonose: Luk 16:14-15

2.3. Wusyep ɳaiye ɳanange lou bwore topo'e lou pupwa: Luk 6:43-45

- Daiye Got ki bepeteme laip poi → Daisep bwore
- Daiye poi bepeteme laip poi → Daisep pupwa

3. Jisas ɳanange wusyep bongol nal lenge Farisi. Lenge Farisi pe, tinge miye'embep titinge lotu Juta. Tinge sisyeme bworerme Tup Telei tики Got (Olpela Testamen). Tinge ɳoiheryembe nange tinge si jande wusyep erjeme lalme tики Got. Kom Yukur tinge yende ɳaimune jande wusyep ɳaiye tinge yanange. Jisas ɳanange nange luku Yukur bwore. Wusyep ɳaiye lenge Farisi yanange pe, ki ɳoinde, kom Yukur tinge yende ɳaimune jande wusyep ɳaiye tinge yanange. Na gonose eteke'e wusyep uku sai nato Tup Baibel. (Narp lenge miye' tuweinge dom ende pe, tinge ka jonose tup rop uku.)

3.1. Matyu 23:23-24

3.2. Matyu 23:25-26

3.3. Matyu 23:27-28

3.4. [Mattyu 6:1-4]

4. Wusyep miye' ɳaiye namba'e takis hindi Farisi: Luk 18:9-14

(Lenge sye' ka yende wi me wusyep e'e.)

4.1. Deta'e la ɳai ti Jisas ɳanange wusyep e'e? Kin ɳanange nalme lahrende? (ves 9)

4.2. Farisi ɳanange wusyep hriphrip nalme Got me ɳaimune? (ves 11-12)

4.3. Miye' ɳaiye namba'e wuhya takis ɳanange wusyep mune nalme Got? (ves 13)

4.4. Wusyep tehei ɳaiye Jisas ɳanange me wusyep e'e pe, ki ɳaimune? (ves 14)

5. Miye' ɳaiye Yukur gande Got pe, ya meteke'e ɳai'e ɳai'e pupwa ɳaiye ka tus laip kin:

(Yipihinge 8b)

5.1. Doihmbwaip ki tehei me ɳaiye ɳai'e ɳai'e pupwa ki tas: Galesia 5:19-21; [Rom 1:28-32].

- Niŋ pinip yar (ɳumbwat)
- Wusyep teketenge, wulmbwai (kwichep)
- Weh minjau, ɳoiheryembe pupwa, yisar'e ɳimbep me got molohe ɳaiye ka ungwisme lenge (hwan)
- Doihmwai nihe, yonombe miye' nule (ɳororo')

- Doihmbwaip solombe, terjenge, wim lalme ɳai'e ɳai'e sye' (hro')
- ɿahra'e naŋ embere kitikin nengelyembe lenge mitiŋ sye' (ŋam ɳendehei)
- ɿendei (seryem yokohe)
- Gate bip, topo'e ɳahra'e naŋ kitikin, ɳende bwili'e bwula'e (ŋinjet luwu)

5.2. Doihmbwaip pupwa luku pe, ki sai nato miye' pe, ki nate tas. Ki ɳende miye' pupwa yepelmbe. (Mak 7:23)

5.3. Lenge miye' tuweinge ɳaiye jande ɳahwikin pupwa, ɳoihmbwaip luku ɳende ɳembep tinge tangar, topo'e yukur tinge yeteke'e ɳai'e ɳai'e pupwa supule ɳaiye tinge yende. Gonose: 2 Korin 4:4

Doihmbwaip pupwa poi pe, ya mende hwap. Satan yukur ɳende poi ɳaiye ya mende hwap. Kin tatame ɳaiye ka ondol'me ɳoihmbwaip pupwa poi. Kom potopoi ya malajatme ɳaiye ya gunde molohe kin, lakai pakai.

Pupwa lalme pe, ki tahar nato ɳoihmbwaip poi.

- Ta'e luku pe, Got ka pul poi ɳoihmbwaip ɳambaran. Esek. 36: 25-27
- Ta'e luku pe, ya musme ɳoihmwaip telei pe, ya murp mi moto wusyep tикиn Got no, ka ende bongolme ɳaimune ɳaiye kin ɳoiheryembe topo'e ka ende wah oto laip poi (Lesen 6) gunde wusyep erjeme kin (Lesen 7). Gonose Efesus 4:22-32, Kolosi 3:9,10

Doiheryembe Got pe, ki ɳasande ɳaiye laip poi ka bwore. Kin pwal poi Yohe Yirise ɳaiye ka ende ɳoihmbwaip bwore e oto laip poi: Doihmbwaip ɳaiye ɳende nihararme lenge mitiŋ, ɳoihmbwaip hriphrip, ɳoihmbwaip ɳumwaiye, ɳoihmwaip ɳaiye yukur nihe hwihwaiye, nungwisme lenge miye' ɳaiye yasambe lenge ɳoihmbwaip bwore bwore mil me tinge, ɳoihmbwaip michukor, gunde wusyep upwai'e poi, yurp ɳumwaiye, tule ɳoihmbwaip nihe.

Galesia 5:22-26

6. Osme dou ende si ɳaiye na ɳoiheryembe sande teke'e le'e ɳaiye nin si namba'e pe, isilihme Got me ɳoiheryembe nin.

7. Tukwini nin si ɳowor'e nal halhale hwap nin pe, nin ɳisilihme Got me ɳoihmbwaip pupwa nin pe, nin si nisilihme Jisas ɳaiye ka ongohe pupwa ɳoihmbwaip pe, ka onorh wusyep mise tикиn Got oto ɳoiheryembe topo'e ɳoihmbwaip nin.

7.1. Yaŋah 1: Gonose Gal 2: 19-20. Le'e yaŋah sasambe ende ɳaiye na ininge wusyep topo'me Got. Topo'e na enge wusyep tикиn Got sai nato Tup Baibel ininge wusyep topo'me Got.

"Dam si mule mal loutungwarmbe topo'e Krais ɳaiye ma manja'e laip ɳam milme Got. Ta'e luku pe, ɳam yukur marp moto ɳoihmbwaip yerkeime, pakai. Krais narp nato ɳam. Yarp bworere le'e ɳaiye tukwini ɳam marp pe, ɳoihmbwaip ɳam tejeime Talah tикиn Got pe, kin ɳende nihararme ɳam, topo'e kin nule berme ɳam."

Isilihme:

“Jisas Krais, ɳam sisyeme ɳaiye ɳam si mule mal loutungwarmbe topo'e Nin ɳaiye ma maŋa'e laip ɳam milme Got. Ta'e luku pe, ɳam yukur marp moto ɳoihmbwaip yerkeime, pakai. Nin Krais narp nato ɳam. ɻam hriphrip supule ɳaiye ni pwale laip topo'e ɳoihmwbaip ambaran me ɳam. ɻam misilihme ɳaiye na ungwisme ɳam mi'e pe, ɳoihmbwaip ɳam teŋei bongol me Nin. ɻam hriphrip supule ɳaiye Nin ɳende nihararme ɳam, topo'e nin nungwisme ɳam ɳaiye ma gwin bongol. Detale, Nin nule berme ɳam.”

7.2. Yaŋah 2: Gonose: Efesus 3:16-18. Le'e yaŋah sasambe ende ɳaiye na ininge wusyep topo'me Got gunde wusyep tикиn Got ɳaiye sai nato Tup Efesus 3:16-18:

“Lahmborenge, ɳam misilih Nin, ɳaiye na pule bongol me yirise supule topo'e naŋ embere nin otme ɳam. ɻam misilihme Nin ɳaiye Yohe Yirise Nin ka ende luku ot me ɳam. ɻam masande ɳaiye Jisas ka orp oto ɳoihmbwaip topo'e laip ɳam. Topo'e ɳam manange wusyep misilihme ɳaiye laip ɳam ka tu'e lou ɳaiye nam si na gah kekep mele'e gunde nihararme embere nin. Yaŋah uku pe, ɳai'e ɳai'e lalme ɳaiye ya mende ki tas niharar nin uku. ɻam de ma sisyeme gondoume ɳoihmbwaip tикиn Krais ɳaiye ɳende niharar lenge mitiŋ ɳaiye ki ɳembere supule, topo'e sokoloh sekete, topo'e nanah hla' supule, topo'e nangah nal supule.”

7.3. Nin tatame ɳaiye na gonose wusyep e'e ɳaiye sai nato Baibel pe, na ininge wusyep topo'e Got. (O ɳaiye ni sande pe, na alanjatme wusyep rop ende e oto tup Baibel):

1. Rom 8:28-29
2. Rom 8:35-39
3. Jon 6:37-40
4. Filipai 2:5-11
5. Filipai 4:4-7
6. Sng 139:23-24
7. Sng 51

Lesen 9: POI YA MAMBA'E YITINI ME PUPWA POI

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Dup ɳaiye lenge miye' tuweinge yalaŋatme yaŋah ɳaiye yukur bwore no, tinge jande pe, luku tinge yende yumbune yipihinge tики Got. Tinge yamba'e pupwa yal laip tinge. Laip lenge miye' tuweinge ɳaiye jande ɳahwakin pupwa pe, ki nal pupwa supule. Kom ɳahwakin Got pe, bwore supule ɳaiye ya gunde.

1. **Dahwakin laip pe, hoi.** Doinde pe, ki kumbur ɳembere. Doinde pe, ki malaih **tokopoh.** (Yipihinge 9a) Gonose: Matyu 7:13-14

1.1. Dahwakin ɳoinde pe, ki nenge poi nalme Got.

- a) Got nember yipihinge topo'e ɳoiheryembe kin nato poi. Got si ɳoiheryembe ɳaiye ya mende ɳai'e ɳai'e bwore. Wusyep uku poi si manange ma moto Lesen 6. Daiye ya gunde ɳahwakin malaih pe, ya mutme Got pe, ya murp moto yipihinge topo'e ɳoiheryembe Kin ɳaiye kin si pwal poi. Pe kin ka amba'e naŋ embere me laip poi.
- b) Got kin ɳende nihararme poi pe, kin pwal poi wusyep erjeme. Wusyep uku poi si manange ma moto Lesen 7. Wusyep erjeme luku pe, ki bwore me poi. Ki pwal poi sisyeme ɳaiye ya murp bworere topo'e ya gunde ɳahwakin malaih tu'e la.

1.2. Poi ya mamba'e pupwa ɳaiye ya gunde ɳahwakin embere:

- a) **Lenge miye' tuweinge ɳaiye yukur yarp tuwhime Got:** Rom 1:20-22

Laip poi pe, ka pupwa supule ɳaiye ya gunde yaŋah uku.

- b) **Doihmbwaip ɳaiye ka imbilme yepelmbe pe, ki ɳende poi gande yaŋah pupwa:**

Gonose: Rom 1:28-29

- c) **Yende niharar ɳai'e ɳai'e pupwa topo'e yepelmbe.** Jon 3:19

- d) **Daiye ya gunde ɳoihmbwaip pupwa potopoi pe, luku se ka ende yumbune poi:**

Gonose: Filipai 3:18-19; [Jon 3:19-20; Jems 1:13-15]

2. Yitini pupwa ɳaiye hwap poi: (Yipihinge 9b)

Nato lesen 8 pe, poi sisyeme ɳaiye hwap ki nate tas ɳoihmbwaip mele'e poi.

- 2.1. Le'e ɳoihmbwaip pupwa sye' ɳaiye lenge miye' tuweinge se ka yende ɳup ɳaiye ka junde ɳasande pupwa tititinge:

- yende nin pinip yar
- ɳoihmbwaip yepelmbe topo'e yende pupwa
- yasar'e ɳimbep me got hombo'e
- yisilih lenge yipihinge pupwa ɳaiye ka yungwis lenge
- ɳoihmbwaip wondohe topo'e yarmbe
- ɳoihmbwaip nihe topo'e tuhwar embere
- yasande ɳaiye yamba'e naŋ embere tititinge yengelyembe lenge mitij
- wim lal me ɳai'e ɳai'e lenge mitij sye'
- jahilyeh pe, yende ɳai'e ɳai'e pupwa

Gonose: Galesia 5:19-21.

2.2. Nato wusyep e'e pe, poi meteke'e naiye Got kin noihmbwaip mane. Kin noihmbwaip mane nup naiye lenge miye' tuweinge jande nahwakin pupwa.

Dam da mosoko wenersep me Lahmborenge. Kin nemei nam naiye nam mende niharar. Wenersep e'e' pe, ki njanange wah wain kin Israel.

Demei nam naiye nam mende niharar wah wain kin sai.

Ki sai na nah hwate naiye kekep nom sai pe,
nemei nam nische kekep pe, kin ginyenme neser nal.

Kut kin nononde wain naiye bwore supule.

Pe nato wah uku kin guhur'e yukoh hla' ende nanah hla'
naiye lenge miye' ka yurp yil yunuh uku no, ka bepsime wah wain.

Topo'e kin nische neheh ende naiye ka jin yisyer'e wain esep.

Mi'e pe, kin noiheryembe na, lou wain ka tejei lousep bwore pe,
lousep uku ka mi' nehe supule.

Kom pakai, lou wain ki tejei esep pupwa sisikirpe topo'e ki pupwa sepele gah mut.

Kom kin neteke'e wim naiye tinge yotombo miye' nule.

Kin nal'e nal'e nahai'e naiye tinge ka yende nai'e nai'e bwore bwarne.

Kom pakai. Kin njasande naiye tinge yas yas. Detale, tinge yamba'e nihe syohe.

(Aisaia 5:7)

Ta'e luku pe, Lahmborenge njanange na, "Yip miye' tuweinge Juta topo'e Jerusalem, yip pa yini nam na, lahmende tehei naiye nende pupwa, nam lakai wah wain nam? Dam sisyeme naiye nam mende wah bwore naiye lou wain ka tejei naisep bwore. Dam si noihsipe nai ende naiye yekur nam mende? Dam noiheryembe na, lou wain ka tejei lousep bwore. Kom deta'e la nai ti wain esep sisikirpe topo'e ki sepele gah mut? (Aisaia 5:1-4)

Lenge miye' tuweinge Israel, tinge ta'e wah wain tikan Got naiye kin bepeteme nai'e nai'e lalme. Lenge miye' tuweinge Juta tinge ta'e wah wain naiye kin hriphrip nembere sekete. Kin bepeteme tinge naiye ka yende nai'e nai'e bwore.

Lenge miye' tuweinge Israel yekur jande Got. Tukwini le'e pe, lenge sios, wah tinge naiye ka yini lenge miye' tuweinge me Got, topo'e wah kin naiye kin namba'e poi nasme hwap, topo'e yepelmbe naiye sai noto noihmbwaip poi.

3. Got ka gilme poi bwore bwarne, detale, kin de ka pul poi yitini kin pakaiye.

3.1. **Poi se ya mamba'e yitini pupwa me hwap poi.** Got se ka iyare pupwa poi lalme. Dahwakin hoi sai naiye ya mungwisme pupwa poi. Dahwakin njoinde pe, luku potopoi. O nahnwakin njoinde pe, tikan Got. Daiye nahnwakin potopoi pe, luku ka onombe yipihinge poi ka ole. Gonose: Rom 3:9-11.

3.2. **Le'e nahnwakin naiye Got nende:** Daiye noihmbwaip poi tejeime Jisas Krais pe, Got njasande naiye ka pul poi noihmbwaip bwore bwarne kitikin. Gonose: Rom 3:21-26.

3.3. **Nasande sai me poi Kristen.** Poi Kristen, poi tatame naiye ya mende hwap. Gonose: Jon 3:16-18;

3.4. **Jisas hwap pakai, kom Got naja'e nihe syohme hwap poi naiye poi ya mamba'e noihmbwaip bwore bwarne tikan Jisas.** Gonose: 2 Korin 5:21

- 3.5. **Poi si ya mamba'e nihe syohe pupwa me hwap poi, kom Jisas si nungwisme poi pe, kin namba'e.** Gonose: 1 Pita 2:24
- 3.6. **Jisas Krais namba'e naŋ pupwa topo'e hi'me poi ɳaiye kin ungwisme poi marp laip.** Gonose: Galesia 3:13
- 3.7. **Doiheryembe niharar topo'e ɳoihmbwaip nihe tикиn Lahmborenge.** Gonose: Rom 11:12
- 3.8. **Yisilihme Yohe Yirise ɳaiye ka bunjenge nin.** Gonose: Galesia 6:8; Efesus 4:21-24; Efesus 5:15-17; [1 Pita 2:15-16]
- 3.9. **Poi si namba'e ɳai'e ɳai'e lalme ɳaiye poi sehei'e ma moto Krais:** Gonose: Kolosi 2:10-15; Rom 6:19-23; [2 Pita 1:3-8]

Lesen 10: SATAN KIN LAHMENDE TOPO'E WAH DAIYE KIN DENDE TA'E LA DAI?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Nato lesen e'e pe, ki ɻanange nal halhale ɻaiye Satan ɻende wah kin ta'e la. Topo'e ki ɻanange nal halhale ɻaiye Satan kin miye' mune. Kin nase la ɻai nat? Daimune pupwa kin ɻasande ka ende me laip poi? Ki ɻasande yanah mune ɻaiye ka gunde ɻoihmbwaip pupwa kin uku no, ɻaisep ka tejei? Satan ki ɻondolme ɻasande ɻaiye ɻoihmbwaip pupwa poi. Daiye ya musyunde wusyep kin pe, kin se ka ote oto laip poi pe, ka ende yumbune poi.

1. Satan kin miye' mune? Kin nase la ɻai nat?: (Yipihinge 10a)

Got kin ɻende Satan. Kom Satan tambe nasme moihla' topo'e luh kin ɻaiye na nah hla'. Detale, kin tambe nato hwap.

"Dam malajatme nin miye' ondoh lenge walip hla' ɻaiye na ende wah uku. Nin narp nanah hwate holi bwore mise supule ɻam. Nin ɻeteke'e yirise topo'e bongol ɻam. ɏup ɻaiye ɻam mende nin pe, nin mi' supule. Kom hihwai ni ɻende hwap. Pe nin ɻende yumbune lenge miye' tuweinge nal'e nal'e. Pe nin plihe ɻende pupwa. Pe ɻam gwinyenme nin mupwaih me hwate ɻam pe, nin nal topo'e hi'e. Miye' ondoh lenge walip hla', ɻam gwunyem nin tas upwaihme moihla'." (Esekiel 28:14-16)

Gonose: Revelesen 12:7-9

Got ɻende Satan pe, kin naŋ'a'e naŋ embere na nah hla'. Topo'e Got nasme kin narp ɻaiye ka ende ɻai'e ɻai'e, kom nato yanah uku pe, Satan ɻende hwap. Pe yanah uku kin nalaŋatme ɻaiye ka ende wachaih me Got ɻaiye ɻende kin. ɏupe ɻaiye Got ɻende Adam hindi Iv pe, tinge hindi hwap pakai. Kom Satan pe, kin bunjenge wusyep mise tикиn Got pe, Adam hindi Iv yasande wusyep hombo'e tикиn Satan pe, tinge yengelyembe wusyep tикиn Got. Pe luku tehei ɻaiye Satan namba'e bongol tикиn kekep e'e.

1.1. Satan kin got hombo'e tикиn kekep e'e. Luku ki sasambe ɻaiye Satan kin miye' tehei ɻaiye wachaih tикиn Got.

Gonose: 2 Korin 4:4

[Naŋ umbur tикиn Satan pe, miye' ondoh tикиn kekep e'e: Jon 12:31; Jon 16:7-11.]

1.2. Satan kin ɻasande ɻaiye ka ende yumbune ɻai'e ɻai'e sye':

- Doihme: gonose 1 Pita 5:8.
- Hi' garnge pe, wah ende tикиn Satan: 2 Timoti 1:7; [Rom 8:14-15]

2. Satan kin hombo'e piyeh poi me ɻai'e ɻai'e bwore bwore ɻaiye ka orpe poi no, ka yende yumbune poi: (Yipihinge 10b)

2.1. Satan kin yai tehei ɻaiye hombo'e

Gonose: Jon 8:44

- Lahmende sye' ɻaiye tinge yasande ka jete ɻuyo' pe, tinge yende wi' jah huk pe, tinge yiche ya jah pinip ɻaiye tinge jete ɻuyo'. Huk pe, ki ain malaih ɻaiye ki tangahaunge pe, ki gandai. ɏuyo' tinge yono wi' ɏup ɻaiye tinge yasande ɻimbott. Huk ki weh minjau ɻuyo' ɻaiye ka yono wi' uku. Pe huk gere ɻenyer'e mut ɻuyo'.
- Nato kantri India pe, lenge miye' tuweinge sye' yahai'e monki yal pe, tinge yarpe. Tinge yenge ɻem hombo'e yeh lenge. Tinge jere map malaih ende yal ɻem pe, tinge ɻenyer'e mwah lakai merkinip ende yal mi'e pe, yupwai'e yal lou. Mi'e pe, tinge yonorh ɻeser sisikirpe sye' ya yoto ɻem mele'e. ɏup ɻaiye monki nat sihei me ɻem pe, kin hriphrip supule ɻaiye kin ɻeteke'e ɻeser tahai' nato ɻem. Ta'e luku pe, ki ɻende bongol ɻaiye ki de ka osoko ɻeser. Pe syep kin tangarmbe tahai' nato ɻem mele'e. Ta'e luku pe, lenge

miye' tuweinge yate yarpe monki. Tinge si yenderenge mwah yal lou mi'e pe, monki ki ɻende nihararme ɻeser pe, luku tehei ɻaiye yukur ka se osme ɻeser. Yanah uku pe, ki nenge nule monki nat.

- Wulf pe, ki ɻumbwat telpei ende ɻaiye ki narp moi ɻaiye tikan mwate supule. Dup ɻaiye tinge de ka yonombe ɻumbwat telpei uku pe, tinge yononde ɻim ya jah ais mele'e, kut ɻim esep ɻaiye tikan gandai supule sai ɻanah hla'. Pe tinge yehete wim sai ɻah ɻim esep uku. Dup ɻaiye ɻumbwat telpei ɻeteke'e wim sai nanah ɻim esep uku pe, ki ɻihyete wim uku ɻono'e pe, ɻim ɻotombo ɻilim kin. Pe kin ɻono'e wim wula kitikin ɻaiye ki tas de pe, kin nule.

2.2. Satan pe, kin ɻende hombo'e ɻaiye kin tahar ta'e walip hla' yirise. Gonose: 2 Korin 11:14

- Hwap pe, ki ta'e huk ɻaiye yamba'e ɻyuo'. O ki ta'e ɻaiye mirkinip ɻaiye yarpe monki. Topo'e ki ta'e ɻim ɻaiye ɻonombe ɻumbwat telpei. Le'e ɻahwakin sye' ɻaiye ki pasam poi yanah ɻaiye hwap ɻuluwei lounda me poi.

Gonose: Galesia 5:19-21; [Rom 6:23]

- **Satan pe, kin miye' ɻaiye tanah me ɻai'e ɻai'e bwore bwore ɻaiye Got ɻende nimbilme nal pupwa.** Kin plihe nimbilme ɻai'e ɻai'e luku sikirp. Luku tehei ɻaiye poi mende yumbune ɻa'e ɻai'e bwore. Pe poi topo'e lenge sye', poi lalme mamba'e pupwa:

<i>Yipihinge</i>	<i>Yayah bwore</i>	<i>Yitini tikan hwap</i>
Lousep nal wah Iden	Iai: Got ɻaname Adam hindi Iv ɻaiye ka yono lousep lalme ɻaiye sai wah, kut yukur ka hindi yono lousep tikan lou ɻaiye sisyeme ɻaimune ɻaiye ki bwore lakai pupwa.	Satan ɻaname Adam hindi Iv ɻaiye lousep uku ka angang lenge sande teke'e bwore. Adam hindi Iv yenerme wusyep molohé kin. Dupe ɻaiye tinge yono lousep uku pe, ki kumbur kohmap me nule nat, pe lenge miye' tuweinge lalme yal wohme Got.
Umbubur'e	Miye' tuweinge ɻaiye dindi' pe, tinge yenge wahri' tinge jahilyeh topo'e wahri' ilyeh tinge ɻilyehme.	Miye' tuweinge ɻaiye teter yukur dindi' pe, tinge yenge wahri' tinge jahilyeh. Miye' tuweinge yenge wahri' tinge jahilyeh me yanah ɻaiye yengelyembe wusyep tikan Got. Miye' tuweinge ɻaiye dindi' pe, tinge yende niij pinip yar topo'e miye' tuweinge ɻaiye yukur tinge dindi'.
Wuhyau	Wuyhau pe, ki nungwisme lenge	Lenge miye' tuweinge yasande wuhyau embere sekete. Lenge

	miye' tuweinge ŋaiye yamba'e ŋai'e ŋai'e ŋaiye tinge sehei'e.	miye' tuweinge wim lal me ŋai' ŋai'e titinge mitiŋ sye'. Miye' ŋiche wuhau ŋaiye tinge ka yende yumbune miye' sye'.
Mobail	Mobail ŋaiye na enge ininge wusyep topo'e lenge bamtihei, ŋemei topo'e lenge yanjam nin ŋaiye yarp wohe.	Yipihinge pupwa tikin mondon samale. Lenge miye' tuweinge yamba'e ŋemei mi'e pe, ka yowor'e dindi'. Lenge miye' ŋjendei topo'e lenge miye' ŋaiye yende ŋimbim yar, tinge yanange wusyep. Doihmbwaip tahar ŋaiye yende niŋ pinip yar. Wenersep pupwa ŋaiye nahra'e ŋoihmbwaip ŋaiye yende pupwa.

3. Hwap pwal poi syohe. Satan ŋondol'me poi me wahri' topo'e ŋasande potopoi ŋaiye ka hombo'e iche kukwai me poi.

Yipihinge sye': (Yipihinge 10c)

3.1. Dasande tikin wahri': poi mende niŋ pinip yar, poi mono'e pinip mende kwite kwote, poi mono ŋai embere sekete.

Dai pe, ki ŋende bongolme wahri'. Got kin hriphrip me lenge miye' tuweinge ŋaiye si dindi' pe, ka yenge wahri' juhilyeh. Kom ŋaiye ŋasande wahri' pe, se ka tutume ŋaiye ka ende yumbune poi topo'e lenge mitiŋ sye'. Se ka ende yumbune poi ŋup ŋaiye ya tahar'e wutu' ŋaiye Got ŋasande. Gonose: 1 Pita 2:11 [1 Jon 2:16]

3.2. Poi meteke'e ŋai'e ŋai'e sye' topo'e wuhau mi'e pe, ŋoihmbwaip pupwa poi ka tuhur ŋaiye ya mamba'e ŋai'e ŋai'e luku. Gonose: 1 Timoti 6:9-10

3.3. Poi mamba'e naŋ embere me ŋai'e ŋai'e poi topo'e ŋaimune ŋaiye poi mende. Poi mamba'e naŋ embere me wutu' topo'e wah ŋaiye poi menge:

"Lenge miye' ŋaiye yahra'e naŋ tinge, tinge se ka yamba'e hi'. Kom lenge miye' ŋaiye tale tititinge yarp ŋumwaiye, ŋoihmbwaip se ka amba'e ŋoihmbwaip bwore."

(Gutpela Sindaun 11:2) Gonose: 1 Jon 2:15-16. [Deteke'e Jems 4:6]

Wusyep tehei ŋaiye syep gate bip: *Dam meteke'e ŋam tanam ta'e ŋaiye ŋam marp manah hla' supule pe, ŋam mamba'e naŋ embere mengelyembe wutu' ŋam.*

Wusyep tehei ŋaiye tale: *Lenge miye' ŋaiye tale tititinge yarp ŋumwaiye, tinge se ka sisyeme tinge miye' ta'e la ŋai topo'e ŋoihmbwaip tinge ta'e la ŋai.*

3.4. Hi' garnge pe, ki yanah ende tikin Stan. Satan pe, ki ŋende poi hi' garnge ŋaiye yukur ya

mende ɳai'e ɳai'e ɳaiye Got nalaŋatme ɳaiye ya mende. Gonose: Matyu 10:28, Luk 12:4-5;

3.5. Owor'e bamtihei topo'e ɳemei. *Satan se ka ende yumbune yarp jahilyeh.*

Gonose: Jems 3:7-10.

3.6. Lenge Kristen yuwor'e tititinge jah bumbe. – *Satan de ka ende yumbune ɳoihmbwaip ɳaiye jahilyeh:*

- Nato lotu ende lenge Kristen yuwor'e tititinge jah bumbe. Gonose: Jems 3:14-18
- Lenge Kristen tuhwar, topo'e tinge teketeŋe topo'e lenge Kristen sios ɳoinde. Gonose: Jems 4:1-3; 1 Korin 3:4-5,16-17; [Kolosi 3:12-15; Rom 14:3-4,10-13; Galesia 1:6-9]
- *Satan pe, kin garnge ɳaiye na osme pupwa, na ɳoihginirme pupwa nin, topo'e na ɳoihmbwaip ilyeh.*

Isilihe ende: Dondol'me ɳaiye natme nin pe, ki Yukur ta'e ɳaiye nin ɳende hwap, pakai. Bongol tикиn Yohe Yirise sai topo'me poi pe, ki pasam poi yaŋah ɳaiye ya gunde wusyep tикиn Got no, ya tupwaihme ɳondol'me tикиn Satan.

Satan kin tatame ɳaiye ka pumb poi lakai pakai? Dup ɳaiye ya tongor' mil Krais pe, kin Yukur tatame ɳaiye ka amba'e laip poi. Detale, laip poi sai syep tикиn Krais. Got ɳilyehe sai kin bepeteme laip poi.

Jon 10:28-29; Sng 16:5; Sng 31:15-16; Aisaia 41:10; 1 Jon 3:8; Sng 139:16; Hibru13:6.

4. Doiheryembe bwore tикиn Got pe, kin pwal poi laip bwore.

4.1. Poi ya hi' girnge Got ɳilyehe si: Luk 12:4-7; 2 Timoti 2:25-26

4.2. “Dam Lahmborenge pe, ɳam manange ta'e na, ‘Dam si ɳoihmeryembe ɳai'e ɳai'e ɳaiye ma mende mungwisme yip. *Dam de ma mende bworerme yip. Dam gwarnge ɳaiye ma mende yumbune yip. Yip pa ɳoiheryembe ɳai'e ɳai'e ɳaiye mindemboi ɳam de ma mende me yip. Pa yurp bwore topo'e pa yurp jeteme ɳup uku ka ot.*’” (Jeremaia 29:11)

4.3. Lahmende tatame ɳaiye ka engelyembe wondoh? Got ilyehe sai tatame ɳaiye ka engelyembe wondoh. Lahmende miye' tuweinge ɳaiye jande kin pe, tinge topo'e ka yengelyembe wondoh topo'e Jisas.

Gonose: Rom 8:35-39.

*GOT NUNGWISME
POI DAIYE
NONGOHE PUPWA
POI*

Lesen 11: YADAH DAIYE GOT NUNGWISME POI PE, KI PASAM DOIH MI'MI' GOT

Wusyep tehei ki ta'e le'e: Got ɻasande ɻaiye poi ya murp seheime kin. Kom ɻoihmbwaip pupwa poi ɻende poi marp ta'e wachaih tикиn Got. Kut Got ki pasam poi ɻoighginir kin. Kin ɻasande ɻaiye ka ontohe ɻoihmbwaip pupwa poi. Le'e ɻoih mi'mi' tикиn Got ɻaiye nala nungwisme poi. Got kin ɻoih mi'mi' me poi pe, kin de ka ontohe pupwa poi pakaiye. Poi yukur bwore mise tatame ɻaiye ya mamba'e nungwisme kin luku.

1. Doihmbwaip poi ki sai ta'e lai ti, ɻupe ɻaiye Got yukur teter pwal poi ɻoih mi'mi' kin? (Yipihinge 11a)

Yer kin ya sisyeme bworerme ɻoihmbwaip poi ki sai ta'e lai ti pe, ya se mamba'e ɻoih mi'mi' [tu'e ɻaiye yitini bwore tикиn Got.

1.1. Poi ɻoigmeryembe nange pupwa ende yukur sai nato ɻoihmbaip poi. Kom luku pe, poi hombo'e supule.

1.2. Potopoi yukur tatame ɻaiye ya mongohe pupwa ɻaiye sai nato ɻoihmbwaip poi. Poi yukur tatame ya mende mi'me ɻoihmbwaip poi.

“Doihmbwaip lenge mitij lalme pe, ka yende ɻai'e ɻai'e molohe. Yukur miye' ende ɻende mi'me ɻoihmbwaip kin. Lahmende tatame ka sisyeme ɻai tu'e luku?”

(Jeremaia 17:9)

1.3. Kom Got se ka ende mi'me ɻoihmbwaip poi. Got se ka pul poi ɻoihmbwaip topo'e yipihinge ambaran:

Got ɻanange na, “Dam ma yul yip ɻoihmbwaip ɻambaran, topo'e ma member yipihinge ambaran mil moto yip. Dam ma mongohe ɻoihmbwaip yip ɻaiye pupwa bongol ta'e ɻeser. Ma yul yip ɻoihmbwaip ɻambaran ɻaiye pa junde ɻam.” (Esekiel 36:26)

2. Got ɻende nihararme poi ɻembere supule. Kin ɻasande nange ya murp tu'e ɻimeい kin.

Matyu 27:26-30, 35-44; Jon 10:17-18; [Rom 5:6-8] (Yipihinge 11b)

2.1. Kut Got holi bwore mise supule ta'e luku pe, pupwa ɻaiye poi mende pe, se ya mamba'e yitini pupwa poi. Hibru 9:22; Aisaia 53:4-5; 2 Kor. 5:21; Galesia 3:13;

2.2. Doihmbwaip pupwa poi nupwai'e poi ɻaiye ya murp ɻimeい tикиn Got.

ɻaiye ya murp tu'e ɻimeい tикиn Got bwore mise pe, ɻoihmbwaip poi ka bwore prihe mi' supule. Got ilyeh tatame ɻaiye ka ende ɻoihmbwaip poi ka bwore prihe mi' supule. ɻupe ɻaiye ɻoihmbwaip poi tejeime Got pe, kin ka ontohe pupwa poi. Doihmbwaip poi ka tejeime Jisas ɻaiye kin nongohe pupwa poi. Gonose: Jon 4:39-42; Jon 6:35-40; Jon 10:14-18.

2.3. Ma plihe mininge tu'e le'e, Got ɻende nihararme poi ɻembere sekete. Luku yaŋah kin ɻaiye kin pasam poi nange kin ɻende nihararme poi:

Gonose: Jon 19:1-12, 16-20; Luk 23:39-46, 53-54; Luk 24:1-7.

2.4. Got kin ɻende nihararme poi ɻembere sekete pe, laip poi yukur ka mi'e, pakai.

Gonose: Jon 20:29-31.

3. Got kin ɳende mi'mi' topo'e kin ɳasande ɳaiye ka ongohe pupwa poi. (Yipihinge 11c)

Jisas namba'e luh poi! Luku pasam poi nange Got ɳasande supule ɳaiye ka ongohe pupwa poi.

3.1. Poi mala mil yaŋah ɳaiye ka ende yumbune poi, kom Jisas nungwisme poi ɳaiye namba'e yitini pupwa luku poi.

Gonose: 2 Korin 5:21; Galesia 3:13

3.2. "Jisas Krais ɳende nihararme poi. Wim kin si nungurhme ɳoihmbwaip pupwa poi pe, poi marp hlaininge..."(Revelesen 1:5-6)

3.3. Yaŋah ɳaiye yasme pupwa miye' ende pe, ki ta'e le'e:

- poi yukur mende wah nihe ɳaiye masme hwap poi ɳaiye teter sai nal ɳembep tикин Got lakai miye' ende
- ongohe yitini pupwa, wiyah topo'e wah nihe
- osme ɳoihmbwaip ɳaiye tuwa'e ɳaimune ɳaiye lahende ɳende me nin

3.4. Dupe ɳaiye Got nongohe pupwa poi pe, kin yukur plihe ɳoiheryembe pupwa poi uku nenge sai. Gonose: Hibru 8:12; Maika 7:18-19

3.5. Got hriphrip ɳaiye ka ongohe pupwa poi. Kin garnge ɳaiye lenge miye' tuweinge ka yil hel. Gonose: 2 Pita 3:9; [1 Timoti 2:3-6; Jon 3:16-18]

4. Doih mi'mi' tикин Got ɳahra'e ɳoihmbwaip poi ɳaiye ya tule potopoi mil guh murp ɳumwaiye.

Ki ɳende poi maŋa'e tekete ɳoihmbwaip pupwa. Pe kin ɳende poi plihe bunjenge malme Got.

4.1. Yukur ɳainde ɳututusme Got ɳaiye ka ongohe pupwa poi. He did not have to *save us.

Yukur ɳainde ɳututusme kin ɳaiye ka ungwisme poi. Kom kin ɳende nihararme poi ɳembere sekete topo'e ɳoihmbwaip bwore bwore pe, kin de ka ongohe pupwa poi.

- *Doih mi'mi' Got pe, luku yukur yitini ɳaiye natme ɳaimune bwore bwore ɳaiye poi mende, kut kin pwal poi pakaiye, detale, kin ɳende nihararme poi.*

Dupe ɳaiye ɳoihmbwaip poi teŋeime Got pe, ɳoih mi'mi' kin nungwisme poi.

Doih mi'mi' uku pe, ki yitini ende ɳaiye Got nember natme poi. Gonose: Efesus 2:8-9

4.2. Doihmbwaip bwore bwore tикин Got ɳende poi bunjenge masme ɳoihmbwaip pupwa.

Ki ɳende poi bunjenge malme Kin.

Gonose: Rom 2:4; Efesus 3:16-19.

4.3. Got yukur ka se aŋa'e tekete lenge talah kin.

O ɳaiye poi gwande ɳoihmbwaip pupwa sye', kom Got yukur ka se pul poi tekete. Kin yukur ka osme poi, ɳaiye poi yukur ya musme kin. Gonose: Filipai 1:6

5. Yarp lenge miye' tuweinge dom ende pe, tinge ka jonose topo'e ka yininge tup rop ende:

Wusyep ɳoih mi'mi' ɳaiye Hosea hindi Gomer. Gonose Hosea 1:1-10, Hosea 11:1-12. Got ɳoihginir me poi, "Dam yukur ma musme yip..."

5.1. Le'e yukur ɳaimune ɳaiye Got ɳasande nange ɳai uku ka ende me poi. Gonose: Rom 1:29 nal 2:4

5.2. Jisas yukur garnge ɳaiye ka ole el unuh loutungwarmbe. Le'e ki pasam poi wutu' ɳaiye kin ɳende nihararme poi.

Gonose: Jon 10:17-18

5.3. Jisas nule nanah loutungwarmbe. Pe luku ki yitini pupwa poi ɳaiye ya mamba'e.

Gonose: Matyu 27:26-30, 35-44.

5.4. Got nungwisme wiyah poi. Kin nenge wim Jisas namba'e poi nanga'me pupwa poi.

Gonose: Hibru 13:12-15. Got si nosoko poi nase ɳeheh pupwa luku tas. Sng 103:1-5

5.5. Luku ki pasam poi ɳaiye Got kin ta'e la. Gonose: Luk 15:1-7

6. Tukwini na ende tu'e la?:

Orp topo'e Got. Na ɳoiheryembe ɳaimune ɳaiye Got si ɳende me nin. Ȑoiheryembe ɳaimune ɳaiye tukwini na ende.

Lesen 12: YADAH MUNE DAIYE GOT NUNGWISME LENGE MIYE' TUWEINGE?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Lesen e'e ki ɣana poi gande yanah ɣaiye Got pwal poi yitini bwore kitikin ɣaiye nungwisme poi. Doihmbwaip poi tejeime Got topo'e wusyep tupwai' kin pe, poi mamba'e yitini bwore luku. Ta'e luku pe, ya meteke'e wusyep sye' ɣaiye ta'e le'e: yimbilme ɣoihmbwaip yusme pupwa poi, ɣoihmbwaip ɣaiye tejeime Got, topo'e ungwisme tикиn Got ɣaiye poi mamba'e ɣaiye nongohe pupwa poi.

Nungwisme pe, wusyep hoi sai nato: nimbilme ɣoihmbwaip nasme pupwa, topo'e ɣoihmbwaip ɣaiye tejeime Got. (Yipihinge 12)

Gonose: Mak 1:14-15; Apos 20:20-21

- 1. Imbilme ɣoihmbwaip: bunjenge ɣoihmwaip osme yanah somohonme ɣaiye nin gande.** Le'e ya musme yanah potopoi ɣaiye somohon, kut ya gunde yanah ambaran tикиn Got.

Gonose: 2 Korin 7:10

- Lenge miye' tuweine sye' ɣoiheryembe nange ka junde wusyep erjeme pe, luku ka ungwisme tinge, kom luku pakai supule.

Gonose: Rom 10:1-4; Galesia 3:10-11.

- Lenge Juta sye' ɣoiheryembe nange Got se ka angange tinge laip bwore nye nyermbe. Detale, tinge Juta. Kom luku pupwa hombo'e.

Gonose: Rom 9:6-8

- Yanah hoi e'e topo'e yanah sye' ɣaiye lenge miye' tuweinge ɣoiheryembe nange ka se yungwisme tinge pe, pakai. Luku yanah pupwa. Kut na imbilme ɣoihbwaip pe, na osme yanah somohonme, kut na gunde yanah ambaran ɣaiye Got si pwal poi.

- Poi si mule topo'e ɣoihmbwaip telei poi. 2 Korin 5:17

- Got ka ende poi ya murp miye' tuweinge ambaran. Efesus 4:20-24

- Jon tикиn Baptais ɣanange nalaŋatme wusyep nal lenge miye' tuweinge ɣasamb lenge yanah mise ɣaiye ka yimbilme ɣoihmbwaip. Matyu 3:1-2,7-8

Gonose: Matyu 7:13-14; Jon 14:6

- 2. Bilip: Doihmbwaip tejeime wah ɣaiye Krais ɣende.** Doihmbwaip poi tejeime Krais ɣaiye kin nule berme pupwa poi.

- Daimune bwore bwore ɣaiye poi mende yukur tatame ka ungwisme poi, pakai, kom wah embere ɣaiye Krais ɣende me poi ka ungwisme poi. Gonose: Efesus 2:8-9; 2 Korin 5:15; Rom 6:22-23.

- Osme Jisas ka orp tu'e kij oto laip nin pe, aja'e nin elme kin pe, gunde kin.

- Daimune bwore bwore ɣaiye poi mende yukur tatame ka ungwisme poi, kom Got nungwisme poi ɣaiye ya murp laip ambaran mende ɣai'e ɣai'e bwore:

1. Got si ɣende mi'mi' me wah poi. Efesus 2:8-10

2. Kin si nalaŋatme poi ɣaiye ya murp ɣahilyeh tu'e Talah kin: Rom 8:28-29

3. Dupe ɳaiye ɳoihmbwaip poi tejeime ɳaimune ɳaiye Jisas ɳende me poi pe, **Got nongohe ɳoihmbwaip pupwa poi lalme pe, kin pwal poi ɳoihmbwaip ambaran.**

- Wim tикин Jisas Krais nungurhme pupwa poi. Revelesen 1:5 [Hibru 1: 3]
- Got yukur ka plihe ende wusyep kot me lenge miye' tuweinge ɳaiye kin nungwisme tinge. Rom 8:1
- Got pwal poi laip ɳambaran. Efesus 4:22-24 [Taitus 3:5; Jon 3:3]

4. Dupe ɳaiye ɳoihmbwaip poi tejeime wah ɳaiye Jisas ɳende me poi, pe, **Got nenge poi na gahilyeh ta'e ɳaiye bamtihei kin.**

- Tukwini poi marp bamtihei tикин Got. Galesia 4:4-6 [Efesus 1: 5]
- Poi topo'e ya mamba'e ɳai'e ɳai'e bwore bwore ɳaiye Got si naŋa'e Krais. Galesia 4:7; Rom 8:17
- Poi si mal loutuŋwarmbe topo'e Krais ɳaiye ya mamba'e laip ambaran. Galesia 2:20

5. Dupe ɳaiye ɳoihmbwaip poi tejeime wah ɳaiye Krais si ɳende me poi pe, **Yohe Yirise nate gahanahme poi.**

Gonose: Efesus 1:13-14; Jon 14:16-18,23; [Galesia 3:14]

- Bongol tикин Yohe Yirise ɳende poi marp topo'e Jisas pe, poi gwande wusyep kin. Galesia 5:16

6. **Yaŋah ɳaiye Got nungwisme poi pe, yukur ki gande ɳaimune bwore bwore ɳaiye poi mende, pakai.**

6.1. Doihmbwaip pupwa poi uku ɳende yumbune yipihinge bwore poi pe, ki nule.
Gonose: Rom 3:10-12; Rom 5:6-8; Jon 3:3-8

6.2. Daimune bwore bwore ɳaiye poi mende pe, yukur ka ungwisme poi. Gonose:
Taitus 3:3-7; [Efesus 2:8-9]

7. **Daiye ya mende ɳai'e ɳai'e bwore bwore, topo'e ya gunde wusyep erŋeme pe, luku yukur ka se ungwisme poi. Ta'e luku pe, ya gunde yaŋah mune ti, ka ungwisme poi?**

Bongol potopoi yukur tatame ɳaiye ya murp holi bwore mise supule no, ya gunde wusyep erŋeme lalme. Wusyep erŋeme luku ki pasam poi nange Got kin holi bwore mise supule. Wusyep erŋeme luku ki pasam poi yaŋah ɳaiye ya murp bwore bwarme. Kom poi yukur ya se gunde wusyep erŋeme lalme luku. Le'e wusyep tehei ɳaiye Got kin nungwisme poi:

7.1. Doihmbwaip pupwa poi uku ɳende poi marp ta'e lenge miye' tuweinge ɳaiye yende hwap. Hwap poi uku ɳende poi marp ta'e wachaih tикин Got.

Gonose: Galesia 3:22; Kolosi 1:21.

7.2. Daimune bwore bwore ɳaiye poi mende pe, yukur ka ungwisme poi. Miye' lakai tuwei ende yukur tatame ɳaiye nye nyermbe ka se ende ɳai'e ɳai'e ɳaiye ki bwore.
Gonose: Rom 3:10-12

7.3. Daiye Krais ka pakai pe, poi ya se mende tu'e la? Gonose Efesus 2:11-12

7.4. Kom Got ɳende nihararme poi pe, kin nala ongohe hwap poi ɳaiye poi mende. Ta'e luku pe, Jisas Krais nule berme hwap poi.

Gonose: Rom 5:6-8

7.5. Nungwisme luku pe, ki yitini ende ɳaiye Got pwal poi: Gonose: Rom 5:16-17; Rom 6:23; Taitus 3:4-7

7.6. Yitini ɳaiye poi mamba'e luku pe, poi mamba'e pakaiye. Gonose: Rom 4:4-8

7.7. Jisas Krais namba'e luh poi ɳaiye naŋa'e wahri' kin pe, kin nule berme hwap poi. Krais ɳende ta'e luku no, ya murp bwore bwarne topo'e Got. Gonose: 2 Korin 5:21

7.8. Doihmbwaip poi teŋeime wah ɳaiye Krais ɳende no, kin nungwisme poi pe, mindemboi ya murp bwore. Gonose: Jon 20:31; Efesus 2:8-9

8. Doihmbwaip poi teŋeime Jisas Krais pe, kin nungwisme poi. Doihmbwaip poi ka teŋeime ɳaimune? Pol ɳanange nalaŋatme Wusyep Bwore luku nal lenge sios ɳaiye sai nato Korin. Tehei Pol ɳende ta'e luku pe, hwap wula wula sai nato sios Korin. Kin ɳasande ɳaiye tinge ka yisyunde gondoume Wusyep Bwore luku. Luku Wusyep Bwore tики ɳaiye Got ka ungwisme lenge miye' tuweinge. Gonose: 1 Korin 15:1-5

Nato wusyep bop ende le'e pe, Pol ɳanange ta'e le'e:

8.1. Doiheryembe Wusyep Bwore Mise ɳaiye ɳam manange malaŋatme malme yip pe, wusyep uku tatame ka ungwisme yip. (ves 1,2)

8.2. Krais nule berme pupwa poi (ves 3).

8.3. Tinge si yinise kin mi'e pe, kin plihe tahar nasme nule (ves 4).

9. Wusyep Bwore Mise le'e pe, ki ɳanange poi ta'e la?

9.1. Got ɳende nihararme poi ti, Krais nule berme pupwa poi. Jon 3:16. Doihmbwaip nin ka teŋei bongol me wusyep uku.

9.2. Poi yukur ya se mungwisme potopoi pe, Krais nule berme pupwa poi. Le'e poi meteke'e mowor'me yanah ɳaiye Got nala onombe inise pupwa poi gunde ɳoihmbwaip bwore bwarne kin. Kom ki plihe pasam poi ɳoih mi'mi' topo'e ɳoihginir tики Got. Poi yukur tatame ɳaiye ya mungwisme wuyah poi ɳaiye nungwisme pupwa poi uku, pakai. Jisas Krais nungwisme wuyah poi, ɳupe ɳaiye kin nulme pupwa poi uku! Rom 10:9-10

9.3. Krais plihe tahar nasme nule. Luku ki pasam poi ɳaiye Got kin hriphrip me Jisas ɳaiye ka tu'e yitini ende ɳaiye ka ole berme pupwa poi. Topo'e luku ki pasam poi nange lenge miye' tuweinge ɳaiye ɳoihmbwaip tinge teŋeime Krais pe, ka plihe tuhur yusme yule.

Gonose: Taitus 3:3-5; Rom 5:6-11

10. Poi si meteke'e topo'e poi manange wusyep me ɳai uku ɳaiye sai nato Tup Baibel:

- Doihmbwaip bwore bwore tики Got.

- Wutu' topo'e ηoiheryembe Got ηaiye ηende wah nato lenge miye' tuweinge.
- Hwap poi ηende poi mende wachaihme Got. Doihmbwaip pupwa poi uku nupwai'e poi ηaiye yukur ya gunde wutu' topo'e ηoihmbwaip bwore bwore tикиn Got ηaiye ηoiheryembe.
- Daisep ηaiye ki tas hwap poi pe, laip poi ka pupwa.
- Got ηasande ηaiye poi ya murp bwore. Daiye poi masande nange poi de ya murp bwore, ya tuhur tu'e talah tикиn Got.
- Miye' ondoh poi ambaran kin narp. 2 Korin 5:15
- Doihmbwaip poi tejeime Got pe, kin nungwisme poi pe, poi mende ηai'e ηai'e bwore gwande bilip poi (luku bilip topo'e laip ηaiye Got ηasande). Jems 2:14-17

10.1. Kom poi ya mende ηai'e ηai'e si mil uku yer ti, ya menge mut. Daiye poi masande nange ya murp tu'e talah tикиn Got pe, ηendehei kin ya tuhur tu'e talah Got yer. Ya manja'e potopoi mil ηaiye gunde miye' ondoh ambaran. Rom 6:16-19

- Poi ya mil moto gunde yanah ηaiye Got ηasande. Gonose: Jon 10:7-9; [Jon 10:27-30; Matyu 7:13]
- Yanah ηoinde yukur sai, pakai. Gonose: Jon 14:6.
- Doihmbwaip poi tejeime Jisas pe, poi mamba'e laip bwore gwande yanah ηaiye Got si pasam poi. Le'e yanah kin ηaiye poi ya murp tu'e talah tикиn Got. Gonose: Efesus 2:8-9; [Rom 5:1-2]

10.2. Got namba'e nin ta'e ηaiye talah kin, lakai pakai? Nin narp bamtihei tикиn Got, lakai pakai?

- Nin si sisyeme ηaiye nin si ηowor'e wusyep erjeme tикиn Got lakai?
- Nin si sisyeme ηaiye luku ki ηowor'e nin nal wohme Got lakai pakai?
- Doihmbwaip nin uku tejeime Jisas Krais ηaiye kin nule berme pupwa nin lakai?
- Nin si sisyeme luku mi'e pe, nin si ηanange ηowor'e nember pupwa nin nalme Got pe, nin nimbilme ηoihmbwaip nin lakai pakai?
- Doihmbwaip nin tejeime wusyep ηaiye sai tup Baibel ηaiye Krais plihe tahar nasme nule pe, lenge mitij wula wula yeteke'e kin lakai pakai? Daiye ηoihmbwaip nin ka tejeime ηai'e ηai'e luku pe, nin narp ta'e talah tикиn Got. Jon 12:36.

*KRISTEN LAIP
TOPO'E
YADAH TIKIN MIYE'
ONDOH*

Lesen 13: WUTU' TITITINGE LENGE KRISTEN MIYE' TUWEINGE

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Nato wusyep e'e pe, kin ɻanange me ɻoihmbwaip tititinge lenge Kristen. Wusyep lalme ɻaiye sai nato lesen e'e pe, ki tas tup ɻaiye Jon nainge tup ilyeh kin, 1 Jon. Tup e'e pe, ki ɻanange na, ɻoihmbwaip ɻaiye ɻende niharar lenge mitij pe, luku ɻoihmbwaip ɻendehei lenge Kristen. Lenge miye' tuweinge lalme tinge yeteke'e ɻai uku. Got nember ɻoihmbwaip ɻaiye yende niharar nato poi ɻupe ɻaiye poi gwande kin.

1. Orp oto yirise.

(Wusyep hra'embep: Aposel Jon pe, kin miye' ende me ɻaiye jetalah syepumbur umbur hoi ɻaiye Jisas nalajatme. (Matyu 4:21-22.) Jon nainge Wusyep Bwore tikan Jon, topo'e kin nainge tup hun uku ɻaiye poi gwalme 1,2 topo'e 3 Jon.

Nato 1 Jon 1:1-5 pe, aposel Jon ɻanange wusyep ɻembere bongol sekete. Ki ɻanange wusyep me Jisas Krais ɻaiye kin si ɻeteke'e topo'e ɻusuwa'e. Jon ɻanange ta'e le'e, "Daimune ɻaiye poi si meteke'e, topo'e poi masande pe, poi manange wusyep me ɻai'e ɻai'e luku malme yip. Detale, poi masande ɻaiye yip pa ɻoihmbwaip ilyeh topo'e poi. Pe poi ya lalme ɻoihmbwaip ilyeh topo'e Yai Got, topo'e talah kin, Jisas Krais. Ta'e luku pe, poi mainge wusyep e'e malme yip nange ɻoihmbwaip hriphrip poi lalme ka paparar supule." (1 Jon 1:3-4)

Lenge miye' sye' yalajatme wusyep molohe pe, Jon nainge wusyep e'e. Wusyep molohe luku ki ɻanange ta'e le': ɻai'e ɻai'e lalme ɻaiye ni ɻeteke'e topo'e ni ɻusuwa'e pe, ki pupwa yehe. Wusyep molohe luku ɻende lenge Kristen miye' tuweinge sye' yende hwap. Wusyep molohe luku pe, ki ɻanange ta'e le'e, "Daimune ɻaiye ni ɻende nato laip nin ɻaiye nin narp kekep e'e pe, yukur ɻembere me ɻembep tikan Got. Detale, ɻai'e ɻai'e luku lalme pupwa yehe." Jon nainge wusyep ɻaiye kin nala uhyulme ende bwarne wusyep molohe luku. Jon ɻeteke'e topo'e kin ɻusuwa'e Krais. Jisas Krais, kin yukur ɻainde pupwa. Kin Talah mise tikan Got. Wusyep sikirp e'e ɻaiye Jon nainge pe, ki nungwisme poi ɻaiye ɻende bongolme bilip poi. Detale, kitikin Jon ɻeteke'e Krais pe, kin ɻasande wusyep kin. Miye' ɻaiye ɻeteke'e Krais topo'e ɻasande wusyep kin ɻaiye ɻanange pe, kin miye' ilyeh e'e ɻaiye nainge tup e'e.

Gonose: 1 Jon 1:1-5

1.1. Wutu' ki ɻaimune: Ki sasambe miye' kin ɻaimune. Wutu' uku titinge bamtihei ende.

Wusyep e'e pe, ki ɻanange wutu' lenge Kristen.

1.2. Wusyep: Lahyambe ende kin narp Saut Amerika pe, mam kin si wule. Yai kin ɻono'e pinip kwote wula wula. Kin yukur bepteme kin bworerme. Ta'e luku pe, talah nal'e nal'e ɻaiye yipalah nahai ɻai ɻaiye ka ono, topo'e kin ɻende ɻendei me ɻai. Kin ɻende ta'e luku no, se ka ono ɻai tapam. Kin nal ɻende ɻendeime ɻai me Kristen tuwei ende. Tuwei uku wende wisilihme Got ɻaiye ka ungwisme talah uku. Mi'e pe, tuwei uku ɻoiheryembe ɻaiye ta wamba'e talah uku wute bepweteme pe, ti wamba'e kin pe, ti bepweteme kin bwore supule. Ti waŋa'e ɻai topo'e hihyilih. Ti wende nihararme kin. Kom talah uku plihe ɻende ɻendei

ŋai. Kin plihe nal ŋoworme yipalah. Tuwei uku bepweteme kin bworerme, kom teter kin ŋende ŋendei. Kin yukur naŋa'e ŋoihmbwaip kin nalme bamtihei ambaran ŋaiye tinge yasambe ŋoihmbwaip bwore yalme kin. Wah sai me kin ŋaiye ka gunde ŋoihmbwaip bwore luku. Kin yukur sisyeme yaŋah ŋaiye ka orp gunde bamtihei ambaran kin uku. Kin yukur sisyeme yaŋah ŋaiye ka orp tu'e tinge. Kin ka ende wah embere ŋaiye ka amba'e sisyeme ŋai uku. Kin yukur ka sisyeme hwihwaiye. Se ka sikirp gwai gawaiye ŋaiye ka sisyeme yaŋah uku.

1.3. Kristen lalme pe, poi ta'e talah uku. Wah poi ŋaiye ya mamba'e sisyeme bworerme yaŋah ŋaiye ya murp tu'e talah tикиn Got.

Got si namba' poi. Poi ya sisyeme yaŋah tehei ŋaiye Got ŋende nihararme poi. Topo'e poi ya sisyeme yaŋah ŋaiye ŋoihmbwaip poi ka teŋeime Got.

1.4. Lenge Talah tикиn Got yale yute yoto yirise. Gonose: 1 Jon 1:5-7.

- **Yirise luku pe, Jisas.** Gonose: Jon (Wusyep Bwore Mise) 8:12; Jon 3:20-21.
- **Lenge talah tикиn Got ka yende nihararme lenge mitiŋ.** Gonose: Rom 12:9-10; Efesus 4:2-6
- **Laip ŋaiye ta'e luku pe, ki nenge ŋaisep ŋaiye bwore topo'e bwarne topo'e mise ka tus.** Gonose: Efesus 5:8-12; Jon 12:46.
- **Dupe ŋaiye poi mange ma moto yirise pe, poi mamba'e sisyeme yaŋah ŋaiye ya murp tu'e talah tикиn Got.**

Nato yaŋah uku pe, Got si nungurhme ŋoihmbwaip poi ŋaiye poi teter marpe ŋoihmbwaip pupwa menge sai. Yukur ki ŋende ŋilyehe sai. Dup wula wula ka ende.

Yaŋah esep ilyeh ŋaiye ya gunde no, ya tuhur bworenge moto Kristen laip poi.

Gonose: Jon 13:10-15, 34-35; [Matyu 5:23-24; Matyu 7:3-5]

- **Wusyep uku yukur ki ŋanange nange yukur poi mende hwap, pakai.**
Gonose: 1 Jon 1:8.
- **Dupe ŋaiye poi mende hwap pe, ya mininge mowor'e member mil halhale.**
Gonose: 1 Jon 1:9; Jems 5:16.

2. Junde ŋaimune ŋaiye Got ŋanange. Dupe ŋaiye poi marp moto yirise pe, ya gunde wusyep tикиn Got. Gonose: 1 Jon 2:3-6.

2.1. Doihmwaip poi ŋaiye mende nihararme Got pe, ki ŋende poi mala mat moto yirise.
Gonose: Jon 14:23

2.2. Dupe ŋaiye poi mange ma moto yirise pe, bilip poi ka tuhur ŋembere.
Gonose: Kolosi 2:6-7

3. Ende nihararme lenge mitiŋ lalme ŋaiye yarp seheime nin. Gonose: 1 Jon 2:9-11;

3.1. Wusyep sikirp uku pe, Jisas ŋana poi wusyep erŋeme hoi ŋaiye ki ŋembere sekete nanah hla':

Gonose: Matyu 22:36-40.

- 3.2. Jisas ɳanange na, “Ende nihararme lenge mitin ɳaiye yarp seheime nin.”** Doiheryembe, lahmende ɳaiye yarp seheime nin?
Gonose: Luk 10:25-37. (Luku wusyep bwore ɳaiye pa yende wi junde.)

- 4. Yukur pa yende nihararme ɳai’e ɳai’e lalme tикин kekep e’e.** Gonose: 1 Jon 2:15-17.
4.1. Wusyep tикин “kekep e’e” ki ta’e le’e: ɳai’e ɳai’e ɳaiye ɳembep ɳam ɳeteke’e no, ɳam ɳoihmbwaip tahar, topo’e ɳam mende sasas me ɳai uku, topo’e gwate bip.
Gonose: Matyu 13:22 (na plihe eteke’e Lesen 8 topo’e 9).
4.2. Dup ende pe, kekep lalme le’e ka mi’e. Kom lenge Kristen miye’ tuweinge ka yurp topo’e Got nye nyermbe. Tinge ka yamba’e laip ɳaiye yukur ka se mi’e. Gonose: 2 Korin 4:18

- 5. Yurp yi tongor’ yil Jisas.** Gonose: 1 Jon 2:24
5.1. Yurp yi tongor’ yil Jisas pe, ki ta’e le’e: yurp yoto kin, yamba’e yohe yoto kin, yurp yil seheime kin.
5.2. ɳaiye ya murp mil tongor’ mil Jisas pe, laip poi ka ɳoinde tикин. Pe ɳaisep poi ka tejei wula wula.
Gonose: Jon 15:4-5; Jon 8:31-32.

- 6. Yohe Yirise kin miye’ ɳaiye nanange ɳowor’e nember ɳai’e ɳai’e sye’ nal halhale.** Gonose: 1 Jon 4:13, 16-19.
6.1. Miye’ ɳaiye ɳeteke’e sisyeme ɳaimune pe, kin miye’ ɳaiye ɳaname miye’ ende me ɳaimune ɳaiye kin ɳeteke’e nate sai pe, kin ɳanange ɳowor’e nember nal halhale ɳaimune ɳaiye ki mise ɳaiye sai.
6.2. Yohe Yirise, ki ɳaname yipihinge poi ta’e le’e, poi talah tикин Got
Gonose: Rom 8:14-16.

- 7. Yende ɳai’e ɳai’e bwore bwarme.** Lenge jetmam hombo’e tinge yalaŋatme ɳaiye nin na gunde ɳasande nitei. Luku yukur ki ɳai embere. Kom Jon ɳanange na, wusyep ɳaiye ta’e luku pe, yukur ki mise. Gonose: 1 Jon 3:10.
7.1. Lenge Kristen ka yende ɳai’e ɳai’e bwore bwarme. Prepwan ɳaiye ki nihe supule, kom tinge ka yende. Topo’e ɳai’e ɳai’e malaih pe, tinge yende bworerme. Tinge yende ɳai uku bworerme ɳupe ɳaiye lahende yukur gan nusukumb lenge pe, tinge yende.
Gonose: Luk 16:10-11; Taitus 2:7-8.
7.2. Lenge Kristen, tinge yanange wusyep mise ilyehme. Tinge yukur yinange wusyep sye’ ɳaiye ki mise, kut sye’ hombo’e, pakai. Tinge yanange wusyep mise ilyehme.
Gonose: Efesus 4:25.

- 8. Lenge Kristen si yengelyembe bongol tикин kekep e’e.** Poi lenge Kristen yohme ɳai’e ɳai’e pupwa tикин kekep e’e. Detale, ɳoihmbwaip poi tejeime Jisas.

Gonose: 1 Jon 5:4-5.

8.1. Doiheryembe poi ka si ɻumwaiye pe, ka amba'e yohe. Iai uku ka ote tus pe, ka si oto ɻup tикин ɻaiye mande topo'e nihe syohe.

Gonose: Jon 16:33.

8.2. Nato bongol ɻaiye wim tикин Jisas (worsip tикин Got) pe, lenge Kristen tatame ɻaiye ka yengelyembe bongol tикин kekep e'e.

Gonose: Revelesen 12:7-11.

9. Ote oto yirise!

9.1. Poi ya sisyeme tu'e le'e, laip poi yukur ka mi'e. Jon kin ɻasande ɻaiye poi ya sisyeme ɻai uku pe, ki nainge tup uku. Gonose: 1 Jon 5:13; 1 Jon 1:4.

9.2. Pita ɻanange na, ɻai'e ɻai'e luku tatame ɻaiye ka ungwisme yipihinge poi pe, ɻaisep wula wula ka tejei gunde Kristen laip poi. Gonose: 2 Pita 1:5-9

9.3. Got ɻasande ɻisilih poi. Gonose: 1 Jon 5:14-15.

- Tatame ɻaiye ya misilihme Got me ɻai'e ɻai'e lalme ɻupe ɻaiye poi mende beten?
- Got ka pul poi ɻai'e ɻai'e lalme luku ɻaiye poi misilihme lakai?
- Tatame ɻaiye ya murp meseperhme ɻai'e ɻai'e luku ka ot?

10. Wutu' mune ɻaiye ki sambe nange poi Kristen?

Jisas ɻanange ta'e luku: Jon 13:34-35; [Matyu 22:36-40]

Lesen 14: YADAH DAIYE YA TUPWAIHME WACHAIH

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Poi ya sisyeme ɳai'e ɳaiye lenge Kristen ka yenge no, ka se yohe wondoh topo'e ka tupwaihme wachaih. Poi ya sisyeme wutu' topo'e bongol ɳaiye Jisas pwal poi. Ya menge ɳai'e ɳai'e lalme luku tикиn yarmbe pe, poi tatame ya yohe topo'e ya mengelyembe ɳondol'me tикиn Satan. Wusyep hra'embep e'e ki sai nat Tup tикиn Efesus bop 6. Ki pasam poi yanah ɳaiye ya yohe topo'e ya tupwaihme wachaih.

1. Moi poi hoi ki sai. Doinde pe, ɳembep poi meteke'e, kut ɳoinde pe, ɳembep poi yukur ɳeteke'e (moi titinge lenge yipihinge). (Yipihinge 14a)

1.1. Moi ɳaiye ɳembep poi yukur ɳeteke'e, ki mise ɳahilyeh ta'e ɳaiye moi ɳembep poi meteke'e.

1.2. Wachaih mune poi ki narp? Gonose: Efesus 6:12.

1.3. Dombor ɳilyeh tикиn Satan ɳaiye kin nenge no, kin narmbe topo'e poi pe, kin bunjenge wusyep mise.

- Satan kin yai ɳaiye ɳanange wusyep molohe Gonose: Jon 8:44
- Satan kin bunjenge sikirp wusyep mise: Gonose: Matyu 4:5-7
- Satan tatame ka ende kitikin el tu'e walip hla' tикиn yirise.

Gonose: 2 Korin 11:14; Matyu 24:24

1.4. Jisas nat ɳaiye ka tule wah tикиn Satan: Gonose: 1 Jon 3:8

2. We need to understand how our enemy works.

Poi ya sisyeme bworerme wah pupwa tикиn wachaih poi. Gonose: 1 Pita 5:8-9

2.1. Dai embere kin ɳaiye ya sisyeme yanah ɳaiye Satan nat ka ondol'me poi. Topo'e yanah ɳaiye ka Ende ɳai uku ka ote tus.

- Dupe ɳaiye lenge mwan ka' yala yurmbe pe, tinge ka sisyeme yanah ɳaiye lenge wachaih yat ta'e lai?
- Dupe ɳaiye tinge yala yurmbe pe, tinge yamba'e sen omboTINGE, lakai pakai?
- Lenge miye' uku yate jahilyeh yal ɳilyeh, lakai yarp tititinge tongonose?

2.2. Satan ki sisyeme bworerme ɳoihmbwaip umbur poi ɳaiye yukur poi gwande ɳasande tикиn Got mi'e pe, luku ɳende sisyeme kin me yanah ɳaiye ka ote ondol'me poi.

3. Poi ya sisyeme bworerme lahmende ɳaiye nate gan teketme poi.

Gonose: 1 Jon 4:4; 1 Jon 5:19; 2 Tesalonaika 3:3

3.1. Laip tикиn miye' ɳaiye gande Krais pe, ki ta'e le'e. Gonose: Luk 6:47-48

3.2. Dupe ɳaiye poi marp mal moto yirise:

- Miye' ɳaiye bepteme nin: Got
- Nin narp nato: wusyep mise
- Doihmbwaip ɳaiye ɳende ɳai'e ɳai'e: poi mende nihararme Got topo'e lenge mitinj.
- Yitini ɳaiye yirise: Got yale hrifhrif topo'e ɳoihmbwaip ɳumwaiye

3.3. Laip tикиn miye' ɳaiye yukur gande Krais pe, ki ta'e le'e: Gonose: Luk 6:49

3.4. Nin narp nato yepelmbe:

- Miye' naiye bepteme nin: *Satan
- Nin narp nato: bilip molohe
- Doihmbwaip naiye nende nai'e nai'e: Nin ɲoiheryembe nitei.
Yitini naiye yepelmbe: Satan ɲende yumbune laip lenge mitij.

3.5. Poi ɳaiye lenge Kristen pe, ya murp topo'e wusyep mise. Tu pakai pe, poi tatame ɳaiye ya musme wusyep mise pe, ya murp moto yepelmbe tu'e lenge haiten. (Kom poi si mamba'e wusyep bongol ɳaiye yukur ya musme wusyep mise).

Gonose: Efesus 5:8-11, 15-17.

4. Bongol tикин Got tatame ka ungwisme nin. Got ɳasande ɳaiye nin na yohe wondoh uku.

Gonose: Kolosi 1:11-14; 1 John 4:4; [1 Korin 10:13; Luk 1:37; Efesus 5: 8-10]

4.1. Got ɳende Satan topo'e lenge miye' tuweinge. Satan yukur ɳahilyeh ta'e Got. Bongol kin yukur ɳahilyeh ta'e Got.

4.2. Doihmbwaip poi ka tejeime bongol tикин Got ɳaiye Got kitikin pwal poi. Dupe ɳaiye ɳoihmbwaip poi tejeime wusyep mise tикин Got pe, bongol uku natme poi.

5. Le'e yanah ɳaiye poi ya murmbe motop wachaih poi (ɳaiye Satan topo'e miye' wah kin) (Yipihinge 14b)

5.1. Poi ya sisyeme tu'e le'e, wachaih poi ki ɳondol'me poi.

- Na bepyeteme nitei ɳupe ɳaiye na amba'e mane lakai ondol'me pe, ɳoihme ɳupe ɳaiye nin yukur nala ɳasande tикин Got.
- ɳoihme. ɳasande ɳoihmbwaip poi, ki topo'e ka ondol'me poi.
- Ininge pakai me wachaih.
- Nin yukur ɳilyeh narp nato narmbe luku. Gonose: Jems 1:13-15

5.2. Poi ya guh temhroŋ lalme tикин ɳaiye yarmbe ɳaiye Got si pwal poi (hihyilih yarmbe luku ka apara'e wahri' poi bworerme). Ya gunde yanah uku pe, poi ya mende mi'mi' murp ɳaiye ya murmbe: Gonose: Efesus 6:10-13; [Jems 4:7]

- Poi ya guh temhroŋ lalme tикин ɳaiye yarmbe. (Efesus 6:11)
- Poi ya murmbe motop lenge yipihinge pupwa. (Efesus 6:12)
- Poi ya mende mi'mi' murp ɳaiye ya murmbe. Dupe ɳaiye wondoh teter pe, poi ya mende mi'mi' ɳaiye ya guh temhroŋ tикин yarmbe ɳaiye Got si pwal poi. Poi tatame ɳaiye ya gwin bongole ɳaiye ya murmbe. Dupe ɳaiye wondoh ka mi'e pe, se ya gwin bongole. (Efesus 6:13)
- Dupe ɳaiye ya guh temhroŋ tикин ɳaiye ya murmbe mi'e pe, ya gwin bongole. (Efesus 6:13)
- Dup mune ɳaiye ki "ŋup pupwa"? (eteke'e Efesus 6:13) Dup uku pe, ŋup tикин ɳaiye mih tembelem ki ta'e ɳaiye Luk 6:47-48 ɳaiye ɳanange.

5.3. Le'e temhroŋ tикин yarmbe ɳaiye ya guh:

- Mwah ɳap: wusyep mise – Temhroŋ ɳendehei ɳaiye ya guh no, ya murmbe pe, Wusyep

Mise. Gonose: Efesus 6:14a

- Apara'e hehernge: * Ɋoihmbwaip bwore bwarne – Satan si Ɋana poi nange poi mende hwap. Luku ki bwore mise. Kom Krais si nate tuwa'e wuyah poi uku Ɋaiye poi mende hwap. Luh tase poi Ɋaiye ya tise pe, Ɋoihmbwaip bwore bwarne tikan Krais. Gonose: Efesus 6:14b.
- Dihip hi': Doihmbwaip Ɋumwaiye tikan Got – Na ende mi' me Ɋaiye na ormbe topo'e Ɋumwaiye. Orp Ɋoihmbwaip Ɋumwaiye topo'e Got topo'e lenge mitij. "Lahmborenge, Ɋoihmbwaip tinge tejeime nin, topo'e Ɋoiheryembe tinge pe, ki sai bongol nin ilyeh. Ta'e luku pe, nin Ɋende bongolme Ɋohmbwaip Ɋumwaiye luku papararme tinge." (Ais 26:3)

Gonose: Efesus 6:15; Rom 12:18-21; [Kolosi 3:15; Rom 15:13]

- Wihmbwah: *Ɋoihmbwaip tejeime (bilip) – Ki tatme poi Ɋaiye ya tupwaihme sen Ɋombor nihe tikan miye' pupwa Satan Ɋaiye kesere nat. Poi tatme potopoi Ɋupe Ɋaiye poi gwan ma moto Wusyep Mise tikan Got. Doihmbwaip poi ka tejei bongole gunde Got Ɋaiye Ɋanange.

Gonose: Efesus 6:16; [Matyu 4:8-10]

- Gala' kapa: Got si namba'e poi – Taŋar gala' kapa no, ka asambe lenge mitij nange Got si namba'e poi. Got Ɋende nihararme poi pe, kin nule berme poi. Luku ki pasam poi Ɋoihmbwaip tikan Got Ɋaiye Ɋende nihararme poi embere sekete. Kom poi yukur ya sisyeme gondoume yanah uku Ɋaiye Talah tikan Got Ɋaiye nule berme poi ta'e ofa ende.

Gonose: Efesus 6:17a

- Dim Ɋombor: Wusyep tikan Got – Poi menge Ɋim Ɋombor tikan Yohe Yirise pe, ki wusyep tikan Got Ɋaiye ya murmbe motop Satan. Gonose: Efesus 6:17b
- Ininge wusyep topo'e Got – Bongol tikan Yohe Yirise Ɋaiye ka si topo'me poi pe, ya mininge wusyep wula wula tetehei topo'me Got nye nyermbe. Pe ya misilihme kin Ɋaiye ka pul poi Ɋaimune Ɋaiye poi sehei'e. Ya mininge wusyep misilihme Got Ɋaiye ka ungwisme lenge mitij sye' topo'e. Gonose: Efesus 6:18
- Poi lalme ya tunuh me hihyilih lalme tikan yarmbe Ɋaiye Got si pwal poi. Ya mende tu'e luku no, ya se gwin bongole mengelyembe wih minjau tikan Satan. Gonose: Efesus 6:11
- Jin bongol. "Dupe Ɋaiye ya mende mi' me Ɋai'e Ɋai'e Ɋaiye ya murmbe mi'e pe, se ya gwin bongole." Gonose: Efesus 6:13

5.4. Poi ya guhilyeh pe, ya murmbe milyeh. Poi ya mungwisme potopoi Ɋaiye ya murmbe.

Gonose: Rom 12:4-5; Hibru 10:23-25; Galesia 6:1-2.

5.5. Poi yukur ya musme wusyep molohe Ɋaiye ka ende Ɋembep poi ka tangar'. Le'e yanah Ɋoinde Ɋaiye ka ungwisme potopoi ilyeh ilyeh.

Gonose: Hibru 3:12-14; [Jems 1:23-25]

6. Yanah sye' Ɋaiye poi mende wah topo'e bongol tikan Got moto naŋ kin. Bongol uku ki natme Jisas Krais ilyeh:

Gonose: Matyu 28:18-20

6.1. Poi gwal gwal naŋ tikan Jisas. Bongol poi ki natme Got. Dupe Ɋaiye poi mende beten mal

moto naŋ tикин Jisas pe, poi misilihme ḥaimune ḥaiye ḥoihmbwaip ilyeh topo'e kin.

Gonose: Luk 10:17-20; [Apos 3:6-7]

6.2. Tup Baibel Nato wusyep ḥaiye gande pe, Jisas nenge wusyep Got nungwisme ḥondol'me tикин Satan. Poi ya sisyme wusyep tикин Got mi'e pe, poi tatame ḥaiye ya mininge wusyep topo'e bongol topo'e naŋ embere tикин Got.

Gonose: Matyu 4:8-11; [Efesus 6:17]

6.3. Osme ḥai no, ende beten. Le'e yaŋah bongol ḥoinde tикин ḥaiye yende beten. Poi mende beten ḥaiye mungwisme potopoi topo'e lenge mitiŋ.

Gonose: Apos 14:23; [Mak 9:17-18, 25-29; Jems 5:16]

6.4. Wim tикин Krais. Wim tикин Krais pe, ki bongol sekete tatame ḥaiye ka amba'e lenge miye' tuweinge.

Gonose: Revelesen 12:11

6.5. Ya mininge wusyep me ḥaimune ḥaiye Got si ḥende me laip poi (testimoni). Luku ki sen omboř bongol ende.

Gonose: Revelesen 12:11; [2 Korin 3:3]

6.6. Ya mende lotu topo'e mahra'e naŋ tикин Got. Nato yaŋah uku pe, poi ya ḥoiheryembe Got ḥaiye kin lahmende, topo'e ḥaimune ḥaiye kin ḥende natme laip poi.

Gonose: Kolosi 3:16; [Efesus 5:17-20]

Lesen 15: DETA'E LAI TI YA MURP HOLI BWORE MISE SUPULE?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Got namba'e poi pe, ki ta'e yitini ende ɳaiye kin pwal poi. Kin nongohe pupwa poi ɳup ɳaiye ɳoihmbwaip poi tejeime wah ɳaiye Jisas Krais ɳende nungwisme poi. Kin ɳoihsipe pupwa lalme poi pe, kin yukur plihe ɳoiheryembe. Ta'e luku pe, poi marp holi bwore mise supule me ɳembep tикиn Got. Kom pupwa ɳoihmbwaip uku yukur nasme poi supule. Got ɳasande ɳaiye lenge talah ɳaiye kin namba'e pe, tinge ka junde ɳoihmbwaip bwore no, ka yurp bwore. Ta'e luku pe, kin nala bunjenge ɳoihmbwaip tinge. ɳoihmbwaip lenge talah tикиn Got pe, ki bunje bunjenge ɳupe ɳaiye tinge yamba'e gondoume nange Got kin lahmende. ɳupe ɳaiye ɳoihmbwaip tinge bunjenge pe, laip tinge topo'e plihe bunjenge.

1. Got kin holi bwore mise supule:

1.1. Got kin holi bwore mise supule pe, kin ka amba'e naŋ embere topo'e ɳaiye ya masar'e ɳimbep me kin:

Gonose: Aisaia 6:3, Kisim Bek 33:18-23

1.2. Wusyep uku ɳaiye holi bwore mise supule pe, ki wusyep rop ende ɳaiye naŋ tикиn Yohe Yirise (Holi Spirit Luk 1:35)

1.3. 1 Jon 1:5 pe, ki ɳanange ta'e le'e, "Got kin yirise supule. Nato kin yukur na eteke'e yepelmbe ende sai, pakai supule."

Gonose: Revelesen 4:8-11

Nato Got Hun ɳaiye tinge ɳilyeh pe, tinge holi bwore mise supule.

Yai, holi bwore mise supule: Jon 17:11

Talah yirise (holi) luku, Talah tикиn Got, Jisas: Luk 1:35

Yohe Yirise: Luk 1:35

2. Wusyep tehei ɳaiye holi (yirise) pe, ki ta'e la?

Nalaŋatme miye' lakai ɳai ende ɳaiye ka ɳoinde tикиn pe,

1. ki tикиn Got 2. osme ɳoihmbwaip pupwa.

2.1. Holi (bwore mise supule): orp bwore prihe mi' supule topo'e orp wohme hwap.

2.2. Nato 1 Jon 1:5 pe, wusyep 'yirise' pe, ki pasam poi nange Got kin bwore bwarame supule.

'Yepelmbe' pe, ki pasam poi ɳai'e ɳai'e ɳaiye yukur bwore bwarame. Ves uku ki pasam poi nange Got kin bwore bwarame, topo'e yepelmbe ende yukur sai tongor' nal kin.

3. Got ɳasande ɳaiye poi ya murp holi, bwore mise supule:

3.1. Kom poi tatame ɳaiye ya mininge wusyep ɳahilyeh tu'e Pol, "**Dam sisyeme nange ɳainde bwore yukur sai nato ɳoihmbwaip mele'e ɳam, pakai. Ki pupwa supule.**" Rom 7:18-19, 24-25

3.2. Dewit ɳisilih na, lahmende tatame ka gin ɳembep tикиn Got: "**Lahmende tatame ka el unuh hwate tикиn Got? Lahmende tatame ka el ot gin luh holi kin? Miye' ɳaiye yukur ɳende hwap topo'e ɳoihmbwaip kin bwore prihe...**" Sng 24:3-4

3.3. Pita ɻana poi: “**Pa yende ɻai'e ɻai'e ɻaiye holi bwore mise supule ɻahilyeh tu'e Got ɻaiye si gal yip. Detale, kin holi bwore mise supule. Wusyep sai nato Tup tикин Got ɻanange ta'e le'e, ‘Yip pa yurp holi bwore mise supule. Detale, ɻam marp holi bwore mise supule.’**” Gonose: 1 Pita 1:14-16

3.4. Got ɻasande ɻaiye ka asam lenge mitij bongol kitikin ɻaiye sai nato poi: Got ɻende yirise kin ɻaiye holi bwore mise supule naʃar'e nato ɻoihmbwaip poi. Kom yirise bongol embere tикин Got le'e ɻaiye sai me poi pe, ki sai nato wahri' poi ɻaiye yukur bongol. Pe lenge miye' tuweinge yeteke'e yirise bongol embere ɻaiye bongol tикин Got. Yukur bongol potopoi, pakai.” 2 Korin 4:6-7

3.5. **Wondoh ende sai nato ɻoihmbwaip poi.** Gonose: Galesia 5:17

4. Dou hoi sai me ɻaiye ya murp holi bwore mise supule. ɻendehei: Got ɻende poi bwore bwarne nye nyermbe. Hoi kin pe, Got ɻende poi ɻaiye poi ya tuhur holi bwore mise supule menge mil tu'e kitikin. Gonose: Hibru 10:14

- Got ɻende poi bwore bwarne supule. Luku yaʃah ɻaiye Got ɻeteke'e poi ɻupe ɻaiye poi tahar Kristen. Le'e **luh ɻaiye poi marp** ɻupe ɻaiye Got nongohe pupwa ɻoihmbwaip poi. Poi tahar ta'e ɻaiye talah tикин Got pe, Yohe Yirise narpa nato poi.
- Got ɻende poi tahar ta'e ɻaiye kitikin. ɬupe ɻaiye poi tahar bworenge mal moto Kristen laip poi pe, Got ɻende ɻai'e ɻai'e ambaran nato poi. Kin ɻasande ɻaiye ɻoihmbwaip bwore bwore poi ka tu'e kitikin. Luku ki **yaʃah ɻaiye ya tuhur** bworenge mi moto Kristen laip poi menge mil. Yaʃah uku ya tuhur bworenge, topo'e ki pasam poi bamtihei tикин Got tinge ta'e la. Luku pe, ya mamba'e sisyeme ɻaiye ya murp tu'e talah tикин Got tu'e la.

4.1. Le'e **luh ɻaiye poi marp:**

- ɬupe ɻaiye poi tahar Kristen, ki ɻende ɻai'e ɻai'e sye' me poi. (Lesen 12 pe, ki ɻana poi ta'e le'e.) ɬupe ɻaiye ɻoihmbwaip poi tejeime Jisas pe, poi tahar ta'e talah tикин Got. Gonose: Galesia 3:26.
- ɬupe ɻaiye ɻoihmbwaip poi tejeime Jisas pe, Got pwal poi ɻoihmbwaip holi bwore mise supule tикин Krais. ɬupe ɻaiye Got ɻeteke'e poi, kin ɻeteke'e ɻoihmbwaip holi bwore mise supule tикин Krais. Tup Baibel ɻanange ta'e le'e, “Orp el oto Krais.” Gonose: Filipai 3:9; Galesia 3:26-28; Rom 3:22-24; Rom 5:16-17.
- ɬupe ɻaiye poi tahar Kristen pe, Got pwal poi Yohe Yirise ta'e wutu' nange ya murp tu'e talah kin. Yohe Yirise kin narpa nato poi. Gonose: Efesus 1:13-14; 2 Korin 1:21-22
- Poi yukur mende wah nihe ɻaiye poi mamba'e **luh ɻaiye poi marp.** Got nenge wim tикин Krais namba'e poi. Gonose: 1 Korin 6:20; Taitus 3:3-7; 1 Pita 1:18-19; 1 Pita 3:18
- Poi yukur bwore bwarne ɻaiye ya mamba'e **luh ɻaiye poi marp.** Rom 5:8 [Kolosi 2:13-14]

4.2. Yaŋah ɳaiye na gin bongole enge el:

- Tup Baibel ki plihe ɳanange nange ya bunjenge tu'e Krais. Yaŋah uku tinge jalme wusyep Inglis 'sanctification'. Ya bunjenge bworenge me Kristen laip poi. Poi ya mamba'e sisyeme ɳaiye ya gunde ɳasande tикиn Got nato laip poi. Gonose: 1 Pita 1:15
- Nato yaŋah uku pe, ya tuhur holi bwore mise supule menge mil. Doihmwaip poi ka tuhur tu'e ɳoihmbwaip bwore bwore tикиn Krais. Tup Baibel ɳana poi nange ya musme pupwa ɳoihmbwaip poi ɳaiye yerkeime. Poi ya tuhur tu'e Krais ɳupe ɳaiye ya tuhur bongol me Kristen laip poi.

Gonose: Efesus 4:22-24; Rom 12:2; 2 Pita 1:3-8

4.3. **Wusyep e'e tatame ka ungwisme poi ɳaiye ya mamba'e gondoume ɳaiye yaŋah hoi ɳaiye na orp holi bwore mise supule:**

Wusyep: Dupe ɳaiye mam ta wara'e lahmiye' ondohe tикиn miye' ondohe pe, talah uku min ka orp miye' ondohe lakai? Hei. O ɳaiye teter kin lahwimbe pe, ka orp miye' ondohe lakai? Pakai. Kin ka tuhur bworenge ti, ka sisyeme wah ɳaiye ka ende no, ka orp miye' ondohe. **Luh uku ɳaiye ka amba'e** pe, mindemboi ka orp tu'e miye' ondohe. Luku wutu' ɳaiye naŋ kin. Kom tukwini le'e pe, kin yukur tatame ɳaiye ka amba'e wutu' naŋ uku. Dendehei kin ka tuhur bworenge yer. Kin ka tuhur bworenge ti, ka amba'e wah tu'e ɳaiye miye' ondohe. Luku **yaŋah ilyeh ɳaiye ka gunde**. Ya gunde ɳoihmbwaip uku pe, ya meteke'e potopoi tu'e ɳaiye poi bwore bwarne topo'e holi bwore mise supule ɳupe ɳaiye Yohe Yirise nate narp nato poi. Kom poi ya tuhur bworenge menge mil pe, ya bunjenge tu'e Miye' ungwisme poi ɳupe ɳaiye ya sisyeme kin bworerme.

Pa yamba'e gondoume wusyep hoi ɳaiye miye' sye' ka yininge pe, yukur ka gunde wusyep tикиn Got:

- Luh ɳaiye ya murp holi bwore mise supule pe, yukur ya se pihe mil moto ɳaiye ya mende hwap. Rom 6
- Doihmwaip poi ɳaiye ka tuhur holi bwore mise supule pe, liki yukur se ka ungwisme poi ɳaiye ya murp nye nyermbe. Poi yukur tatame ya mungwisme potopoi topo'e ɳai'e ɳai'e bwore ɳaiye poi mende, pakai. (Efesus 2:8-10) Got pwal poi yitini bwore ɳaiye kin nungwisme poi. Kom poi ya mende wah ɳaiye ya gunde ɳasande kin topo'e ɳoiheryembe kin me laip poi. Kin ɳilyeh tatame ɳaiye ka pul poi bongol ɳaiye ya mende ɳai uku. Fil 2:12, 13

5. Daiye Got ɳeteke'e poi lenge talah kin ɳaiye poi holi, bwore mise supule pe, ki bwore ɳaiye ya plihe mila mende hwap lakai? Pakai. Le'e ki ɳahilyeh ta'e wusyep tикиn lahmiye' tикиn miye' ondohe. Talah uku, kin ka sisyeme yaŋah ɳaiye ka orp tu'e talah miye' tикиn miye' ondohe. Got pasam poi ɳoihmbwaip ɳaiye yende niharar topo'e ɳoihmbwaip bwore bwore kin natme poi pe, kin namba'e poi ta'e talah kin. Kin ɳasande ɳaiye ya mamba'e gondoume wusyep mune ɳaiye ki ɳanange nange ya murp tu'e bamtihei kin. Wusyep hra'embep tикиn Got ki pasam poi yaŋah ɳaiye ya sisyeme bworerme ɳaimun bwore ɳaiye tatame ka ungwisme poi.

5.1. Got nongohe pupwa ɳoihmbwaip poi ɳupe ɳaiye ɳoihmbwaip poi teŋeime Jisas nange

kin nule berme poi. Yipihinge poi plihe namba'e laip. **Got kitikin plihe pwal poi yipihinge ambaran.**

Gonose: Jon 3:3-7; 2 Korin 5:17.

5.2. Pe wusyep uku ki ɻana poi nange yukur ya plihe mende hwap lakai? Pakai. Aposel Pol ɻanange nange kin ɻende wah ɻaiye kin nala tuhur bworeng. Teter kin yukur bwore bwarne supule.

Gonose: Filipai 3:8-14.

5.3. Dupe ɻaiye poi tahar bworeng mal moto Kristen laip poi pe, ɻup sye' se ya mamba'e hwap topo'e ɻoihmbwaip mane. Got kin nasme ɻai uku natme poi ɻaiye ya mamba'e sisyeme yanah ɻaiye ɻoihmbwaip poi ka tejeime kin ɻilyehe si.

Gonose: Rom 5:1-4; 1 Pita 1:3-9.

5.4. Got nala ember bongol kin ote tus halhale oto poi. Kin nohor yirise kitikin topo'e ɻoihmbwaip holi bwore mise supule kin ɻoto ɻoihmbwaip poi. Kom yirise bongol embere tikan Got le'e ɻaiye sai me poi pe, ki sai nato wahri' poi ɻaiye yukur bongol, topo'e poi yukur bwore bwarne. Yanah uku pe, lenge miye' tuweinge yeteke'e yirise bongol embere tikan Got.

Gonose: 2 Korin 4:6-7.

5.5. Got nuwil'e nember bongol kitikin nate ɻoto poi ta'e la? Kin ɻende ɻai uku ɻupe ɻaiye poi mamba'e mande lakai hwap pe, bongol kin uku nungwisme poi ɻaiye poi mengelyembe ɻai uku. Gonose: 2 Korin 12:8-10

5.6. Hwap topo'e ɻoihmbwaip ɻaiye gere guru pe, ki ɻende ya tuhur bworeng moto Kristen laip poi. Dahwikin uku ɻaiye ya gwin bongole mil moto Krais pe, luku ɻoiheryembe ende tikan Got ɻaiye ka ende me poi. Kin de ka bunjenge ɻoihmbwaip poi el ɻoihmbwaip bwore bwore kin. Pol nala ini lenge Kristen miye' tuweinge ɻaiye yarp Kolosi me ɻai'e ɻai'e luku:

Gonose: Kolosi 3:8-13

6. Daiye poi yukur marp holi bwore mise supule pe, poi maŋa'e ɻoihmbwaip mande malme Lahmborenge. Pe luku ki pasam poi nange poi yukur sisyeme kin. Hibru 10:17-29

- Tinge yukur sisyeme gondoume wusyep Pol e'e ɻaiye ɻanange. Rom 3:8; Rom 6:1-4
- Deta'e lai ti poi ya murp holi bwore mise supule mil laip poi? "Yip lenge miye' tuweinge yil sehei'me Got no, kin ka ot sehei'me yip." Jems 4:8

7. Daiye na orp tu'e Jisas pe, na orp holi bwore mise supule.

- Yanah ɻaiye na orp tu'e Jisas pe, ɻoihmwaip poi ka bunjenge holi bwore mise supule enge el el. Kin ɻasande ɻaiye laip poi ka bwore supule: "Kom ɻaiye ɻam pe, ɻam mat ɻaiye ma mende yip pa yurp bwore supule nye nyermbe." Jon 10:10
- "Dam yai yip, o yip lahtuweinge miye' ɻam." Lahmborenge ɻaiye bongol sekete kin ɻanange wusyep uku. Lenge to' tatai ɻam, poi si lalme mamba'e wusyep tupwai' tikan Got. Ta'e luku pe, poi ya gwinyenme hwap pupwa lalme ɻaiye ɻende yumbune wahri' topo'e yipihinge poi pe, poi

ya tuhur prihe supule mil ɻembep tikan Got. Pe poi ya hi' gwirnge pe, ya murp tuwihme Got pe, ya maŋa'e poi supule mil me Got pe, poi ya gunde yaŋah bwore bwarame nye nyermbe."

2 Korin 6:18 – 7:1.

- Filipai 1:6 Got ɻende wah bwore nato poi. Ta'e luku pe, ɻam si sisyeme ɻaiye kin ka ende wah uku el tutume ɻaiye Jisas Krais ka plihe ot pe, ka mi'e ko.

8. Got kin holi bwore mise supule pe, kin ka amba'e naŋ embere lalme topo'e ɻaiye ya masar'e ɻimbep me kin.

8.1. Mut poi e'e pe, poi maŋa'e naŋ embere malme Got.

Gonose: Kolosi 3:16

8.2. Poi maŋa'e laip poi malme Got ɻaiye mirisukwarme kin. Yaŋah ɻaiye ya mende nihararme lenge mitij pe, ki naŋa'e naŋ embere nalme Got.

Gonose: Filipai 1:9-11; Rom 15:3-7

9. Deta'e lai ti ya murp holi bwore mise supule? Gonose: Efesus 1:3-11

Lesen 16: YADAH SYE' DAIYE YA MININGE PAKAI DAIYE YA MENDE HWAP

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Poi tatame ɳaiye ya musme hwap ɳaiye ki pupwa nato laip poi pe, ya murp hlaininge. Yaŋah wikitun sai ɳaiye ya gunde no, ya musme.

- Bongol tikan Yohe Yirise'
- Ininge wusyep topo'me Got
- Sisyeme Got bworerme

Wusyep hra' embep e'e ki ɳanange nalajatme yaŋah sye' ɳaiye ya mende gunde no, ya musme hwap nato laip poi. Yaŋah uku ka ungwisme poi ɳaiye ya sisyeme Got bworerme, topo'e ka ende ɳoihmbwaip poi ɳaiye ya tuhur gunde ɳoihmbwaip bwore bwore tikan Got moto laip poi.

1. Daimune ɳaiye poi mende nye nyermbe

1.1. Daimune ɳaiye poi mende nye nyermbe, ki ɳaimune?

Daimune ɳaiye poi yukur ɳoiheryembe yer ti, poi mende menge mal mal, lakai poi jinjame ɳaiye poi mende ɳai uku.

1.2. Daimune ɳaiye poi mende nye nyermbe pe, ki tahar ta'e la?

DOIHERYEMBE → DENDE GANDE → DENDE NYE NYERMBE

→ KI SAI DEMBERE NATO LAIP POI → DAISEP KIN

Daimune ɳaiye poi mende nye neyrmbe pe, ki ta'e ɳahwakin malaih ende sai nato syipsyap. Dupe ɳaiye nin gande nal pe, nin nate gere ɳahwakin totowor pe, nin nalajatme ɳaiye na gunde yaŋah mune. Dai uku nin si ɳende ni wula wula mi'e pe, yukur na ɳoiheryembe ɳaimune ɳaiye na ende. Nin ɳende ni wula wula pe, luku ka ende nin ɳaiye yukur na ɳoiheryembe bworerme, topo'e yukur na eteke'e oworme yaŋah ɳaiye na alajatme. Luku ki ta'e mih embere ɳaiye pinip lombo wula wula ɳonombe nat. Dupe ɳaiye pinip wula wula luku nawe gande yaŋah ilyeh uku nal pe, pinip lombo sye' se ka angar'e.

1.3. Daimune ɳaiye poi mende nye neyrmbe pe, sye' ki bwore, kut sye' ki pupwa.

- Na onombe syep topo'e miye' ende ɳaiye na eteke'e
- Na ininge mise lakai Aleluja nye nyermbe
- Na ininge wusyep molohe
- Na ono mendem topo'e ende nihnom

2. Dondol'me

2.1. Satan, lakai ɳoihmbwaip yerkeime poi, lakai ɳai'e ɳai'e sye' tikan kekep e'e ka ember ɳoiheryembe pupwa el oto ondol'me ɳoihmwbaip poi.

- Kin nala ember ɳoiheryembe ende ɳaiye na ende hwap pupwa.
- Kin nala ember ɳoiheryembe ende ɳaiye na ende bwore bwore, kom na gunde yaŋah pupwa.

2.2. Dondol'me yukur ki hwap ɳaiye ni ɳende, pakai.

Kom ɳaiye ya mende mi'me ɳaiye ya gunde pe, luku poi si mende hwap. Gonose: Hibru 4:14-15; Jems 1:15

2.3. Nin tatame ɳaiye na engelyembe ɳondol'me. Gonose: Hibru 4:16; 1 Korin 10:13.

2.4. Yaŋah hun ɳaiye ɳondol'me ka otme poi:

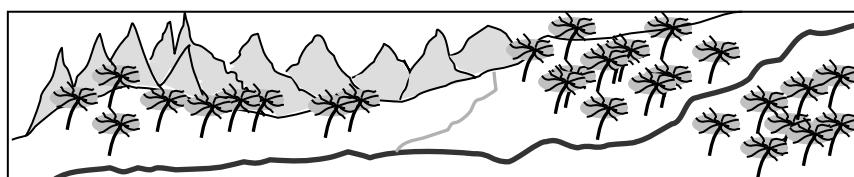
- Satan: Gonose: Mak 1:9-13.
- Kekep e'e: Gonose: Galesia 1:3-4.
- Doihmbwaip pupwa potopoi: Gonose: Jems 1:13-14.

Poi tatame ɳaiye ya mengelyembe ɳondol'me lakai? Hibru 4:16; 1 Korin 10:13

3. Yaŋah ɳaiye ya gwirnge

3.1. Ya meteke'e yaŋah mune ɳaiye poi si malajatme

Daimune ɳaiye poi mende nye nyermbe pe, ki ta'e ɳahwikin ende ɳaiye nato syipsyap no, kin nal ɳowor hoime pe, yaŋah hoi uku tinge yal moi hoi. Daiye ya gunde ɳahwikin ɳoinde nye nyermbe pe, ɳahwikin ɳoinde peperiye ka gere ote guh tutme pe, ki mane ɳaiye na eteke'e yaŋah uku. Mindemboi na ote eteke'e pe, ɳahwikin si tingis.

Doiheryembe el ɳaimune pupwa ɳaiye nin ɳende ɳup wula wula. Daiye nin de na osme pupwa luku ɳaiye nin ɳende pe, na plihe el ɳahwikin totowor ɳaiye ɳowor hoi pe, na alajatme ɳaiye na gunde ɳahwikin ɳoinde. Daiye na plihe el gunde ɳahwikin ɳaiye somohon nin gande pe, teter ni plihe nala el yaŋah pupwa.

Daiye ɳoihmbwaip ɳembere ɳam ki sai ɳaiye ma mono'e pinip kwote no, ma mil luh ɳaiye lenge miye' yono'e pinip kwote pe, ɳam yukur tatame ma mininge pakai me ɳondol'me luku. Dam ma mil wohme luh uku. Dam ma malajatme yaŋah ɳoinde, kut yaŋah ɳaiye tinge yende windau me pinip kwote yarp pe, napakai.

3.2. Danange wusyep topo'me Got

Poi ya mininge wusyep topo'me Got misilihme kin ɳaiye ka pasam poi bworerme yaŋah mune pupwa luku ɳaiye poi si malajatme. Dendehei ya meteke'e moworme yaŋah pupwa ɳaiye poi si malajatme no, poi gwande. Poi ɳoiheryembe nange yaŋah ɳoinde yukur sai, pakai. Doihmbwaip ɳaiye ta'e luku pe, pupwa molohe. Dup uku ya misilihme Got bongol ɳaiye ka ungwisme poi pe, poi tatame ɳaiye ya musme ɳaimune pupwa ɳaiye poi mende. Ya misilih lenge lahmende miye' tuweinge ɳaiye poi si mende hwap mal me tinge luku, ka yusme hwap poi. [Luk 22:40,46]

3.3. Poi ya mahai'e Got ɳaiye ya mamba'e nungwisme kin

Poi ya mahai'e Got ɳaiye ya mamba'e nungwisme kin. Daiye ya mende tu'e luku pe, kin ka pasam poi yaŋah ɳaiye ya mil tus. (1 Korin 10:13) Got ka ungwisme poi ɳaiye ya meteke'e ɳondol'me. Dondol'me luku, ki nenge poi nal yaŋah pupwa ɳaiye ya malajatme ɳai'e ɳai'e pupwa. Na isilihme Got ɳaiye ka ungwisme nin ɳaiye asamb nin yaŋah ambaran no, yukur

na el yoto yaŋah pupwa luku. Na isilihme kin ɻaiye ka ungwisme nin no, ka enge nin el wohme yaŋah pupwa ɻaiye nin na alanatme ɻaiye na gunde. Isilih lenge ɻemei nin ɻaiye ka yungwis nin yende beten topo'e nin. Topo'e isilih lenge ɻemei nin ɻaiye ka yisilihme nin ɻaiye na tupwaihme hwap pupwa luku, lakai pakai. Pe, tinge yende bongolme nin, topo'e yungwisme nin.

3.4. Ende ɻaimune ɻaiye ki bwore bwarme ote amba'e luh me ɻaimune ɻaiye ki pupwa:

- Dupe ɻaiye Satan ɻondol'me poi:

Gonose: Efesus 6:10-17 (Lesen 15); Jems 4:7; Matyu 4:1-11.

- Dupe ɻaiye ɻai'e ɻai'e sye' tikin kekep e'e ɻondol'me poi:

Gonose: 2 Timoti 2:22; [Stat 39:6-12 (Josep garnge nasme tuwei Potifar)]

- Dupe ɻaiye ɻoihmbwaip telei poi ɻondol'me poi: (Yipihinge 16a)

- 1 Kor 9:24-27 Na amba'e sisyeme bworerme ɻaiye na ende ɻai'e ɻai'e ɻaiye ka ungwisme nin ɻaiye gunde Krais. ɻai'e ɻai'e luku ta'e na gonose topo'e na amba'e sisyeme Wusyep tikin Got, na isilihme Got, topo'e na guhilyeh otop lenge Kristen sye'.
- Galesia 5:16-18 – Na osme Yohe Yirise ka embepteme laip nin. Yohe Yirise bunjenge ɻoihmbwaip nin ɻaiye nato mele'e. Wusyep erjeme, ki nungwisme wahri' nin ɻaiye tas wicher' no, na gunde ɻup sye', kut na isilihme Got ɻaiye ka bunjenge ɻoihmbwaip nin.
- “Dam ɻoihmeryembe ɻoihginir embere tikin Got pe, ɻam manange wusyep bongol le'e malme yip ta'e le'e. Yip pa yaŋa'e wahri' yip tu'e ɻaiye ofa yilme Got... Pa yusme Got ka bunjenge ɻoihmbwaip yip... Pa tuhur miye' tuweinge ambaran. Yip pa sisyeme ɻaimune ɻaiye Got ɻasande pa yende... Luku yaŋah bwore mise ɻaiye pa yirisukwarne Got. (Rom 12:1-2)
- Filipai 4:8-9 – Nye nyermbe pa ɻoiheryembe wula wula me ɻaimune ɻaiye ki bwore mise... Pa ɻoiheryembe ɻaimune ɻaiye bwore prihe, topo'e bwore yilihe, topo'e mi' supule.” Le'e yaŋah ende ɻaiye Got ki bunjenge ɻoiheryembe poi. [Kolosi 3:1-3]
- 2 Timoti 2:22 – ɻoihmbwaip lenge lahyambe tuweinge simbihye' sye' ka tuhur bongol ɻaiye ka yende ɻai'e ɻai'e pupwa. Doihme! Yukur ya musme ɻoihmbwaip tahar ɻaiye yende hwap. Pa junde yaŋah ɻaiye yende ɻai'e ɻai'e bwore prihe topo'e bwarme junde yaŋah bwore.

(Yipihinge 16b)

- Wenersep (Song) 119:11 – “Dam mohor’ wusyep Got mal moto ɻoihmbwaip ɻam ta'e luku pe, ɻam yukur ma mende hwap milme kin.” Ohor’ wusyep Got oto ɻoihmbwaip topo'e ɻoiheryembe nin. Na ende ɻai uku dindi' ɻupe ɻaiye na gonose ɻaiye namba'e sisyeme wusyep kin, topo'e na ɻoiheryembe wusyep Got, topo'e ɻaiye na ember wusyep kin el ɻoihmbwaip nin. [2 Timoti 3:16-17]
- Gutpela Sindaun 4:14-15 – “Nin yukur na gunde yaŋah lenge miye' pupwa no, na

ende ɳai'e ɳai'e gunde ɳoihmbwaip tinge! Nin na tupwaihme yanah uku pe, na e wohe sekete!"

- [Luk 22:40, 46] Ininge wusyep isilihme Got ɳaiye ɳondol'me yukur ka otme nin.
- [Rom 12:1-2] Got ɳoihgirin me poi pe, poi ya maŋa'e wahri' poi tu'e ɳaiye ofa milme Got. Ya musme Got ka bunjenge ɳoihmbwaip poi topo'e ɳoiheryembe ka ɳambaran supule. Ta'e luku pe, poi ya sisyeme ɳaimune ɳaiye Got ɳasande ya mende.
- [Kolosi 3:2] Nye nyermbe yip pa ɳoiheryembe ɳai'e ɳaiye sai nanah moihla', kut ɳai'e ɳaiye sai kekep pe, na pakai.
- [Jems 5:16] Yininge yowor'e yember pupwa ɳaiye yip yende yile yut yip tip.
- [Gutpela Sindaun 24:16] O ɳaiye miye' bwore bwarne ende ka tumbe ni syepumbur hoi, kom nye nyermbe se ka tuhur gin hla'.

4. Dupe ɳaiye poi male mat motop Got pe, ɳai'e ɳai'e sye' tикин kekep yukur ka si bongol el oto ɳoihmbwaip poi.

4.1. Jisas ɳanange wusyep tap ende ɳaiye ya mile mut ɳaiye murp motop Got. Jisas kin lou wain, kut poi lenge miye' tuweinge pe, lou wain lombo ɳaiye monombe mal lou rope. Daiye yukur poi tongor' mal Krais pe, yukur ya se mende ɳainde. Wusyep tapimbilme ɳaiye ɳaisep tикин lou wain uku pe, ki ɳana me ɳaimune ɳaiye ka ende poi ɳupe ɳaiye ya mile mut mil tongor' mil Got. Daisep uku pe, ka uhylume ɳoihmbwaip poi ɳaiye mende niharar lenge mitij, topo'e gwande wusyep tикин Got. Gonose: Jon 15:5,8

4.2. Got ɳanange na, "Dam ma murp tu'e Yai yip, o yip lahtuweinge miye' ɳam." Kin gal poi nange poi ɳemei kin. Got si nupwai'e wusyep me ɳai'e ɳai'e luku ɳaiye ka pul poi. Ta'e luku pe, poi ya mil wohme ɳai'e ɳai'e pupwa luku ɳaiye ka ende yumbune wahri' poi, topo'e yipihinge poi ɳaiye ka pupwa bai hroj. Pe ɳup ilyeh ilyeh poi ya bunjenge bwore menge mil gunde ɳasande tикин Got ɳaiye nal me lenge talah kin. Gonose: 2 Korin 6:18-7:1

4.3. Got si nupwai'e wusyep hoi ɳaiye ya tupwaihme ɳondol'me. Got yukur ɳanange na, ɳup yukuriye ɳaiye ɳondol'me uku ka ondol'me poi, topo'e ka osme poi ɳaiye ya tupwaihme ɳondol'me luku tu'e la. Kin ɳanange ɳaiye ka ungwisme poi ɳupe ɳaiye poi ya gunde kin. Gonose: 1 Korin 10:13.

4.4. Dupe ɳaiye poi mamba'e sisyeme bworerme Got pe, kin nenge poi nal seheime kitikin. Ta'e luku pe, poi ya bunjenge tu'e kitikin. Pe Got bunjenge ɳoihmbwaip poi nato mele'e ti, marp poi plihe bunjenge nal ɳoinde tикин. Got bunjenge ɳaimune ɳaiye poi masande topo'e ɳoiheryembe poi. Pe kin ka ende wah enge el ɳaiye ungwisme poi.

Gonose: Filipai 2:12-13, Filipai 1:6.

4.5. Dupe ɳaiye ɳai'e ɳai'e tetehei pupwa ka ende yumbune poi pe, poi se ya yohe mil moto Krais. Daimune bwore lakai pupwa ka ot pe, Got ɳende luku ɳaiye ka ungwisme poi. Daiye lenge mitij yende pupwa me poi, lakai ya mamba'e hwap pe, Got ka ungwisme poi. Got ɳende ta'e luku ni wula wula ɳupe ɳaiye poi gwande kin. Nule lakai ɳainde pupwa ende yukur tatame ɳaiye ka upwai'e yanah ɳaiye Got ɳende nihararme poi, pakai.

Gonose: Rom 8:28-39

Lesen 17: TEHEI DAIYE YA MUSME HWAP LAHMENDE DAIYE DENDE ME POI

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Nato wusyep hra' embep le'e pe, ki ɣana poi yaŋah ɣaiye ya musme pupwa lahmende ɣaiye ɻende natme poi. Poi ya meteke'e sisyeme yaŋah ɣaiye Jisas ɣanange topo'e pasam poi ɣaiye ya misilihme lenge mitiŋ ɣaiye ka yusme hwap ɣaiye poi mende matme tinge. Wusyep hra' embep e'e ki pasam poi yaŋah ɣaiye ya ɣoihbsipe hwap lenge mitiŋ.

1. Daiye miye' tuweinge sye' ka yende pupwa me nin mi'e no, na ɣoihmbwaip nihe pe, luku ki ta'e ɣaiye lousep ɣaiye tики sepele. (Yipihinge 17a)

1.1. Daiye miye' tuweinge sye' ka yende pupwa me nin no, na ɣoihmbwaip nihe pe, yukur na ende ɣainde ɣaiye na osme ɣoihmbwaip nihe nin. Doihmbwaip nihe poi uku ki tahar embere ɣaiye yukur poi masme ɣoihmbwaip nihe luku. Ki tahar ɣumwai ɣumwai nato ɣoimbwaip mele'e luku nal pe, ɣup ende se ka buhu owor. Ki ta'e mwah ende ɣaiye ɣanah lou nal. ɰendehei pe, ki ta'e ɣaiye mwah uku yukur ɻende yumbunme lou uku, kom mindemboi ki nare nare tikir anah lou de pe, ki ɣonombe lou uku nule.

1.2. Wusyep tapimbilme: Doiheryembe ɣaiye na tete ɣihip lombo nin el ɣeser. Kom nin yukur nungurhme ɣihip lombo nin ɣaiye ɣeser ɣotombo luku, topo'e nin yukur bepeteme sisyp uku. Ta'e luku pe, ɣihip lombo nin uku yukur ka se salah. Pe sisyp uku se ka el pupwa supule. Daiye ɣihip uku ka pupwa sekete pe, dokta se ka otombo iche el. O ɣaiye wi' ka ono ɣihip lombo nin uku el pe, nin se na ole. Doihmbwaip nihe ki ta'e luku. Daiye yukur na ende ɣainde ɣaiye na onombe ɣoihmbwaip nihe topo'e mande luku oto ɣoihmbwaip nin pe, ɣoihmbwaip nihe nin ka gere unuh embere tu'e sisyp ɣihip lombo. Poi si meteke'e ɣoihmbwaip pupwa poi uku ki nat, ɣupe ɣaiye poi marp topo'e lenge mitiŋ. Doihmbwaip nihe luku ɣaiye poi yukur masme hwap tики sye' ɣaiye yende yatme poi pe, ya mule. Poi meteke'e ɣai uku sai bumbe lenge bamtihei poi. Tinge de ka tungwisme hwap ɣaiye natme tinge mi'e pe, ka yule.

1.3. Lenge Kristen miye' tuweinge ɣaiye yukur yasme ɣoihmbwaip nihe tititinge ɣaiye somohon miye' tuweinge sye' yende pupwa me tinge. Efesus 4 ɣanange wusyep nal lenge Kristen. Ki ɣanange na, marp poi lenge Kristen pe, ka ɣoinde tики me lenge haiten. Gonose: Efesus 4:17

1.4. Lenge miye' tuweinge ɣaiye yukur yasme ɣoihmbwaip nihe tititinge ɣaiye somohon miye' tuweinge sye' yende pupwa me tinge, pe ki de ka ende yumbune yarp bwore tinge yotop lenge mitiŋ. Ki ɣende yumbune ɣoihmbwaip tinge pe, ki ginyenme hriphrip. Ki tatame ɣaiye ka ende yumbune marp poi topo'e lenge miye' tuweinge lalme. Gonose: Efesus 4:26-27

1.5. Got ɣana poi nange yukur ya murpe ɣoibwaip nihe ɣaiye somohon lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi. Kin ɣanange ɣaiye ya musme ɣoihmbwaip bwore bwore ka si oto ɣoimwaip poi, kut ya gwinyenme ɣoihmbwaip nihe. Gonose: Efesus 4:31-32

2. Dai'e ɣai'e le'e ki pasam poi ɣaiye ya murpe ɣoibwaip nihe ɣaiye somohon lenge miye'

tuweinge sye' yende pupwa me poi.

- Poi yukur hriphrip pe, ɻoihmbwaip poi yukur ki tahai' bwore.
- Poi manange ɻup wula wula ɻaiye marp poi ki pupwa, kom ki yukur mise.
- Poi mala mende ɻai'e ɻai'e tu'e ɻaiye ɻasande poi.
- Poi ɻoiheryembe nange nye nyermbe poi si manange wusyep bwore bwarme, topo'e poi mende ɻai'e ɻai'e bwore bwarme ilyhme.
- Poi gwarnge ɻaiye ya misyunde wusyep lenge mitij ɻaiye ka yininge wusyep bwore ɻaiye ya gunde.
- ɻoihmbwaip poi ki nihe ni wula wula.
- Nato ɻoihmbwaip mele'e poi pe, poi yukur gwande Got.

3. Ya murpe ɻoihmbwaip nihe ɻaiye somohon lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi pe, ki tahar nat ta'e la? (Yipihinge 17b)

3.1. Ki nihe sikirp me lenge miye' tuweinge lalme ɻaiye yarp bwore topo'e lenge mitij sye'.

Dai'e ɻai'e sye' ki tatame ɻaiye ka ende yumbune yarp bwore poi topo'e lenge mitij sye'.

- Poi manange wusyep behembuhu.
- Miye' ende ɻende hwap natme poi.
- ɻup sye' poi yukur gwande wusyep tupwai' ɻaiye poi mupwai'e. O lenge mitij sye' yukur jande wusyep upwai'e tinge ɻaiye yupwai'e.
- Hwap – hwap poi lakai hwap lenge mitij sye'.
- Lenge mitij sye' yinange wusyep molohe, lakai tinge yende yumbune ɻoihmbwaip poi. Ta'e luku pe, poi yukur ya se maŋa'e ɻoihmbwaip poi milme lahmende ɻaiye ya guhilyeh topo'e tinge.
- Lenge mitij sye' yende yumbune ɻemei poi lakai bamtihei poi.

Gonose: Matyu 18:21

3.2. Dupe ɻaiye miye' ende ɻende yumbune ɻoihmbwaip poi pe, yaŋah hoi sai ɻaiye ya malanatme no, ya gunde. Pe luku ki teŋei me ɻoihmbwaip topo'e ɻoiheryembe poi.

Yaŋah 1: Ya malanatme ɻaiye ya murpe ɻoihmbwaip nihe ɻaiye lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi.

- Ya murpe ɻoihmbwaip nihe ɻaiye lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi.
- ɻoihmbwaip nihe luku ka plihe ende poi ɻaiye ya tuwa'e ɻoihmbwaip pupwa luku mil lenge mitij.
- Poi marpe ɻoihmbwaip nihe ɻaiye lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi ta'e luku pe, ka Ende yumbune marp bwore poi topo'e lenge mitij.

Yaŋah 2: Alanatme yaŋah ɻaiye ya musme hwap topo'e ɻoihmbwaip nihe ɻaiye lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi.

- Yaŋah ɻaiye na osme hwap lenge mitij ɻaiye yende yatme nin pe, luku ki nenge ɻoihmbwaip ilyeh nat. Luku yaŋah ilyeh ɻaiye ya gunde. Yaŋah ilyeh uku ki bwore ɻaiye ya musme hwap lenge mitij ɻaiye yende yatme poi.

- Osme hwap tикин miye' ɳaiye ɳende yumbune nin. Ȑup sye' ya mini lenge ɳaimune ɳaiye tinge yende yumbune poi.
- Ȑupe ɳaiye poi mende ɳai'e ɳai'e ɳaiye poi tatame ɳaiye ya mende pe, ya ɳoihsipe hwap lalme ɳaiye natme poi.
- Ta'e luku pe, ya murp hlaininge.

3.3. Doihmbwaip nihe yukur ki hwap ende. Kom hwihwai ya mende ɳai'e ɳai'e sye' ɳaiye ka onombe ɳoihmbwaip nihe poi luku.

Gonose: Efesus 4:26-27.

3.4. Ta'e ɳoihmbwaip poi nihe nye nyermbe. Poi tuhwar hihwaiye. Doihmbwaip pupwa nihe pe, ki hwap. Ta'e luku pe, Got ka plihe bunjenge ɳoihmbwaip poi ɳaiye nye nyermbe poi ɳoihmbwaip nihe. (Eteke'e Lesen 16).

4. Dupe ɳaiye poi ɳoihmbwaip nihe ɳaiye lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa me poi pe, ya mende tu'e la?

4.1. Yisilihme Got ɳaiye ka ungwisme poi. Daisep mune ɳaiye tejei nato wusyep uku ɳaiye na gonose? Lahmende ki nember ɳai tetehei uku nate tas? Gonose: Galesia 5:22-25

4.2. Got tatame ɳaiye ka ungwisme poi pe, ya musme hwap lenge mitij ɳaiye yende yatme poi. Ta'e luku pe, ya musme ɳoihmbwaip nihe poi.

Gonose: Jon 15:5; [1 Jon 3:12-16; Matyu 5:43-45]

4.3. Eteke'e nowor'me ɳaimune ɳaiye nin ɳende. Ni ɳende hwap me mitij sye'? Poi mamba'e manme hwap ɳaiye poi mende. Yukur ki tatme hwap poi ɳaiye lenge mitij sye' yende hwap yatme poi.

Gonose: Rom 12:16-21; Matyu 5:21-24

5. Tehei kin ta'e lai ti, poi ya musme pupwa lenge mitij ɳaiye yende yatme poi?: (Yipihinge 17c)

5.1. Gonose wusyep miye' wah ɳaiye yukur nasme hwap me miye' ende: Matyu 18:21-35

- Pita ɳisilihme Jisas na, "Ni yukuriye ɳaiye na osme hwap lenge mitij ɳaiye yende yatme nin?" Jisas nenge wusyep uku plihe nungwisme ɳisilih Pita.
- Kiŋ uku ɳoihsipe wuyah miye' wah uku ɳaiye sai me kin. Wuyah kin uku 10 million kina.
- Kom miye' wah uku yukur ɳoihsipe wuyah 200 kina kin ɳaiye sai topo'e miye' ende.
- Jisas niyar'e wuyah Got ɳaiye sai me poi ya tungwisme mil topo'e wuyah lenge mitij ɳaiye sai me poi.

5.2. Got ɳoihsipe hwap poi. Gonose: Kolosi 3:12-17

5.3. Got ɳasande ɳaiye lenge talah kin ka junde ɳoihmbwaip bwore bwore kitikin. Marp bwore poi ka asamb lenge miye' tuweinge ɳaiye ɳoihmbwaip tикин Got ki ta'e la. Gonose: 2 Tesalonaika 1:11-12.

5.4. Wah ki sai me poi ɳaiye ya mende, topo'e wusyep ɳaiye ya mininge 2 Korin 5:15-20

- Wusyep Got ki ta'e le'e: Yaŋah ilyeh sai ɳaiye lenge miye' tuweinge ka yurp ɳoihmbwaip ilyeh topo'e Got. Ki plihe ɳanange ɳaiye yaŋah ilyeh sai ɳaiye lenge miye'

tuweinge ka yurp ɻoihmbwaip ilyeh topo'e lenge miye' tuweinge. (ves 15-18)

- Got nember poi ɻaiye ya mininge malanatme wusyep kin mil lenge miye' tuweinge. (ves 18-20)

5.5. Pa yahai'e yanja ɻaiye pa yurp ɻumwaiye yotop lenge mitiŋ. Dainde pupwa yukur ka si e oto yip, pakai. Yip pa yurp talah bwore bwarne tikan Got.

Gonose: Rom 12:17-18; Filipai 2:14-16a.

6. Dupe ɻaiye ya mende hwap mil lenge mitiŋ pe, ya mende tu'e lai?

- 6.1. Ininge wusyep topo'e Got yer.
- 6.2. Inime Got ɻaimune ɻaiye poi si mende. Inime bworerme gunde ɻaimune ɻaiye poi si mende.
(Kin si sisyeme, kom wusyep kin ɻana poi ɻaiye ya mende gunde.)
- 6.3. Poi ya mila mininge wusyep topo'me miye' lakai tuwei ɻaiye poi si mende hwap malme tinge. **Poi yukur ya mila ta'me ɻaimune ɻaiye poi si mende. Poi yukur ya plihe mila mini lenge nange tinge yende pupwa topo'e. Yisilih lenge ɻaiye ka yusme pupwa poi.**
Gonose: Matyu 5:23-24; Matyu 7:3-5.
- 6.4. Ma mende ɻai'e ɻai'e bwore bwarne milme lahmende ɻaiye ɻam si mende hwap malme tinge. Ma plihe tuwa'e ɻaimune sye' ɻaiye talai. Daiye ma mende ɻendei me ɻai'e ɻai'e sye' pe, ma plihe mangaŋ lenge mil.
Gonose: Luk 19:8-9
- 6.5. Poi ya musme hwap lenge mitiŋ ɻaiye yende yatme poi topo'e. Poi yukur ya gunde ɻoihmbwaip miye' uku. Tinge ka yininge na, ka yusme hwap lakai pakai. Poi ya ɻoiheryembe ɻaimune potopoi ɻaiye mende. Poi ya menge ɻoihmbwaip ɻumwaiye poi mi guhilyeh motop lenge mitiŋ. Topo'e poi ya musme hwap potopoi ɻaiye mende.
Gonose: Rom 12:18; Rom 8:35-39.

7. Le'e yanja ɻaiye ya mende ɻupe ɻaiye mande ki sai nato sios.

- 7.1. Ya misilihme Got ɻaiye ka pasam poi na, hwap ende ki sai nato ɻoihmbwaip poi, lakai pakai. Dup wula poi yukur meteke'e hwap ɻaiye ki sai nato ɻoihmbwaip poi. Kom nye nyermbe poi meteke'e hwap ɻaiye lenge mitiŋ yende. Kom poi yukur hwap pakai, hwap ki sai kili. Poi ya mahai'e yanja ɻaiye ya monombe hwap potopoi yer. Gonose: Matyu 7:3-5
- 7.2. Daiye Kristen miye' lakai tuwei ende yende hwap no, poi mala monombe minise pe, ya mende tu'e la:
 - (1) Elme kin lakai ti pe, inime wusyep bworerme gunde hwap ɻaiye tinge yende.
Gonose: Matyu 18:15.
 - (2) Daiye ti lakai kin yukur ka yusyunde wusyep nin pe, na amba'e miye' ɻoinde lakai miye' hoi topo'e pe, pa plihe yila yininge wusyep topo'e kin lakai ti.
Gonose: Matyu 18:16.
 - (3) O ɻaiye ti lakai kin yukur ka yusyunde pe, yini lenge Kristen miye' tuweinge nato sios ɻaiye ka yininge wusyep yilme kin lakai ti. Gonose: Matyu 18:17.
 - (4) Daiye ti lakai kin yukur ka yusyunde lenge Kristen miye' tuweinge nato sios pe,

yeteke'e lenge tu'e naiye tinge haiten. Kom yip pa yende nihararme tinge. Jisas Krais njanange na, poi ya misilihme Got naiye ka ungwisme lenge wachaih poi topo'e.

Gonose: Matyu 5:44-46.

8. Ya mende tu'e lai naiye hwap sye' ka si el oto bumbe lenge sios:

Gonose: 1 Korin 1:12-13; 1 Korin 3:9-11; Efesus 4:11-16

8.1. Wahri' Krais ki naisep ilyeh, kom poi lenge Kristen miye' tuweinge lalme marp moto wahri' uku. Nanah moihla' pe, bamtihei esep ilyeh ka yurp. Lenge lahmende naiye tinge yarp bamtihei tикиn Got pe, tinge nemei.

Gonose: Efesus 4:4-6; [Rom 12:4-5; 1 Korin 12:12-13]

8.2. Doiheryembe naiye nin na tete njihip nin nal neser. Pe syohe kin joinde tикин. Nin yukur na se inime njihip uku, nange ki kwote. Wusyep uku yukur ka se ungwisme njihip nin, pakai. Kut na embepeteme bworerme pe, njihip uku ka bwore. Wusyep naiye sai nato tup Baibel nana poi gondoume naiye naimune ya mende njupe naiye poi yukur nioihmbwaip ilyeh motop lenge Kristen miye' tuweinge sye'. Daiye wusyep nato tup Baibel njanange nalme hwap naiye ta'e luku pe, poi ya gunde wusyep naiye sai nato tup Matyu 18:15-17. Kut naiye tup Baibel yukur njanange gondoume hwap uku pe, poi ya gunde wusyep naiye sai nato **Rom 14**. Gonose: Rom 14:1-19; Rom 15:7; [Rom 14:20 – 15:7; Kolosi 2:16-23; Kolosi 3:12-15]

8.3. Nato sios pe, poi manange wusyep tale lenge sios sye' nange tinge yukur bwore ta'e poi. Ki plihe nähiliyah nal lenge Kristen miye' tuweinge nato sios joinde. Poi mana lenge na, "Sande teke'e yip yukur bwore bwarne." lakai "Lenge miye' tuweinge nato sios yip tinge pupwa." Pe luku yukur wusyep bwore, pakai. Wusyep uku ki tale tinge. Kom ki bwore naiye ya mungwisme tinge topo'e mende wah mil nähiliyah. Ya mende tu'e luku pe, ki ta'e naiye nin na embepeteme bworerme njihip syohe nin pe, njihip uku ka salah. Lenge talah tикин Got lalme ka yurp tu'e bamtihei kitikin Got pe, ka yurp bamtihei ilyeh.

8.4. Got nasande syohe embere pupwa njupe naiye poi yukur mende niharar lenge bamtihei tикин Krais. Dupe naiye poi nioihmbwaip pupwa me lenge sios sye' lakai lenge Kristen miye' tuweinge tикин sios ende pe, Got kin nioihmbwaip mane. Poi meteke'e lenge sios tuhwar yale yat. Ta'e luku pe, lenge Kristen yasme sios tinge. Luku ki pupwa. Kom poi mende luku hwaimbuhi naiye poi mala gute bip potopoi. (Satan gate bip kitikin pe, nioihmbwaip kin naşa'e naŋ embere nalme kitikin mi'e pe, tinge yututusme kin yasme moihla'.) Yukur ki bwore naiye lenge miye' tuweinge naiye yarp bamtihei tикин Got tuhwar yale yat yende yumbune tititinge. Topo'e yukur ki bwore naiye yarp bwore bwore naiye sios lalme plihe tanganar jan ilyeh tongonose. Dupe naiye tinge yende ta'e luku pe, yukur ka se yusme hwap lenge mitiŋ naiye ki nenge nioihmbwaip ilyeh nat. Gonose: Jon 17:20-23.

Yarp lenge miye' tuweinge dom ende pe, tinge ka yininge tup rop ende:

Nin nioiheryembe naiye na ende tu la? Ya mende tu'e la naiye ya musme pupwa lenge

mitiŋ no, ya menge ɻoihmbwaip mute guhilyeh? Ya mungwis lenge Kristen miye' tuweinge ɻaiye sios ilyeh ilyeh tu'e lai no, ka yende nihararme tititinge topo'e lenge mitiŋ sye'?

Disilih sye' ɻaiye poi ilyeh ilyeh:

ɻam marpe ɻoihmbwaip nihe ɻaiye lenge miye' tuweinge sye' yende pupwa yatme ɻam lakai? Doihmbwaip ɻam nihme lenge mitiŋ sye'? Ma musme pupwa lenge mitiŋ sye'? Ma mende ɻai'e ɻai'e bwore bwarne milme lahmente ɻaiye ɻam si mende hwap malme tinge? Ma mende luku tu'e lai? Ma murp miyar'e yanah ɻaiye ma musme pupwa tinge tu'e la.

Lesen 18: YARP BWORE LENGE KRISTEN BAMTIHEI KA TU'E LA?

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Wusyep hra'embep e'e pe, ki ɻanange embere embere me Kristen bamtihei nato moi poi topo'e nal moi embere. Poi ya mamba'e sisyeme wah lenge miye' tuweinge ɻaiye dindi'. Ka yende junde wusyep ɻaiye sai nato tup Baibel ɻanange. Moi yukoh pe, ki luh ɻaiye lenge bamtihei bepyeteme tititinge yale yat. Tinge yende ta'e luku pe, tinge yungwisme tititinge ɻaiye ka tuhur bongol yi yoto Kristen laip tinge.

1. Kristen bamtihei pe, ki ɻaimune?

- 1.1. Nato bamtihei uku pe, tinge lalme jande Jisas Krais pe, Kin narp miye' ondoh nato yukoh tinge.
- 1.2. Nato bamtihei uku pe, tinge sisyeme ɻaiye tinge Yukur hombo'e, tinge yeteke'e yiyar'e ɻoimbwaip tinge nange tinge jande wusyep ɻaiye tinge yupwai'e, topo'e tinge yende wah bwore yungwisme bamtihei tinge. Snd 3:3
- 1.3. Nato bamtihei uku pe, tinge yende wah ɻaiye tinge jahilyeh bworerme.
- 1.4. Nato bamtihei uku pe, yai hindi mam ka yurp tu'e sasambe bwore ɻaiye lenge talah tinge ka yeteke'e. Lenge talah, tinge yeteke'e ɻaimune ɻaiye tinge yende pe, luku ka asambe lenge ɻoimbwaip yai mam ɻaiye tejeime ɻaimune.
- 1.5. Yarp bwore tikan bamtihei pe, ki pasam poi ɻoimbwaip bwore bwore tikan Got.

2. Got nangange wah ilyeh ilyeh nal lenge bamtihei ilyeh ilyeh ɻaiye yarp yoto bamtihei uku: (Yipihinge 18a)

- 2.1. *Yip lenge miye' ɻaiye dindi' pe, yip pa yende niharar lenge tuweinge tip tu'e ɻaiye Krais ɻende nihararme sios kin. Gonose: Efesus 5:25; Kolosi 3:19.
- 2.2. Yip lenge yai, Yukur pa yininge wusyep tule talah yip no, ka hi'e topo'e ka ɻoimbwaip nihe. Pe Yukur ka se yende ɻainde bwore bwarme. Gonose: Kolosi 3:21
- 2.3. Yip lenge tuweinge ɻaiye dindi', pa yurp tuweihe lenge miye' yip. Gonose: Efesus 5:22; [Kolosi 3:18]
- 2.4. Yip lenge talah, nye nyermbe pa yisyunde wusyep lenge yai mam yip ɻaiye yende ɻai'e ɻai'e. Detale, Lahmborenge nangange bongol uku nalme lenge yai mam ɻaiye ka bepyeteme yip. Gonose: Efesus 6:1-2; Kolosi 3:20.

3. Daisep se ka tejei ɻaiye na orp tu'e Kristen bamtihei:

- 3.1. Lenge yaimam, tinge yamba'e sisyeme ɻoimbwaip bwore tikan Got ɻupe ɻaiye tinge bepeteme lenge talah tinge. Tinge yamba'e sisyeme yaŋah ɻaiye Got ɻende nihararme tinge, topo'e Got syumbe narp ɻumwaiye topo'e lenge talah kin. Detale, lenge yai mam tinge yasande ɻaiye ka yende yaŋah uku yilme talah tinge.
- 3.2. Lenge mitiŋ ilyeh ilyeh ɻaiye yarp yoto bamtihei uku yamba'e sisyeme, ɻaimune ɻaiye Got kin ɻasande ɻaiye lenge talah kin ka yende ɻupe ɻaiye tinge ka yurp tu'e ɻaiye Got ɻasande. Lenge talah de ka yeteke'e ɻoimbwaip mise ɻaiye ɻende niharar lenge mitiŋ ka si el oto bamtihei tinge. Nato yaŋah uku pe, tinge ka yamba'e sisyeme yaŋah ɻaiye Got ɻende nihararme poi. [2 Timoti 1:5]

4. Wah syepumbur ilyeh ɳaiye lenge yai mam ka yende (Yipihinge 18b)

- 1) Doihmbwaip ɳaiye yende niharar ka si bumbe lenge yai mam pe, luku ka asambe lenge talah ɳaiye Got ɳende nihararme tinge ɳembere sekete. Bamtihei pe, ka yurp tu'e yipihinge ɳaiye Krais topo'e sios. Gonose: Efesus 5:22-33
- 2) Daimune ɳaiye yip yende pe, pa yurp tu'e yipihinge bwore ɳaiye lenge talah ka yeteke'e pe, ka yende junde. Gonose: Jon 13:15
- 3) Daimune ɳaiye pa yende yutme bamtihei yip pe, ki bwore ɳaiye ka aja'e naŋ embere elme Got. Daiye ya mende hwap pe, ya misilih tinge ɳaiye ka yusme hwap poi. Gonose: Matyu 5:23-24; Matyu 22:36-40.
- 4) Yende niharar lenge talah yip. Yaŋah ɳaiye pa yembepteme lenge talah, topo'e pa yuhulme tinge pe, luku ki yaŋah ende ɳaiye sasambe ta'e yip yende nihararme tinge. Gonose: Hibru 12:6-10; Hibru 6:2-11.
- 5) Yip pa ɳoihme wusyep ɳaiye pa yininge. Wusyep yip ka ende bongolme lenge mitiŋ. Gonose: Efesus 4:29-32
- 6) Yungwis lenge talah nin ɳaiye ɳoihmbwaip tinge ka teŋeime Got gunde wusyep tikan Got ɳaiye sai nato tup Baibel:
 - Lenge talah ka yeteke'e yip yai mam ɳaiye pa yisilihme Got yi yoto yukoh yip pe, lenge talah ka junde yaŋah uku.
 - Dupe ɳaiye pa yono ɳai pe, ilyeh ilyeh yip pa yisilihme Got.
 - Jonose wusyep ɳaiye sai nato tup Baibel, topo'e pa yininge wusyep uku yil lenge talah yip.
 - Yisilihme Got yile yut yungwisme yiptip ilyeh ilyeh.
 - Aŋa'e bongol nin ɳaiye na alanatme lenge talah nin bworerme ɳaiye ka junde ɳoihmbwaip bwore.

5. Tehei kin ɳaiye pa yurp tu'e Kristen bamtihei:

- 5.1. Nato yaŋah uku pe, lenge talah yamba'e gondoume ɳoihmbwaip tikan Got.
- 5.2. Nato bamtihei uku pe, lenge talah yamba'e gondoume ɳaiye ka bepeteme tititinge ɳaiye yukur ka yende yil'e yil'e.
- 5.3. Lenge Kristen bamtihei pe, ka yurp tu'e yipihinge ɳaiye Krais topo'e sios.
- 5.4. Lenge Kristen bamtihei ɳaiye tinge bongol pe, ki ɳende sios ki bongol topo'e.
- 5.5. Kristen bamtihei bwore pe, ki nungwisme lenge miye' tuweinge ɳaiye yarp moi.

6. Wah lenge miye' tuweinge ɳaiye si dindi':

6.1. Wah lenge miye' ɳaiye dindi'

- Kin ɳondoh me bamtihei kin, ɳahilyeh ta'e ɳaiye Krais kin ɳondoh me sios. Gonose: Efesus 5:23
- Kin ka ende niharar tuwei kin topo'e ka ungwisme tuwei kin. Gonose: Efesus 5:25, 28-29, 31; Kolosi 3:19.

- Kin ɳende ɳoihmbwaip bwore bwore ɳaiye ɳende mi'mi' me ti. Kin se ka usyunde wusyep tuwei kin. Kin ka ahra'e naŋ ti.

Gonose: 1 Pita 3:7

6.2. Wah tuwei ɳaiye si dindi' ta wende:

- Ti ta hriphrip ɳaiye ta wahra'e naŋ miye' ti. Ti ta wusyunde wusyep miye' ti.
- Ti ta waŋa'e titi ɳaiye ta wurp tuweihe miye' ti ɳaiye miye' kin ɳondoh tикин bamtihei.

Gonose: Efesus 5:22; Kolosi 3:18.

6.3. Poi Kristen ya murp tuwihme lenge miye' tuweinge lalme.

Gonose: Efesus 5:21; Kolosi 3:12-17.

7. Wah lenge yai mam ɳaiye ka yende:

7.1. Poi ya murp tu'e yipihinge ɳaiye mitiŋ lalme ka yeteke'e nange ɳoihmbwaip poi teŋeime Got bongol. (2Timoti 1:5)

7.2. Lenge yai mam tinge yarp miye' ondoh bamtihei uku.

7.3. Poi yai mam ya membepmeteme lenge talah poi bworerme.

- wahri'
- ɳoiheryembe
- yipihinge

7.4. Wah poi yai mam ɳaiye ya malajatme wah ɳaiye lenge talah ka yende.

- Ya masambe tinge nange ɳupe ɳaiye tinge ka junde wusyep yai mam no, yanah uku ka teŋei ɳaisep bwore topo'e tinge ka yurp hlaininge.
- Ya masambe tinge nange ɳupe ɳaiye tinge ka yengelyembe wusyep yai mam pe, yarp tinge ka pupwa, topo'e tinge yukur ka yurp hlaininge.

7.5. Poi ya malajatme lenge talah poi bworerme topo'e ya masamb lenge ɳaimune pupwa ɳaiye tinge yende pe, yukur ka plihe yende. Ya mende tu'e luku ɳaiye ya gunde ɳoihmbwaip tикин Got. Got kin ɳasambe lenge miye' tuweinge kitikin ɳaimune bwore ɳaiye ka yende topo'e ɳana lenge nalaŋatme ɳaimune pupwa ɳaiye tinge yende. Detale, kin ɳende nihararme tinge.
Gonose: Hibru 12:5-11.

8. Wah ɳaiye lenge lahyambe tuweinge simbihye' ka yende. 1 Jon 2:14b

1. Lahyambe pe, kin ka orp el oto yanah ɳaiye ki holi bwore mise ka tu'e la? Kin ka gunde wusyep tикин Got. Sng 119:9
2. Ende ɳai'e ɳai'e asambe tu'e ɳaiye nin Kristen miye' ende. Na ende gunde wusyep nin ɳaiye ɳanange, topo'e narpa nin, ɳoihmbwaip ɳaiye ɳende niharar, bilip mise nin, topo'e narpa nin ka bwore prihe mi' supule. 1 Tim 4:12
3. Na orp tuwihme lenge miye' embepteme nin. Na tule nitei orp ɳumwaiye. 1 Pit 5:5
4. Na ɳoiheryembe Miye' ɳaiye ɳende poi topo'e ɳai'e ɳai'e lalme. Saweman 12:1
5. Na aŋa'e teket me ɳai'e ɳai'e pupwa. 2 Timothy 2:22
6. Na osme Got topo'e yai mam ka yuhulme nin. Hibru 12:8-11
7. Hriphrip me ɳai'e ɳai'e lalme ɳaiye nin ɳende, kom na sisyeme na, Got se ka iyar'e ɳaimune ɳaiye nin ɳende. Saweman 11: 9,10

Lesen 19: MARP POI DAIYE MINDEMBOI

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Revelesen 7:9,10

Mi'e pe, ɻam plihe bep mal pe, ɻam meteke' lenge miye' tuweinge wondoh embere, ɻaiye yuktur tatame lahende ka gonose. Lenge mitiŋ uku yase moiye moiye, topo'e tinge bamtihei ilyeh ilyeh kekep e'e, topo'e wusyep ɻimeser lalme, topo'e wahri' ilyeh lalme sungul ya jahilyeh jan ɻembep tikin Miye', ɻaiye narp luh yilihe hindi Worsip Talah. Tinge lalme dende' hiyhilih wukauwe, topo'e tinge ilyeh ilyeh yenge kakah mwimwai sai syep tinge. Tinge tambah mah yal hla' yanange na,

“Got poi, naiye narp luh yilihe kitikin, topo'e Worsip Talah, tinge hindi yungwisme poi...”

Wusyep hra'embep e'e ki ɻana poi nalayatme luh moi ɻaiye mindemboi ya mule no, ya mila murp. Lenge miye'tuweinge ɻaiye tinge Kristen topo'e yarp haiten.

Wusyep e'e ki yanange me yai'e yaiye ka ot yupe yaiye ya mule, topo'e yupe yaiye yup yuwo tikin kot ka tuhur, topo'e naimune naive ka ot oto sehei'e yup yuwo naive Krais ka plihe ot.

Dai'e yai'e luku ka ende bongolme poi yaiye ya hriphrip murp meseperhme Got yaiye ka ende poi ya murp bwore. Ta'e luku pe, yukur ya hi' gwirnge yaiye ya mule. Kut yai'e yai'e luku ka pasam poi yaiye tukwini yup kin yaiye ya mininge wusyep mise mil lenge mitij sye'. "Teter yup sye' sai yaiye ya mende yai uku."

A. Dupe naiye ya mule pe, ya mil la?

Wusyep tикин Got ki җананге moi hoi җайе ya mil: moihla' lakai hel. Dupe җайе na gunde Krais no, җоиһмwaip nin ka tejeime Krais җайе kin Miye' ungwisme nin pe, na el moihla'. Daiye pakai pe, na el hel.

1. Moihla' ki naimune?

- Luh yilihe tikin Got. **Revelesen 4.** Aisaia 66:1, Apos 7:49
 - Moi holi bwore mise supule ḥaiye Got narp. Lo 26:15
 - Yukoh Yirise tikin Got. **Revelesen 11:19**
 - Luh moi ḥaiye Krais plihe nanah. Luk 24:51, Hibru 9:24

Jisas ka amba'e lenge talah kin enge el moihla' njupe naiye tinge si yule.

Luk 12:32-34	Saweman 12:5c topo'e 7
Jon 14:1-3	Buk Song 31:5
2 Korin 5:1-8	Luk 23:46
Filipai 3:20, 21	Revelesen 6:9,10
1 Pita 1:4-5	

2. Hel ki ɳaimune?

- Nih ɳaiye tикин riri sai nye nyermbe keteme Satan topo' lenge walip hla' kin ɳaiye ka yamba'e nihe syohe. Matyu 25:41
- Lenge lahmende ɳaiye ɳoihmbwaip tinge yukur tejeime Got, topo'e mitiŋ ɳaiye yende ɳai'e ɳai'e tetehei pupwa pe, moi tinge sai nal nih ɳeheh embere ɳaiye paparar me ɳeser, ɳaiye woyol riri sai nye nyermbe. Revelesen 21:8
- Nih uku ki riri bundililil ɳanah embere supule pe, lenge miye' tuweinge ka yilil yikikirme ɳesep tinge. Matyu 13:41,42,47-50
- Luh moi ɳaiye ka ende yumbune wahri' orope topo'e yipihinge bwore. Matyu 10:28
- Nato hel pe, tinge yember nihe syohe nal nin, topo'e tinge ka yende yumbune nin pe, na orp wohme Lahmborenge ɳaiye bongol sekete, topo'e yirise embere kin yukur ka ajar'e guh nin. 2 Tesalonaika 1:9
- Luh moi ɳaiye na amba'e nihe syohe embere supule. Luk 16:23
- Luh moi ɳaiye tикин yepelmbe ɳosoh hwitei' supule. Jut 13.

Lenge miye' tuweinge ɳaiye ɳoihmbwaip tinge yukur tejeime Jisas pe, ka yil hel.

Luk 16: 23-26, Filipai 3:18-20, Revelesen 21: 8

(Wusyep hra' embep lenge jetmam: Wusyep ɳaiye sai nato Tup Baibel yukur ɳana poi halhale ɳaiye ɳup mune ɳai'e ɳai'e luku ka tus. Dupe ɳaiye ka yule, lakai mindemboi ɳaiye ɳup yuwo tикин kot. Got yukur nember wusyep lalme luku nate tas halhale ɳaiye ya sisyeme. Wusyep tetehei ɳaiye ta'e luku pe, ya musme milme Got.)

B. Dup yuwo pe, ki ɳaimune?

1. Jisas ka plihe ote guh kekep.

Matyu 24:23-44	1 Tesalonaika 4:13-5:11	Revelesen 16:15
Kolosi 3:4	Hibru 9:28	Revelesen 22:12
1 Tesalonaika 1:9-10	2 Pita 3:1-18	[2 Tesalonaika 2:1-4]
1 Tesalonaika 3:13	Revelesen 1:7	[1 Jon 3:1-3]

(Wusyep hra' embep lenge jetmam: Nato ɳaiye ɳup yuwo pe, ɳai'e ɳai'e wula wula ka tus. Lenge miye' tuweinge ka ɳoiheryembe ɳoinde tикин, topo'e ka yininge wusyep wula wula me ɳai'e ɳai'e ɳaiye ka tus ɳup yuwo. Tup Baibel yukur ɳanange nalaŋatme ɳaimune ɳaiye ka ot yer, kut ɳaimune ɳaiye ka ot gunde. Poi yukur ya ɳoihmeryembe wula wula me ɳaimune luku pe, ya musme milme Got. Poi ya mende mi'mi' meseperhme Jisas ɳaiye ya mil guhilyeh motop kin ɳaiye ka ot ɳup kitikin.)

2. Poi ya lalme gwin wusyep kot embere tикин Got. Lenge miye' tuweinge lalme ɳaiye ɳoihmbwaip tinge yukur tejeime Got pe, ka jin kot mi'e pe, ka yamba'e nihe syohe. Kut lenge miye' tuweinge ɳaiye ɳoihmbwaip tinge tejeime Krais pe, Jisas Krais, Miye' nungwisme poi ka ungwisme tinge.

Matyu 7:21-23	Jon 5: 18-21	1 Pita 4:3-6
Matyu 12:36	Apos 17:30-31	2 Pita 2:1-10
Matyu 25:31-46	Rom 2:1-11	Revelesen 20:11-15

3. Moihla' ambaran topo'e kekep ambaran ka ote si pe, lenge talah tикиn Got ka yurp bwore nye nyermbe yil ɿembep tикиn Got. Revelesen 21:2,3

Hel pe, ka moi lenge miye' tuweinge ɿaiye yukur yende nihararme Got, topo'e ɿoihmbwaip tinge yukur tejeime Jisas Krais ɿaiye Miye' nungwisme tinge. Tinge luku pe, ka yurp hel nye nyermbe. Revelesen 21:8

Ya mende ɿaimune moto potopoi:

Ma sisyeme tu'e lai nange ma mil moihla' lakai pakai?

Doihmbwaip poi ka tejeime Lahmborenge Jisas Krais. 1 Jon 5:11-13

Got si nalanatme poi pe, kin gal poi ɿaiye ya murp bamtihei kin. 2 Pita 1:10,11

Poi ya tuhur ambaran mil moto Yohe Yirise Jon 3:5

Doihmbwaip poi ka tejeime Yai Got hindi Jisas Krais. Jon 14:1,2

Poi ya murp bwore bwarne. 1 Jon 2:28,29

Doiheryembe poi ɿaiye ya mil moihla' ka tu'e la?

Ya birme ɿai'e ɿai'e bwore bwore potopoi ka inir el unuh moihla'. Matyu 6:20

Poi ya maja'e ɿai'e ɿai'e poi lalme tu'e ofa milme Got. Matyu 13:44-46

Ya mende wah nihe mikirh mane ɿaiye ya gwunde ɿoihmbwaip bwore tикиn Got mi'e pe, ya se mamba'e yitini bwore ɿaiye sai nye nyermbe. 1 Korin 9:24-27 topo'e 2 Timoti 4: 7-8

Poi ya mikirh mane ɿaiye ya murp tu'e miye' wah bongol tикиn Got ɿaiye ya se mamba'e yitini munuh. 2 Timoti 2:3-7

Poi mende niharar tикиn ɿaiye ya mamba'e yitini bwore luku. 2 Korin 5:2

Doihmbwaip poi lalme ka el ɿaisep ilyeh oto laip poi nange mindemboi ya mamba'e yitini poi ɿaiye ya murp topo'e Got munuh moihla'. Filipai 3:13,14

Disilih nin ɿupe ɿaiye na ininge wusyep topo'e Yai Got:

- Doiheryembe ɿam me moihla' pe, ki ta'e la? Kolosi 3: 2

Wah ɿam tukwini ɿaiye ma mil tus mini lenge mitij me ɿaimune ɿaiye se ka ot mindemboi.

- Ma mini lenge lakai pakai? Wusyep mune ɿaiye ma mini lenge me luh moi poi ɿaiye sai nye nyermbe?
- Daiye ma mule tukwini na, ɿam si mende mi'mi' ɿaiye ma mil moihla'? 1 Korin 3:10-15, Apos 3:19-21
- O tukwini le'e ɿaiye Jisas ka ot pe, ɿam si mende mi'mi' marp ɿaiye ma meteke'e kin? Matyu 25:1-13

Lesen 20: YADAH DAIYE NA ENDE MI'MI' YER NO, NA ININGE ALADATME WUSYEP MISE

Wusyep tehei kin ta'e le'e: Nato wusyep hra' embep e'e pe, na amba'e sisyeme yaŋah ɻaiye na ende mi'mi' yer no, na ininge alaŋatme wusyep ɻaiye sai nato tup Baibel. Na ende tu'e luku pe, lenge miye' tuweinge ka hriphrip me wusyep nin ɻaiye na ininge alaŋatme. Luku ka ungwisme lenge miye' tuweinge ɻaiye ka yusyunde gondoume wusyep mise tikan Got mi'e pe, wusyep uku ka ungwisme laip tinge.

1. Yaŋah ɻaiye na ende mi'mi' wusyep no, na ininge alaŋatme:

1.1. Isilihme Got ɻaiye ka ungwisme nin. Isilihme Got ɻaiye ka yasam nin yaŋah bwore ɻaiye na ende topo'e ka yule ɻoiheryembe bwore.

Gonose: 2 Timoti 3:16-17; [Sng 127:1-2]

1.2. Ininge wusyep isilihme Got ɻaiye ka ungwisme lenge lahmende ɻaiye ka yusyunde wusyep uku. Ininge wusyep isilihme Got ɻaiye ka ungwisme tinge ka yusyunde gondoume wusyep uku. Gonose: 2 Timoti 2:2

1.3. Dai'e ɻai'e le'e tatame ka ungwisme nin ɻaiye na ende mi'mi' wusyep. Daiye ka tutume pe, amba'e sisyeme me ɻai'e ɻai'e luku:

- Lahmende ka yute yurp ɻaiye yamba'e wusyep hra'embep e'e?
- Tinge ka yisyunde wusyep mune ɻaiye ka ungwisme tinge?
- Nin ɻasande ɻaimune ka ende ɻupe ɻaiye tinge si yisande wusyep uku?
- Na ɻoiheryembe Yohe Yirise ɻaiye se ka bunjenge ɻoihmbwaip lenge miye' tuweinge.

1.4. Alaŋatme wusyep bop ende el oto Baibel. Na gonose wusyep uku eteke'e pe, na isilihme ɻisilih hoye hoye tu'e le'e:

- 1) Wusyep tehei ɻaiye ki ɻembere – wusyep tehei mune ɻaiye ki ɻembere sai nato wusyep uku? ɻoihmbwaip nin ki tapam ilyeh topo'e wusyep tikan Got ɻaiye si nat yer me wusyep uku, lakai pakai?
- 2) Got – wusyep uku ki ɻanange ta'e laime Got Hun Dilyeh (Yai, Talah, Yohe Yirise)? Wusyep uku ki nal ilyeh topo'e ɻoihmbwaip tikan Krais? Poi meteke'e ɻoihmbwaip tikan Got tas halhale embere supule ɻupe ɻaiye Krais nule nanah loutungwarmbe. (eteke'e Lesen 2 topo'e 4).
- 3) Wusyep hra' embep – wusyep uku ki ɻanange nalaŋatme poi ta'e la? Tinge yindindirme poi ɻaimune tikan ɻaiye yukur ya mende? Tinge yupwai'e wusyep me ɻaimune ɻaiye ka ot mindemboi?
- 4) Poi ilyeh ilyeh – wusyep e'e ki ɻana poi ɻaiye ya mende tu'e lai?

1.5. Ahai'e ɳai'e enge ote guhilyeh ɳaiye na ininge asambe wusyep uku topo'e wusyep tap lakai na ende wi':

- Lenge miye' tuweinge ka hriphrip me wusyep ɳaiye na ininge alaŋatme. Yer na ahai'e ɳai'e ɳai'e sye' ɳaiye na ende no, se ka ungwisme tinge ɳaiye ka yamba'e gondoume wusyep nin. Na ende tu'e luku pe, nin tatame na esembele wusyep nin lalme el halhale ɳaiye ka yamba'e gondoume wusyep nin ɳaiye nalaŋatme.

Sasambe sye' ɳaiye na ende: na ahai'e wusyep sye' ɳaiye ka ungwisme tinge ɳaiye ka sisyeme wusyep tehei. Ende wi gunde wusyep uku, asambe yipihinge sye' topo'e ɳaiye ɳai'e ɳai'e sye'.

- Amba'e ɳaimune mune ɳaiye nin ɳasande na se enge no, na ininge alaŋatme wusyep elme tinge enge ote ember ilyeh.

Sasambe sye' ɳaiye na ende: yipihinge sye', topo'e ɳai'e ɳai'e sye' ɳaiye ka asamb lenge ɳaimune ɳaiye ki sai nato wusyep uku.

2. Yaŋah ɳaiye na ember wusyep nin enge ote guhilyeh.

2.1. Yaŋah ɳaiye na ember wusyep nin enge ote guhilyeh:

- 1) Wusyep ɳaiye nal yer. Luku ka ungwis lenge miye' tuweinge ka sisyeme wusyep mune ɳaiye sai nato wusyep nin uku. Ka ende lenge miye' tuweinge ka ɳoiheryembe ɳaimune ɳaiye na se ininge alaŋatme elme tinge.
- 2) Iyar'e wusyep nin pe, ɳaimune ɳaiye ki embere bongol (wusyep ɳoihmbwaip nin ka hoi si lakai ka el tutume syepumbur.)
- 3) Ininge owor'e ember wusyep tehei ilyeh ilyeh uku ka tus bwore gondoume. Amba'e ɳaimune mune nin ɳaiye nin si namba'e ɳende mi'mi' nato wusyep nin. Ki ta'e: wusyep nin, yipihinge sye' topo'e ɳai'e ɳai'e sye' ɳaiye tahar'e ɳoihmbwaip lenge mitinj.
- 4) Ininge asamb lenge wusyep mune ɳaiye ki embere bongol nato wusyep uku. Topo'e na ininge owor'e ember el halhale ɳaiye wuysep uku tatame ka ungwisme laip yip tip.

2.2. Wusyep nin ɳaiye na ininge alaŋatme pe, ka tu'e le'e:

- Wusyep nal yer
- Wusyep tehei ɳendeheti
- Ininge owor'e ember el halhale wusyep uku (wusyep tap, yipihinge topo'e wusyep)
- Wusyep tehei hoi
- Ininge owor'e ember el halhale wusyep uku (wusyep tap, yipihinge topo'e wusyep)
- Wusyep tehei hun
- Ininge owor'e ember el halhale wusyep uku (wusyep tap, yipihinge topo'e wusyep)
- Wusyep tehei hoye hoye
- Ininge owor'e ember el halhale wusyep uku (wusyep tap, yipihinge topo'e wusyep)
- Wusyep tehei ɳembere ɳaiye ɳapara'e wusyep lalme luku. Topo'e wusyep uku ka ungwisme laip yip tu'e la.

3. Dupe naiye na ininge alaŋatme wusyep:

- 3.1.** Ininge wusyep naiye nal yer. Na se ini lenge miye' tuweinge wusyep mune naiye na ini lenge.
- 3.2.** Nitei na gonose wusyep mune naiye sai nato tup Baibel naiye nin si nalaŋatme, lakai na alaŋatme miye' lakai tuwei ende naiye ka jonose.
- 3.3.** Ininge alaŋatme wusyep ilyeh ilyeh el topo'e wusyep tap.
- 3.4.** Syumbe gin embep el usukumbe lenge miye' tuweinge ilyeh ilyeh na, tinge yasande wusyep nin gondoume lakai pakai?
- 3.5.** Tinge tatame naiye ka yininge wusyep uku naiye nin si nanange nalaŋatme luku gah bumbe me tititinge yahai'e yaŋah mune naiye tinge tatame ka junde. Mi'e pe, na ini lenge wusyep uku naiye ka ungwisme laip tinge tu'e la.
- 3.6.** Na plihe ini me wusyep mune naiye ki ŋembere ŋapara'e wusyep lalme luku naiye nin si ŋanange. Ungwisme ŋisilih tinge.